

The Project Gutenberg eBook of Kertomuksia Suomen historiasta IV, by Julius Krohn

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Kertomuksia Suomen historiasta IV

Author: Julius Krohn

Release date: February 9, 2014 [EBook #44856]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA IV ***

Produced by Tapio Riikonen

KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA IV

Sigismund ja Kaarle IX

Kirj.

J. KROHN

Kansanvalistusseura, Helsinki, 1914.

SISÄLLYS:

Sigismund ja Kaarle IX.

1. Kaarle herttua. 2. Upsalan kirkolliskokous. 3. Sigismund tulee Ruotsiin. 4. Sigismundin kruunaus. 5. Klaus Fleming ja Kaarle herttua. 6. Linnaleiri ja talonpojat. 7. Nuijasodan alku. 8. Ilkkaisen sota. 9. Savon kapina. 10. Pohjoispohjalaisten kapina. 11. Santavuoren tappelu. 12. Klaus

Flemingin kuolema. 13. Klaus Fleming. 14. Arvi Stålarmin ja Kaarle herttuan ensimmäinen retki Suomeen. 15. Kaarle herttua valloittaa Turun linnan. 16. Makkararetki. 17. Suomalaisten hankkeet. 18. Herttua Kaarlen toinen retki Suomeen. 19. Viipurin valloitus. 20. Kaarle herttua Turun linnassa. 21. Juhana Fleming. 22. Arvi Stålarmin ja Aksel Kurjen lopullinen kohtalo. 23. Liivinmaan sota. 24. Kaarle IX, "hyvä kuningas". 25. Sigfrid Aaroninpoika Forsius. 26. Metelit Venäjällä ja Viipurin liitto. 27. Eevert Horn. 28. Sotaretki Venäjälle. 29. Moskovan vapautus. 30. Petos Kljushinossa. 31. De la Gardie Novgorodissa. 32. Eevert Hornin kuolema. 33. Rauhansovinto Stolbovassa.

SIGISMUND JA KAARLE IX.

1. Kaarle herttua.

Uuden, nuoren hallitsijan kansat tavallisesti ottavat suosiollisin mielin ja suurin toivein vastaan. Mutta niin ei ollutkaan laita, kun Juhanan poika *Sigismund* peri Ruotsin kruunun. Päinvastoin ajateltiin surulla ja pelolla nyt alkavaa hallitusaikaa, kun vieraassa maassa asuva, kiivas katolismielinen kuningas oli ohjaava maan onnea. Muutamat korkeat aatelisherrat tosin toivoivat itselleen tästä hallituksesta etua, kun he muka saisivat kuninkaan nimessä pitää vallan käsissänsä. Mutta muu kansa pahasti pelkäsi, että sen itsenäisyys, jonka se vasta äsken oli Kustaa Vaasan johdolla saavuttanut, jälleen katoaisi. Ruotsin vapaa valtakunta, niin arveltiin, oli aikaa myöten joutuva vain Puolan alusmaaksi.

Vielä enemmän pelättiin uskon puolesta, ja tämä pelko oli kaikille Ruotsin vallan asukkaille yhteinen. Sigismundin tiedettiin antautuneen kokonaan jesuiittojen johdettavaksi ja seuraavan kaikkia näiden puhdistetun uskon verivihollisten neuvoja. Varsinaisesta Puolasta hän oli jo hävittänyt protestantit peräti. Epäilemättä oli hän katsova velvollisuudekseen yrittää saada Ruotsissakin samaa aikaan.

Ainoa toivo ja turva Ruotsin kansalla tässä mielenahdistuksessa oli se, että Sigismundin setä, *Kaarle, Södermanlannin herttua*, pitäisi heidän puoltaan. Ja hänessä olikin mies vaikkapa suuria vaaroja torjumaan. Kaarrella Ruotsin miehet näkivät vanhan, rakkaan "Kyösti-kuninkaansa" toimet ja taidon, joita sekä Eerikki että Juhana olivat olleet vailla. Hänellä he tiesivät myös olevan enemmän rohkeutta kuin isävainajallakaan. Kaarle oli hallinnut herttuakuntaansa älyllä ja huolella, niin että se vaurastumistaan oli vaurastunut, sillä välin kuin muissa osissa valtakuntaa Kustaa Vaasan perustama ja alulle panema teollisuus ja varallisuus oli melkein hävinnyt. Varsinkin näkyivät herttuan toimen hyvät hedelmät Vermlannissa, joka ennen hänen aikaansa oli ollut melkein autiona salona. Siellä nyt suitsusi tiheässä sulattojen mustat savut ja kaikui kankipajojen ankara kalke, valmistuen sen maakunnan parasta aarretta, rautaa, ihmisten tarpeiksi. Ja jylhimmilläkin takamailla, vuorien kupeilla, hamaan Norjan rajalle asti raivasi kirves ja tuli yhä uutta alaa viljelykselle. Herttua näet oli tuottanut sinne ahkeria suomalaisia Savosta, jotka osasivat kaskia kaataa ja polttaa. Näiden savolaisten jälkeläisiä elää siellä nytkin sekä Ruotsin että Norjan puolella rajaa, ja on heistä joku osa yhä vielä säilyttänyt kotimaansa kielen ja tavat.

Olipa Kaarle paitsi sitä säilyttänyt herttuakunnalleen toisenkin, vielä monta vertaa kalliimman perinnön isänsä ajoilta. Liturgiasta johtuva vaino rasitti Juhanan aikana kaikkia muita Ruotsinvallan asukkaita, mutta Kaarlen alamaiset olivat saaneet täydessä turvassa ja rauhassa palvelua Jumalaa puhtaasti Lutherin opin mukaan. Huolimatta veljensä kehoituksista ja käskyistä Kaarle oli aina estänyt liturgian tuottamista herttuakuntaansa. Päinvastoin suojeli ja elätti hän luonansa kaikkia niitä pappeja, joiden omatunto ei alistunut Juhana kuninkaan sääntöihin.

2. Upsalan kirkolliskokous v. 1593.

Samaa lujuttua ja hartautta puhdistetun opin puolesta Kaarle herttua osoitti nytkin. Kuninkaan kuoltua hän heti otti hallituksen käsiinsä ja julisti aikovansa pitää sitä yhdessä valtaneuvosten kanssa, kunnes kuningas itse tulisi maahan. Ensi toimekseen hän sitten ehdoitti valtaneuvoksille, että

valtiopäivät olivat kutsuttavat kokoon. "Meillä on", lausui hän, "paljon syytä pelätä kuningasta, joka katsoo omantunnonasiakseen kaikessa totella paavia. Senvuoksi, vaikka olemmekin velvolliset tunnustamaan hänet kuninkaaksemme, pitää meidän asettaa hänelle muutamia ehtoja, jotka koskevat maamme lakia ja alamaisten oikeuksia. Ja ennenkuin hän on vannottulla valallaan vahvistanut ne ehdot, ei meidän pidä sallia kruunausta." Valtaneuvoksia tämä rohkea tuuma säikähdytti, sillä valtiopäivien kokoonkutsuminen oli oikeastaan kuninkaan yksinomainen oikeus. Välttäisihän, arvelivat he, pappiskokous, koska kuitenkin vain uskonasioista on keskusteltava. Mutta Kaarle herttua pani vastaan. "Ei!" intti hän kiivaasti, "meidän pitää uskonasioistammekin itse päättää ja säätää. Meidän ei käy, katolisten tavoin, jättää niitä paavin paljaspäisten, voideltujen kätyrien haltuun!" Sigismund, saatuansa tiedon herttuan hankkeesta, kielsi kokouksen ankarasti, vaan Kaarle ei pitänyt siitä mitään lukua.

Tämän päätöksen mukaan kokoontui kokous alussa vuotta 1593 Upsalaan. Siihen oli saapunut papisto sangen lukuisasti edustettuna, valtaneuvosto sekä muutamia muita aatelismiehiä. Kaikkiansa oli läsnä 332 pappia, joista neljä piispaa. Suomesta ei kuitenkaan ollut tullut muita kuin piispa ynnä kaksitoista pappia tai Turun koulumiestä. Talvinen aika oli muut estänyt.

Maalisk. 3 päivänä alettiin ensimmäinen kokous rukouksella ja latinalaisella virrellä *Veni Sancte Spiritus*.^[1] Senjälkeen keskusteltiin seitsemästä väitöslauseesta, jotka sisälsivät sen, että raamattua oli pidettävä kristinuskon ainoana lähteenä ja sen rinnalla myös annettava arvoa kirkonisille ja uskontunnustuksille. Sitten luki ja selitti piispa Olaus Martini Augsburgin uskontunnustuksen, ja sen tehtyensä hän kysyi korkealla äänellä: "Tahdotteko te joka mies pysyä tässä uskossa ja opissa?" Ja kaikki läsnäolijat nousivat istuimiltaan ja vastasivat juhlallisesti: "Me tahdomme niissä pysyä aina viimeiseen hengenvetoon asti!" — "Nyt", huusi silloin kokouksen puheenjohtaja, nuori professori Nikolaus Bothniensis innoissansa, "nyt siis on koko Ruotsinvalta yhtenä miehenä, ja kaikilla meillä on yksi Jumala!"

Sittenkin puheenjohtaja kehoitti nyt vielä niitä nousemaan ja astumaan esiin, joilla ehkä olisi jotain sanottavana liturgian puolustukseksi. Vaan eipä noussut ketään. Päinvastoin ne, jotka Juhana kuninkaan aikana olivat siihen suostuneet, koettivat puhdistaa itseänsä ja pyysivät anteeksi. Turun piispa Eerikki Sorolainen sanoi katsoneensa liturgian vain koskevan ulkonaisia menoja ja sopivan yhteen Lutherin opin kanssa. Muutamalta oppimattomalta Länsi-Pohjanmaan papilta kysyttiin, mitä hän liturgiasta piti. "Minä sen annan", vastasi tämä. — "Kellekä sen annat?" tiedusteli puheenjohtaja. — "Minä annan sen pirulle", selitti pappi. — "Annatkos pirulle sinun elättäjäsi, joka sinua niin monta vuotta on lihottanut?" pilkkasi puheenjohtaja.

Yhdessä liturgian kanssa hyljättiin tässä kokouksessa myös koko joukko muitakin, siihen asti vielä käytännössä olleita katolisia kirkonmenoja, ja kiellettiin kaikki muu jumalanpalvelus paitsi luterilainen. Se Ruotsin alamainen, joka siirtyi toiseen uskoon, oli maanpakolaisuudella rangaistava. Maaliskuun 20 p:nä kirjoittivat kaikki läsnäolevat nimensä *Upsalan päätöksen* alle, joka siitä lähtien melkein meidän aikoihimme asti on ollut Suomenkin kirkon ojennusnuorana. Paljon siinä tosin on moitteen sijaa, jos sitä nykyiseltä kannalta katselemme. Erittäinkin loukkaa meitä se kova kuri, jolla se hallitsee ihmisten ajatuksia uskon asioissa, vainoten vierasuskolaisia melkein yhtä armottomasti kuin katolinen kirkko. Mutta tämä kovuus oli siihen aikaan välttämätön. Jos katolisille olisi pienintäkin jalansijaa maassa sallittu, niin he olisivat pian viekkaudella tai väkivoimalla anastaneet vallan käsiinsä ja sortaneet protestantteja.

Kokouksen loputtua päätös lähetettiin kaikkiin hiippakuntiin, joissa jokainen pappi sekä myös etevimmät aatelismiehet saivat sen allekirjoituksellansa vahvistaa; sitä paitsi sen vahvistukseksi painettiin kaupunkien ja kihlakuntien sinetit sen alle. Suomessakin tehtiin samoin, niinkuin muissakin valtakunnan osissa. Vaan kuitenkin kesti vielä useampia vuosia, ennenkuin Upsalan päätös pääsi meidän maassamme täyteen voimaansa. Pari katovuotta seurasi peräkkäin juuri lähinnä seuraavia aikoina. Sen johdosta oppimaton talonpoikainen kansa alkoi nurista ja valittaa, että Jumala muka rankaisi heitä siten, kun Häntä ei enää palveltu entisellä juhlallisuuudella. Jopa tapahtui väkivaltaakin paikkapaikoin. Muutamassa kirkossa papin alkaessa toimittaa jumalanpalvelusta uudella, koruttomalla tavalla, läsnäolevat sotamiehet tempasivat hänet pois saarnatuolista, laahasivat hänet ulos kirkosta ja viskasivat viimein pahanpäiväiseksi piestynä kirkkotarhan muurin yli. Eikä ollut tälle rahvaan röyhkeydelle hillitsijää, sillä Suomen ylimaaherra, vapaaherra *Klaus Fleming* ei itsekään totellut Upsalan päätöstä. Klaus herra oli kuninkaalle umpiuskollinen. Hänen mielestään oli siis vasten kuninkaan tahtoa ja kieltoa tehty päätös aivan mitätön, voimaton, "mokoma vasikannahka" vaan, hänen omia sanojaan käyttäksemme. Koska piispa oli toimittanut pois pyhäinkuvat ynnä muut sellaiset koristeet Turun tuomiokirkosta, tuotti Fleming kuninkaan käskystä ne takaisin paikoilleensa. Tätä asiaa koskevan kuninkaallisen kirjeen hän sitten syksyllä 1596 luki kansalle, joka oli kokoontunut Heikinmarkkinoille Turkuun, ja suomensi lukiessaan sanat aivan väärin. Hän näet julisti kuninkaan käskynä, että uskonmenot joka paikassa, missä kansa sitä halusi, olivat pidettävät vanhoillansa. Samassa tilaisuudessa valitti piispa hänelle yllämainitusta papille tehdystä väkivallasta. Mutta Fleming vain pilkkasi vastaukseksi. "Jos", päätti hän, "pappi on viskattu muurin yli kirkkotarhasta ulos, niin enpä

minä siihen muuta neuvoa tiedä, kuin että annetaan sotamiehille käsky viskata hänet taas samaa tietä kirkkotarhaan, ja vieläpä kovemmalla vauhdilla."

3. Sigismund tulee Ruotsiin.

Ottaaksemme selkoa siitä, miten Upsalan päätös Suomessa pantiin toimeen, olemme rientäneet useampia vuosia eteenpäin; mutta nyt tulee meidän kääntyä jälleen muihin seikkoihin, jotka tapahtuivat heti mainittujen valtiopäivien perästä.

Loppupuolella kesää 1593 Sigismund suoriusi lähtöön Varsovasta, käydäksensä uudessa valtakunnassaan. Hänen matkansa meren rannalle kävi Länsi-Preussin maakunnan kautta, joka siihen aikaan oli Puolan alusmaana, ja jossa kansa enimmäksi osaksi oli luterilainen. Näitä kuningas matkansa varrella kohteli sellaisella tavalla, joka vielä enensi Ruotsin miesten pelkoa. Monessa paikassa karkoitettiin luterilaiset pois kirkoistansa ja heitä kiellettiin jumalanpalvelusta julkisesti pitämästä. Danzigin kaupungissa nousi tämän johdosta kova kahakka porvarien ja kuninkaan puolalaisten henkivartijain välillä, niin että suuri joukko ihmisiä sai surmansa. Ja että Sigismund Ruotsissakin aikoi levittää katoliuskoa, se saatettiin arvata siitä, että hänellä oli muassansa useita jesuiittoja ynnä muita katolisia pappeja soittoniekoiksi puettuina. Olipa vielä päälliseksi parvessa erinäinen paavin lähettiläs eli legaatti, nimeltä Malaspina, jonka neuvoja Sigismund kaikissa asioissa noudatti.

Danzigissa oli Ruotsin valtakunnan laivasto, viisikymmentä alusta, jo varalla; valtioamiraali Klaus Fleming oli ne tuonut Suomesta sinne, saattaaksensa kuninkaan meren yli Ruotsiin. Mutta Sigismund vuokrasi kuitenkin itseänsä, puolisoansa ynnä hoviseuraansa varten sievän hollantilaisen kauppalaivan, joka sattui olemaan satamassa. Sillä Ruotsin ja Suomen alukset olivat epämukavia ja könttyräisiä, niin etteivät päässeet muuta kuin myötätuulessa kulkemaan. Niihin pantiin kuninkaan saattoväkeen kuuluvat sotamiehet ja palvelijat. Syyskuun 30:nä päivänä, Mikonpäivänä, nousi Sigismund maihin Tukholman linnasillan luona. Hän oli tahallaan juuri sen päivän valinnut, sillä Pyhä Mikael oli hänen suojeluspyhänsä, ja kuningas toivoi voivansa kukistaa luterilaisuuden Ruotsin valtakunnassa, samoinkuin Pyhä Mikael oli kukistanut pimeyden ruhtinaan.

Tukholmassa oli Kaarle herttua kuningasta vastaanottamassa yhdessä valtaneuvosten kanssa, ja niin myös arkkipiispa pappeineen. He lausuivat Sigismundin tervetulleeksi tähän valtakuntaan, mutta samassa he myös vaativat, että hänen tuli vahvistaa Upsalan päätös ja lähettää pois jesuiittansa, varsinkin paavin lähettiläs. "Tuo paha oka", [2] sanoivat he, "pistaa kansaa kipeästi silmään." Vaan kuningas ei suostunutkaan tähän pyyntöön. Päinvastoin hän näytti aivan selvästi, etteivät muut kuin katoliuskoiset voineet toivoa häneltä suosiota. Hänen seuralaisinansa ja neuvonantajinansa oli, paitsi muassa tulleita muukalaisia, ainoastaan pari katoliuskoista ruotsalaista herraa. Ainoa protestantti, jota hovissa suvaittiin, oli Suomen ylimaaherra *Klaus Fleming*; sillä hän ei ollut Upsalan päätöksessä ollut osallisena eikä sitä jälkeenkäänpäin allekirjoittanut.

Kolme kuukautta kului täten turhiin ehdoitteluihin ja väittelyihin. Viimein kuitenkin neuvoskunta suostui siihen, että valtakunnan säädetyt kutsuttaisiin Upsalaan. Näiden avulla he toivoivat paremmin saavansa kuninkaan taipumaan hänelle asetettuihin ehtoihin. Mutta Sigismundkin yritti siellä viekoitella puolellensa valtiopäivämiehiä, varsinkin talonpoikia. Klaus Fleming kutsui hänen käskystänsä suuren joukon talonpoikaissäädyn jäseniä luokseen pitoihin, juotti heidät juovuksiin ja vei sitten heidät yhdessä muutamien omien alustalaistensa kanssa kuninkaan puheille. Tälle he olutinnossansa nyt vakuuttivat olevansa valmiit suostumaan kaikkeen, mitä hän tahtoi. "Papit", niin he huusivat, "yksin ovat syynä siihen, että Teitä vastaan, kuninkaallinen majesteetti, on hangoiteltu ja juoniteltu." Mutta humalasta selvittyään talonpojat pian jälleen muuttivat mieltänsä. Kaarle herttua, joka oli oikea rahvaan mies ja osasi seurustella talonpoikien kanssa, selitti heille tarkkaan asian oikean laidan. Nyt he taas olivat tappaa erään säätyveljensä, joka uskalsi väittää, etteivät Klaus Fleming ja Malaspina sittenkään olleet niin mustat, kuin miksi heitä mustattiin. Jopa rupesivat muutamat tarjoamaan kruunua Kaarle herttualle. "Me rukoilimme", lausui vanha Upsalan nimismies, "että te, herttuallinen korkeus, olisitte niin armollinen ja rupeaisitte meille kuninkaaksi. Olettehan tekin Kyösti-kuninkaan poika, ja osaisitte varmaan yhtä hyvin kuin se vainajakin hallita maan ja kansan hyväksi. Sigismundista sitä vastoin ei näytä olevan mihinkään." Mutta Kaarle käski heidän vaikenemaan sellaisista asioista.

Viekoittelun rauettua tyhjiin kuninkaan neuvonantajat keksivät toisen keimon. Kaarle herttua oli murhattava; siten kaikki vastarinta oli itsestään masentuva. Niinpä eräänä aamuna, kun Kaarle taas oli tullut kuninkaan puheille, puolalaiset henkivartijat kävivät paljastetut miekat kädessä oven eteen seisomaan ja estivät herttuan seuralaisia pääsemästä sisään. Mutta tässäkin vaarallisessa tilassa ei Kaarlen luja luonto pettänyt. Rohkeasti niinkuin ainakin hän ilmoitti taas Sigismundille: "Jos ette te,

kuninkaallinen herra, meidän ehtoihimme suostu, niin me emme salli teidän kruunaustanne." Puolalaiset odottivat keskustelun aikana vain kuninkaan viittausta, karatakseen miehissä vihatun herttuan päälle. Mutta Sigismund, vaikka hän olikin suostunut neuvottuun murhakeinoon, ei nyt ratkaisevalla hetkellä tahtonut kuitenkaan antaa käskyä. Tämmöinen oli hänen pehmeä, saamaton luonteensa: voimaton vastustamaan kiusausta ja voimaton toimeenpanemaan päätetty pahaa. Tämänkin vehkeen rauettua puolalaiset päättivät tehdä toisen yrityksen salaa, kuninkaan tietämättä. Herttua piti murhattaman omassa majatalossaan. Mutta asia tuli jollakin lailla Kaarlen tietoon, ja kun murhaajat yöllä saapuivat paikalle, oli hän jo poissa kaupungista. Kaukaa kankaalta paistoivat nuotiotulet hänen leiristänsä.

Seuraavana aamuna tuli herttualta kirje Sigismundille. "Sekä minä että säädyt", kirjoitti hän, "olemme nyt jo kolmatta viikkoa olleet täällä, turhaan odotellen vahvistusta vaatimuksillemme. Nyt me olemme jo tähän viivyttelemiseen kyllästyneet, ja jollette te, kuninkaallinen majesteetti, anna suostumustanne vuorokauden kuluttua, niin minä lähden pois ja käsken valtiopäivämiehetkin kaikki kotiin." Sigismund pahassa pulassansa taas kääntyi ainaisen neuvonantajansa, paavin legaatien puoleen. Ja nytpä Malaspinakin katsoi suostumisen välttämättömäksi. "Mutta eihän", lohdutti hän, "vääräuskoisille vannottuja valoja ole synty rikkoo." Tätä neuvoa seuraten taipui siis Sigismund kun taipuikin ja vahvasti Upsalan päätöksen. Suuri oli tietysti kansan riemu, ja valtiopäivämiehet riensivät kaikki tuomiokirkkoon kiitosvirttä veisaamaan Jumalalle. He eivät aavistaneetkaan, että kuningas oli jo sydämessään rikkonut antamansa juhlallisen lupauksen.

4. Sigismundin kruunaus.

Nyt vietettiin kruunaus täydellä loistolla ja juhlallisuudella. Kun arkkipiispa oli kruunaussaanarann pitänyt, astui Sigismund alttarin eteen vasemmassa kädessään pärmäkirja, joka sisälsi Upsalan päätöksen vahvistuksen. Herra Eerikki Sparre lausui kruunausvalan, jonka kuningas toisti polvillaan oikean käden sormet ylös kohotettuina. Vähitellen alkoivat kuitenkin Sigismundin sormet vaipua alemmaksi, ikäänkuin hän ei olisi tahtonut tällä ulkonaisella merkillä vahvistaa valaa, jota hän ei aikonut pitää. Mutta Kaarle herttua huomasi tämän juonen ja teki sen johdosta muistutuksen, jonka jälkeen Sigismund sitten piti sormensa kohossa loppuun asti. Vesteroosin piispa painoi kruunun Sigismundin päähän, sillä kuningas ei sallinut uuden arkkipiispa Angermannuksen sitä tehdä, koska hän oli tunnettu ylen kiivaaksi luterilaiseksi. Sigismundin käytyä nyt valtaistuimelle istumaan, tuli Kaarlen vuoro vannoa hänelle uskollisuusvalansa. Samettityyny tuotiin nyt esille, jolle herttuan piti laskeutua vasemmalle polvellensa. Mutta siksi hän oli liian ylpeä, väitti vain, ettei hän ollut taivuttanut polveaan ennenkään Sigismundin isän, Juhana kuninkaan, kruunauksessa. Hän laski vain hattunsa, joka oli herttuakruunulla koristettu, tyynylle alamaisuuden osoitteeksi, ja vannoi sitten valansa seisoallaan pitäen valtakunnan lipusta kiinni.

Kruunauksen jälkeen, niinkuin tämmöisissä juhlissa oli tapana, suotiin armonosoituksia ja pidettiin kaikellaisia pelejä. Sigismund ei kuitenkaan sivaltanut ainoatakaan Ruotsin herraa ritariksi; tällä tavoin hän tahtoi osoittaa heille mielipahaansa. Paitsi muita pelejä pidettiin sitten myös turnaus, jossa tapahtui seuraava huvittava seikka. Eräs puolalainen herra ratsasti röyhkeästi esiin tantereelle ja vaati Ruotsin herroja taisteluun, uhaten parhaankin voittavansa. Tulipa hänelle silloin vastaan ritari, jonka kypärän ristikko oli suljettu, niin ettei kasvoja voitu tuntea. Ankaran tappelun jälkeen puolalainen vierähti voitettuna satulasta maahan, ja kun voittajan päästä sitten riisuttiin kypärä, valahti sen alta pitkiä, tuuheita kähäriä esiin. Nainen se olikin, joka uhkaylpeän muukalaisen oli kurittanut. Helppo on arvata, kuinka neidon kansalaiset tästä riemastuivat, ja kuinka suuri sitä vastoin oli puolalaisten harmi ja häpeä.[3]

Kruunauksessa vannottua valaansa ei Sigismund monta päivää pitänyt pyhänä. Upsalan päätöksen mukaan ei ollut katolinen jumalanpalvelus sallittu Ruotsissa muualla kuin kuninkaan omassa hovikappelissa. Siitä huolimatta Sigismund antoi nyt pari kirkkoa Tukholmasta uskolaisillensa käytettäväksi. Niissä jesuiitat julkisesti pauhailivat luterilaista väärää uskoa vastaan, vaan kun luterilaiset papit alkoivat saarnata vastaan, kielsi kuningas heitä ankarasti. Verisiä tappeluita sattui joka päivä puolalaisten henkivartijain ja porvarien välillä, ja kuningas tuomitsi aina edelliset syyttömiksi. Suuttumus tästä muuttui pian peloksi, kun saatiin kuulla, että Puolasta oli vielä enemmän sotaväkeä tulossa. Puolalaisten saavuttua Tukholmaan asettui Ruotsin miesten pelko kuitenkin jälleen. Ainaisen tapansa mukaan oli Sigismund taas toimittanut asiansa puolinaisesti. Tuotettu lisäväki ei ollut millään muotoa riittävä, jos tahtoi väkisin kukistaa vastarinnan Ruotsissa. Sen Sigismund itsekin pian huomasi, ja alkoi nyt suoriutua lähtöön, aikoen tulla toisten takaisin suuremmalla voimalla ja sopivammassa tilaisuudessa. Paljon apua hankkeillensa hän toivoi näet olevan siitä kateudesta ja eripuraisuudesta, jonka hän tiesi kytevän herttuan ja valtaneuvosten välillä, vaikka he nyt uskonasiassa olivatkin pitäneet yhtä. Tätä eripuraisuutta vielä enentääkseen kuningas, Malaspinan neuvosta, ei

määrännytään tarkkaan, millä tavoin valtakuntaa hänen poissaollessansa oli hallittava. Hän vain sanoi jättävänsä hallituksen herttualle ja neuvoskunnalle yhteisesti. Mutta kuinka suuri osa vallasta kumpaisellekin oli tuleva, siitä ei saatu häneltä mitään määräystä. "Anna vääräuskoisten riidellä ja raadella toinen toisiansa", arvelivat kuninkaan neuvonantajat; "sitä helpompi on sitten kukistaa heidät kaikki." Paitsi tätä koetti Sigismund vielä toisellakin keinolla heikontaa vastustajainsa voimaa, joiden haltuun hänen täytyi jättää Ruotsinvallan hallitus. Hän asetti näet joka maakuntaan uskottuja miehiään maaherroiksi, joiden piti kaikissa tärkeissä asioissa totella ainoastaan hänen omia käskyjensä, huolimatta Tukholmassa olevista hallitusmiehistä. Suomenmaan ynnä myös ylimmäisen vallan Vironkin ylitse sai Klaus Fleming, ja ruotsinpuolisista maakunnista suotiin suuri osa hänen langoilleen, Stenbockeille. Taalainmaa sai katoliuskoisen Eerikki Brahen maaherraksensa, vaikka Upsalan päätös nimenomaan sääti, ettei kukaan katolilainen saisi pitää minkäänlaista kruununvirkaa Ruotsin valtakunnassa.

Täten mielestään kaikki viisaasti ja taitavasti järjestettyänsä Sigismund astui laivoihinsa ja purjehti Puolaan takaisin. Matkalla kohtasi heitä raju myrsky ja ukkonen iski sen aluksen mastoon, jossa Malaspina oli. Sen seikan ruotsalaiset sitten selittivät siten, että Jumala muka oli tahtonut osoittaa vihaansa *Antikristuksen*[4] pahanilkiselle lähettiläälle. Malaspina puolestaan arveli laivallensa tapahtuneen turmion noitien syyksi, joita tuo jumalaton, pakanallinen Ruotsinmaa muka oli aivan täynnä.

5. Klaus Fleming ja Kaarle herttua.

Kaarle herttuan ensi toimia kuninkaan lähdettyä oli se, että hän erotti virasta kaikki ruotsinpuolisiin lääneihin asetetut maaherrat. Samoin aikoi hän Suomessakin tehdä; mutta Klaus herraa ei voinutkaan paljaalla kynänpiirroilla saada pois. Hänellä oli luonansa ja käskynalaisenaan melkein koko valtakunnan laivasto ynnä suuri osa armeijaa, joka venäläisten vuoksi yhä vielä majaili Suomessa. Väkivaltainen menettely hänen suhteensa oli siis sangen arveluttava asia. Viekkkaus oli ainoa mahdollinen keino, mutta sitä osasi Klaus herra vastustaa yhtä suurella viekkauksella.

Epäluulo ja eripuraisuus Flemingin ja Ruotsin valtamiesten välillä oli jo näyttäytynyt kohta Juhana kuninkaan kuoltua. Klaus herra pelkäsi alusta alkain, että herttua aikoi anastaa kruunun itsellensä. Senvuoksi hän otti koko sotavoimaltansa sekä Suomessa että Virossa erityisen uskollisuusvalan Sigismund kuninkaalle. Myös asetti hän vartijoita saaristoon kaikille Suomen ja Ruotsin välisille kulkuväylille, ettei herttuan lähettämiä houkuttelijoita pääsisi hänen väkensä puheille. Herttua puolestaan heti yritti viekoitella Flemingiä pois Suomesta. Hän kirjoitti hänelle ja sanoi hallituksen suuresti tarvitsevan hänen läsnäoloansa ja neuvojansa, jonka tähden hän pyysi häntä Tukholmaan tulemaan. Mutta Klaus herra ei ollutkaan niitä lintuja, jotka joka paulaan menevät. Hän ymmärsi kohta, että hänen ei enää sallittaisi palata Suomeen, jos hän jalallaan astuisi Ruotsin rannalle. Sentähden hän vastasi kieltävästi, vaikka kohteliaasti, sanoen esteeksi sen, ettei lopullista rauhansovintoa Venäjän kanssa vielä oltu saatu aikaan. Muuten sanoi hän mielellään tottelevansa herttuan ja valtaneuvoskunnan käskyjä "kaikissa asioissa, jotka hänen mielestään olivat kuninkaalliselle majesteetille ja valtakunnalle hyödyksi". Tämän kirjeenvaihdon jatkuessa molemmat herrat kiivastuivat kiivastumistansa; sillä he olivat kumpainenkin ylen tulisia, vihaisia luonteeltaan. Pian Fleming allekirjoitti erään kirjeensä seuraavilla sanoilla: "Klaus Fleming, Viikin vapaaherra, pääamiraali ja sotamarski, jolla nyt on monta hallitsijaa ja jolle kaikki jakavat käskyjään; vaan minä en ketään tottele paitsi yhtä ainoata, jonka nimi on kuningas Sigismundus; — jos minun vertaiseni tulevat ja käskävät jotain, niin isken heitä päähän."

Flemingin käytös Ruotsissa, silloin kun hän kuninkaan seurassa oleskeli siellä, kiihdytti tietysti vielä enemmän herttuan vihaa. Eräänä päivänä, kun Kaarle Upsalassa meni puolisonsa kanssa kuninkaan luokse, ajaa karahutti Klaus herra komeassa reessä heitä vastaan, pyssymiesparvi saattoväkenään, joilla oli ladatut aseet käsissä. Herttua tästä muka ylpeydestä suuttui aivan silmittömäksi ja uhkasi toimittaa Flemingiltä pois sekä henkivartijat että hengenkin vielä päälliseksi.

Kuninkaan palattua Puolaan Kaarle herttua lähetti Flemingille kirjeen, jossa taas kutsui hänet Tukholmaan ja ilmoitti määränneensä Aksel Kurjen Suomen ylimaaherraksi. Mutta Klaus herra oli nyt vielä entistäkin rohkeampi, hänellä kun oli selvä käsky kuninkaalta olla välittämättä Ruotsin hallitusmiehistä. "En ole teidän kyytimiehenne", vastasi hän herttualle röyhkeästi, "jotta minun täytyisi kulkea teidän jäljissänne. Enkä pidä mitään lukua kirjoituksistanne, jos ne ovat vastoin kuninkaallisen majesteetin käskyjä. Te olette minun vertaisiani, Hän yksin on kuningas ja on pysyväkin kuninkaana."

Muutenkaan ei Suomessa juuri välitetty herttuan käskyistä ja säätämisisistä. Kaarle ryhtyi senvuoksi voimallisempaan keinoon. Hän kutsui taas säädetyt kokoon syksyllä 1595. "En voi kauemmin", ilmoitti

hän niille, "jatkaa tällä lailla hallitusta. Joko minun pitää saada hallita ja vallita täydellä valtionhoitajan vallalla, tai luovun hallituksesta kokonaan." Nyt seurasi tarkempi ehdotus, mitä päätöksiä hän säädyiltä tahtoi. Kuninkaan käskyjen piti olla mitättömät ja voimattomat, kunnes herttua ja valtaneuvoskunta olivat antaneet niihin suostumuksen. Herttualla ja valtaneuvoskunnalla eikä kellään muulla piti olla valta asettaa ja luovuttaa virkamiehiä. Kaikki läsnä- ja poissaolevat, jotka laillisista syistä tätä päätöstä vastustaisivat, olivat kaikin voimin kukistettavat, niinkuin kapinoitsijat ja maanpetturit ainakin.

Kun nämät vaatimukset olivat julkaistut, kääntyi herttua säätyjen puoleen ja kysyi niiltä: "Tahdotteko te *jokainen kaikkien ja kaikki jokaisen puolesta*[5] tätä päätöstä puolustaa, ja auttaa minua rankaisemaan niitä, jotka sitä vastaan panevat?" — "Tahdomme, ruhtinaallinen armo, kyllä tahdomme!" huusivat kohta talonpojat ja porvarit kaikki yhteen suuhun. Aatelisherroista yksi osa, varsinkin valtaneuvokset, jotka pelkäsivät herttuan paisuvaa valtaa, olisivat mielellään vastustaneet; mutta he eivät tohtineetkaan alhaisten säätyjen uhkaavan pauhun ja melun tähden.

Suomesta ei ollut näillä *Söderköpingin* valtiopäivillä ollut monta miestä. Aatelisherrat olivat melkein kaikki yksissä mielin Flemingin kanssa, ja muiden säätyjen valtiopäivämiehiä oli Klaus herra estellyt uhkauksilla ja vartijoillakin, jotka väijyivät kaikkien Ruotsiin menevien teitten varsilla. Nuo harvat *Söderköpingissä* käyneet, niiden joukossa myös piispa Eerikki Sorolainen, saivat sitten kokea Flemingin kovaa kohtelua. Arvattavaa siis oli, mikä vastaus Suomesta annettaisiin, kun Ruotsista Kaarle Hornin johdolla tulleet lähettiläät kysyivät, tahtoivatko meidänkin miehet suostua heidän päätökseensä. Flemingin käskystä Turkuun kokoontuneet aatelisherrat vastasivat kierrellen, sanoen jättävänsä asian kokonaan kuninkaan haltuun; jos hän oli myöten taikka vastaan, siten hekin. Flemingin mielestä tämäkin vastaus oli kuitenkin vielä liian myöntyvä; hän pani sittemmin toisen kokoon, jossa hän suorilla sanoilla väitti *Söderköpingin* valtiopäivät laittomiksi ja niiden päätökset mitättömiksi. Ja saipa hän tähänkin vastaukseen useitten Suomen aatelismiesten allekirjoitukset.

Muu ei siis enää ollut tarjona kuin sotaonnen koettaminen, kumpi toisensa saisi kukistetuksi. Molemmiin puolin ruvettiin nyt ankariin valmistuksiin. Herttua kokosi 6-8,000 miestä ja tahtoi lähettää ne Suomeen Yrjö Possen johdolla. Fleming puolestaan tähän aikaan vannoi: "Henk'rist"! Se ei saa tapahtua, niinkauan kuin veri suonissani on lämmin, että Kaarle herttua pääsisi Suomessakin vallitsemaan. Ja jos herttua tulee ja tahtoo minut lyödä, niin kylläpä minä hänelle mokoman löylyn ja kyydin laitan, että hän huomaa minun olevan miekkamiehen eikä muijan!" Syksyllä 1596 hän sitten toi uusilla laivoilla enennetyn ja kaikin tavoin varustetun laivastonsa Turkuun. Sinne hän myös oli kutsunut kaikki aatelisherrat sekä ratsumiehet ja otti nyt heiltä sen lupauksen, että he seuraisivat häntä sotaan, vaikkapa oman valtakunnankin alamaisia vastaan. Ja Ruotsiin hän samana syksynä kirjoitti siellä oleville Sigismund kuninkaan puoluelaisille: "Muutamit kuukaudet pian kuluvat, sitten se on tuleva, joka teidät on sorron alta pelastava."

Tuumasta toimeen ei sentään päässyt kumpainenkaan riitaveljeksistä. Posse ei ottanut hänelle tarjottua päällikkyyttä vastaan, ja muutkin valtaneuvokset vastustelivat sisällistä sotaa. "Se lääke", sanoivat he, "on paljoa turmiollisempi vielä, kuin sillä lääkittävä valtion vamma." Asia näet oli se, että hekin nyt alkoivat kallistua kuninkaan puolelle; sillä he näkivät yhä selvemmin, ettei Kaarle herttua aikonut antaa heille paljon sananvuoroa valtakunnan asioissa. — Fleming puolestaan sai pian kotonakin tarpeeksi tekemistä. Sillä juuri tähän aikaan leimahti yleinen, ankara talonpoikaiskapina ilmi Suomenmaassa.

6. Linnaleiri ja talonpojat.

Täyssinässä oli toukokuun 18 p:nä 1595 vihdoin viimeinkin saatu rauhansovinto Venäjän kanssa toimeen. Siitä oli suuri riemu koko Ruotsin valtakunnassa, etenkin Suomessa, vaikka tosin viimeinenkin tähde Pontus herran voittosaaliista, tärkeä Käkisalmen linna läänineen, oli luvattu pois. Se oli annettava venäläisille takaisin, niin pian kuin vanha raja olisi uudestaan tarkkaan käyty ja vahvistettu. Mutta tuon pitkällisen sodan synnyttämät rasitukset olivat olleet niin vaikeat, ettei nyt voinut tuntua muuta kuin iloa, niiden loputtua.

Sotamiehetkin olivat jo aivan suuttuneet noihin lakkaamattomiin, vaivalloisiin ja vaarallisiin retkiin, joista ei kuitenkaan lähtenyt mitään hyötyä. Välistä oli täytynyt kietoa Suomesta Viroon vietävät nuoret rekrytit köysiin, etteivät tiellä karkaisi. Niin pahasti peloitti heitä tuo "miesten syöjäsiija", missä rutto ja nälkä kilpaa vihollisen miekan kanssa tuhosivat heitä. Olipa kerran Räävelissä, niinkuin jo on kerrottu, noussut oikein ilmikapina sotajoukossa.

Minkälainen oli sitten talonpoikaisparkain mieli Suomessa, joka yhtä mittaa oli ollut sodan jaloissa? Heidänkin täytyi alinomaan, samoin kuin sotamiesten, panna henkensä alttiiksi tappeluissa, kun heidät nostoväkenä käskettiin rajalle. Heidän oma samoin kuin myös heidän perheensä henki tai ainakin heidän

tavaransa olivat sangen usein menneet hukkaan, kun venäläiset partiokunnat pujahtivat linnojen sivuitse maahan. Heidän piti suorittaa raskaita lisäveroja sodan tähden. Ja kaiken tämän lisäksi heidän täytyi vielä kärsiä sanomatonta sortoa "puolustajiensa", sotaväkensä puolelta.

Tapa näet oli silloin semmoinen, että sotaväki osaksi majoitettiin talonpoikien luo, osaksi, jos he asuivat kuninkaankartanoissa tai linnoissa, saivat he elatuksensa määrätyiltä pitäjiltä. Tätä talonpoikien majoitus- ja elätysvelvollisuutta nimitettiin *linnaleiriksi*. Itsestään jo olisi linnaleiri ollut sangen raskas taakka, sillä Suomessa majaili siihen aikaan jommoinkin sotavoima. Mutta se vasta saattoi talonpoikaisparkoja vieläkin kurjempaan viheliäisyyteen, kun sotamiehillä oli lupa itse käydä linnaleiriänsä kokoamassa. Huoveille piti mitata heidän saatavansa kukkurapäämitoilla, vieläpä antaa lahjoja ja hyväntekijäisiä päälliseksi. Heitä piti, niinkauan kuin he talossa olivat, kestitä paisteilla ja oluella, vaikka isäntäväellä itsellään olisikin ollut vain petäjäinen ruokana, vesi särpimenä. Heille piti kuljettaa saatavat tavarat heidän kotiinsa asti, monasti parinkymmenenkin peninkulman päähän. Ja koko ajan heitä kumarrella ja imarrella kuin parhaita herroja, sillä pienimmänkin vastahakoisuuden sattua oli huoveilla tapana ryöstää ja piestä, taikka piloillaan lyödä kaikki rikki, niinkuin vihollisen maassa ainakin.

Kaikesta tästä kurjuudesta luulivat Suomen talonpojat päässeensä nyt, kun sanoma rauhanpäätöksestä levisi heille. Mutta ihmeeksensä ja tuskaksensa he pian havaitsivat, ettei elätettävien huovien luku suinkaan näyttänyt vähenevän. Ja soturien ahneus ja väkivaltaisuus nyt vielä, siltä ainakin talonpoikien mielestä tuntui, oli tullut pahemmaksi kuin sodankaan aikana.

Mistä heidän piti saada apua tähän hätäänsä? Vanha tapa oli talonpojilla Ruotsin valtakunnassa, että he aina, kun muut neuvot eivät enää auttaneet, kävivät valittamassa itse kuninkaan luona. Mutta kuningas oli nyt kaukana tuntemattomassa maassa, mihin ei kukaan talonpoika uskaltanut lähteä. Muutamat koettivat siis kääntyä Klaus Flemingin puoleen, joka kuninkaan nimessä ja sijassa hallitsi maata. He pyysivät, että linnaleiri heiltä helpoitettaisiin, koska ei nyt rauhan aikana enää niin paljon sotaväkeä tarvittu; tai ainakin he pyysivät, että sotamiesten väkivalta ja vääryys heitä kohtaan lopetettaisiin. Mutta Flemingiltä he eivät saaneet muuta kuin haukkumisia ja soimauksia vastaukseksi. Aikoipa hän ensi vimmassaan panna heidät kaikki Turun linnan vankikomeroihin kitumaan; mutta hänen rouvansa, jalomielisen *Ebba Stenbockin* rukoukset viihdyttivät häntä kuitenkin vähän. Sittenkään hän ei ottanut mitään puheita linnaleirin helpoituksesta korviinsa. Muutamat aatelisherrat, jotka yrittivät saada häntä taipumaan, saivat tylyjä sanoja kuulla; ja kun joku heistä ei sittenkään lakannut puhumasta, rankaisi häntä Fleming ottamalla pois hänen läänityksensä. Mahdotonta olikin hänen mitään helpoitusta myöntää, sillä kuningas oli käskenyt hänen yhä edelleen pitää kaikki sotavoimat Suomessa koolla ja varalla. Sigismund näet aikoi jo kesällä 1595 tai 1596 tulla uudestaan Ruotsiin uppiniskaista Kaarle herttuata kukistamaan, ja silloin hän tarvitsi Flemingin väkeä.

Tästä lähtien eivät talonpojat enää yrittäneetkään pyytää apua omalta maaherraltansa; he alkoivat käydä yksistään Kaarle herttuan luona. Mutta siitä Klaus herra vasta oikein vimmastui. "Jokaisen Ruotsin-kävijän", uhkasi hän, "minkä saan kiinni, hakkautan pieniksi säpäleiksi, niin että niiden, jotka tahtovat korjata hänen raatonsa, pitää tuoda säkkejä mukaansa." Kaikissa salmipaikoissa väijyivät taas Flemingin vartijat pyydystellen niitä, jotka pyrkivät meren yli. Moni joutuikin heidän käsiinsä, niinpä myös moni kotiin tultuansa kopattiin kiinni. Vankeja kohtaan Fleming tosin ei sananmukaisesti täyttänyt julmaa uhkaustansa; mutta paljon kurjuutta he sentään saivat kärsiä Turun linnan komeroissa, joihin muutamat heistä myös kuolivat. Moni Ruotsin-kävijöistä, joka pelkäsi samallaista kohtaloa, pakeni senvuoksi kodistansa synkkiin saloihin. Ja mitä apua oli muutenkaan näistä valitusretkistä. Lähettäiläät saivat tosin aina herttualta uudet suojeluskirjat. Mutta huovit eivät niistä pitäneet pienintäkään lukua. Usein he ottivat ne pois talonpojilta, kastelivat niitä kapakoissa oluthaarikkoihinsa ja paiskelivat niillä toisiansa korville, pilkalla lausuen: "Istu herttuan rauhassa!" Mutta sittenkin talonpojat väsymättä jatkoivat näitä käyntejensä herttuan puheilla, huolimatta mistään vaivoista tai vaaroista. Talvella he ajoivat jäljettömiä teitä meren jäätä myöten, kesällä purjehtivat salamutkia Pohjanlahden ympäri; keväälläkin, kaikkein vaarallisimpana aikana, he väliin soutelivat jäälohkareitten välitse, väliin vetivät veneitensä suurempien jääjänkkäreitten yli. Pitäähän hukkuva kiinni lastustakin, vaikka ei itsekään voi toivoa pelastusta!

Kaikkein vastahakoisimmat linnaleirille ja ahkerimmat valitusretkillä kävijät olivat Pohjanmaan asukkaat. Pohjalaiset näet olivat Suomen taalalaisia, jäykempää, itsenäisempää, sorrolle arempaa sukua kuin muut heidän kansalaisensa. He eivät olleetkaan tähän saakka tottuneet mihinkään sortoon. Heidän maakunnassaan ei ollut suuria herraskartanoja, joiden alustalaisina he olisivat oppineet nöyryyteen ja alamaisuuteen. "Aateli ja äyriäiset (kravut) eivät menesty Pohjanmaalla", sanoo vanha sananlasku. Pohjanmaa oli melkein pelkkää talonpoikaismaata, sillä kaupungeita ei ollut silloin vielä ainoatakaan, ja papitkin olivat kaikki talonpoikaista sukua ensimmäisessä tai toisessa polvessa. Tämä varsinaisten herrojen puute vaikutti sen, että koko Pohjan kansa vähän herrasteli ja piti itseänsä suuremmissa arvossa. Yhtä vähän kuin herrojen vallasta olivat he ennen aikaan tietäneet sotaväen sortamisistakaan. Suurempaa sotaa käytiin aina vain eteläisemmillä seuduilla, ja partioretkiä heillä oli tapana itse torjua

päältään. Juhana kuninkaan aikana, kun näilläkin mailla sota kiihtyi, oli ensikertaa viety sotaväkeä Pohjanmaalle. Mutta pohjalaiset olivat heti pyrkineet jälleen irti näistä vieraistansa ja olivatkin, niinkuin ennen jo kerrottiin, saaneet vapauden linnaleiristä urhoutensa palkaksi. Tätä kallista oikeutta, josta välittämättä Fleming oli pannut heidänkin elätettäväkseen huoveja, koettivat he nyt alinomaisilla valituskäynneillä valvoa.

Vuosi 1595 oli tällä lailla kulunut umpeen, ja vuodesta 1596:kin oli jo tullut syksy. Silloin saapui taasen Tukholmaan lähettiläsparvi Pohjanmaalta, *Pentti Pouttu* etunenässä. He sanoivat tulleen nyt viimeistä kertaa apua pyytämään. Jolleivät he sitä nytkään saisi, ei heillä ollut muuta neuvoa enää edessä, kuin anoa turvaa Venäjän tsaarilta ja antautua hänen alamaisikseen. Sattumalta oli samaan aikaan myös useammista muistakin Suomen maakunnista, hamasta Savosta ja Viipurista asti, valittajia Tukholmassa. Nämät kaikki yhdistyivät nyt pohjalaisten kanssa yhteiseen valitukseen ja yllämainittuun uhkaukseen. Mutta Kaarle herttuasta oli paraikaa vähemmän auttajaksi ja suojelijaksi kuin milloinkaan. Hän oli juuri luopunut hallituksesta, suuttuneena siitä, että kuninkaan puolelle kallistuvat valtaneuvokset lakkaamatta hangoittelivat häntä vastaan. Kun siis pohjalaiset vielä toisenkin kerran kävivät hänen luonaan kysyen, eikö hän edes jotakin neuvoa voisi heille antaa, puhkesi Kaarle katkerassa tuskassaan näihin sanoihin: "Toimittakaa itsellenne rauha itse. Ainahan teitä toki niin monta lienee, että voitte torjua huovit päältänne, jollei muulla niin aidanseipäillä ja nuijilla!"

7. Nuijasodan alku.

Ne ajattelemattomat sanat, jotka maltittomuuden hetkenä olivat Kaarle herttuan suusta päässeet, lanquesivat niinkuin kipinä kuivaan kuloon. Pohjanmaan rahvas, joka siihenkin asti tuskin oli salannut vihaansa, alkoi nyt näyttää sitä julkisesti, rohkeasti.

Marrask. 25:nä päivänä 1596 vuotivat jo ensimmäiset veripisararat. Mainittua päivää, Katrinan päivää, siihen aikaan oli vielä tapana viettää kirkkopyhänä täydellä jumalanpalveluksella. Siitä syystä oli *Isonkyrön* kirkonmäelle kokoontunut suuri kansan paljous. Olipa myös muutamia sotamiehiä saapuvilla, jotka pitäjässä asuivat. Siellä näin seistessään vastakkain, silmä silmää vastaan, riitaveljekset eivät malttaneet kauan olla hiljaa. Talonpojat rupesivat ensiksi laskemaan haukkuma- ja pistosanoja suustansa. "Katsoppas noita konnia", virkkoi eräs; "nehän ne meitä määrättömällä linnaleirillänsä syövät typtyhjiksi." — "Eipä haittaisi", lisäsi Pentti Piri, yksi Ruotsissa käyneistä, joka nyt oli täydessä humalassa ja siis rohkeimmillaan, "eipä haittaisi, jos heiltä sisälmykset revittäisiin ulos!" — Sanasodasta syntyi pian nyrkkisota, ja siinä kahakassa soturit jäivät tappiolle, sillä heitä oli varsin vähän. Talonpoikien päämiehet tuosta nyt läksivät *Yrjänä Kontsaan* luokse, jonka talo oli likellä kirkkoa, ja rupesivat juomaan olutta ensimmäisen voittonsa kunniaksi. Mutta kesken parasta riemua kosto yhtäkkiä jo saavutti mässääjät. Sotamiehet olivat kokoonkutsuneet kaikki lähiseuduilla asuvat virkakumppaninsa, sekä ratsu- että jalkamiehet, ja palasivat nyt huovin Pietari Gumsen ja jalkaväen päällikön Lassi Niilonpojan johdolla takaisin. Mitäpä vastarintaa humalaiset talonpojat olisivat voineet tehdä! Hetkessä he olivat kukistetut ja sidotut, ja vietiin sitten Kyrön nimismiestaloon. Siellä nyt soturit vuorostaan alkoivat voittojuhlaa juoda. Mutta heidänkään riemunsa ei ollut kovin pitkälinen. Sydänyöllä, kun sotamiehet makasivat aivan päissään, karkasi suuri talonpoikaisparvi heidän päällensä ja vapautti vangit. Yksi jalkamies tappelussa menetti henkensä.

Tätä tapausta olisi vielä voinut luulla yksityiseksi kahakaksi, jotka Pohjanmaan puukkojunkkarien kesken aina ovat olleet tavallisia. Mutta viikkoa myöhemmin leimahti kapina jo uudestaan paljoa suuremmalla, kiivaammalla liekillä. Aiheen siihen antoi se, että muuan ratsumies Suomesta[6] oli tullut viljaa, heiniä ynnä muuta linnaleiriveroa kantamaan, ja samalla aikaa Lassi Niilonpoikakin vaati vuosimuonaa Pohjanmaalla asuvalle jalkaväelle. Kaikki linnaleirin rasitukset tulivat nyt täten talonpojille yhtä haavaa. Siitä hurjistuneina he tarttuivat aseisiin. Lapualaiset nousivat ensiksi ja ryöstivät heidän seurakunnassaan asuvan huovin talon paljaaksi; sitten he menivät Kyröön, jossa samoja töitä jatkettiin. Kostonvimma kiihtyi kostaessa yhä villimmäksi. Pietari Gumsen talossa ei ainoastaan ryöstetty tavaroita, vaan tehtiin vielä kaikellaista vallattomuutta päälliseksi. Ikkunalasit[7] särettiin ja kattohirret sahattiin poikki kolmesta kohdin, niin että katto romahtaisi kotiin tulevan väen niskoille. Lehmiltä päät leikattiin ja asetettiin ikkunoihin seisomaan, suut irvillänsä. Ja vihatun lainlukijan eli tuomarin sijaisen Eerikki Olavinpojan talo poltettiin tuhaksi. Tästä talosta talonpojat olivat toivoneet saavansa paljon hopeita saaliiksi, sillä lain vaaka noina surkeina aikoina ei punninnut oikeutta, jollei sitä vielä silaeltu. Mutta suureksi harmikseen ryöstäjät eivät löytäneet pienintäkään hopealusikkaa eikä pikaria; kaikki oli viety pois taikka kätetty. Vasta kun talo oli poltettu ja lähtöä jo tehtiin, huomasi eräs mies jotain kiiltävää valuvan ulos kiukaan raosta. Siihenpä kaikki nyt kiireesti käsiksi! Keihäillä ja tuurilla tehtiin rako väljemmäksi, ja silloinpa valahti siitä kaunis, kirkas hopealähde, joka ei näyttänytkään ehtyvän. Lainlukijan vaimo oli näet muurannut hopeansa kaikki kiukaan seinään, ja siinä ne olivat palon hehkusta sulaneet. Saalis punnittiin siinä paikassa ja se painoi

koko kuusi leiviskää! — Saipa Eerikki Olavinpoika vielä onneansa kiittää, kun ainoastaan hopeat häneltä siinä hukkaan menivät. Sillä surma oli tarjona kaikille huoveille ja virkamiehille, jotka joutuivat vimmastuneen rahvaan käsiin. Muutamat upotettiin jokeen jään alle; toiset sidottiin puihin, ja sitten talonpojat ammuskelivat heitä jousillansa, niinkuin pilkkataulua, kunnes kurja henki viimein lähti. Vaimoille ja lapsille ei sentään tehty mitään pahaa, olkoon se talonpoikien kunniaksi sanottu. Päinvastoin he pelastivat yllämainitun lainlukijan vaimon, joka pelosta mielettömänä ei osannut itse paeta ulos palavasta talostaan.

Menestys kiihdytti nyt pohjalaisten toivoa ja rohkeutta yli kaiken määrän. He eivät enää tyytyneet siihen, että olivat "itselleen itse rauhan toimittaneet", vaan päättivät lähteä Suomenkin puolelle siellä olevia säätyveljiänsä vapauttamaan. Matkalla piti nostettaman joka pitäjän miehet lisäksi, ja niin oli viimein koko Suomen talonpoikainen kansa yhtenä vastaanseisomattomana tulvana vyöryvä Turkuun ja kukistava Flemingin huovineen, päivineen.

Kyrön, Ilmajoen ja Lapuan miehet oikeastaan tämän rohkean päätöksen tekivät. He lähettivät kyllä sanaa hankkeestansa pohjoisillekin suomalaisille pitäjille, kehottaen heitä tulemaan kanssansa. Mutta he eivät kuitenkaan malttaneet odottaa näiden vastausta. Ruotsalaisista rantanaapureistansa he jo tiesivät, että ne eivät yhtyisi heidän tuumiinsa; siksi oli viha molempien eri kansallisuuksien välillä liian suuri. Sitä tarkemmin suupohjalaiset keräsivät kokoon kaikki omat miehensä. Ei kotiin saaneet jäädä muut kuin raajarikot ja ikäloput, eivätkä nekään muuten kuin erinäisen lupakirjan nojalla. Pysyvä tällä tavoin kokoonsaadussa armeijassa tuskin mahtoi olla monta. Sitä vastoin oli sangen paljon ja taitavia jousimiehiä. Monella taisi myös olla keihäs tai miekka käsikahakkaa varten. Mutta kaikille ei näitä parempia aseita suinkaan voinut riittää. Suuret joukot siis, niinkuin vanha runokin todistaa, ottivat

"— nuijat nurkasta, pimeästä pitkät varret, joilla huoveja hosuvat, ryyttäreitä rynkyttävät."

Aivan halveksittavia aseita nämät nuijat muuten eivät olleetkaan käsikahakassa. Ne olivat näet paksulla, raskaalla ponnella varustettuja karttuja, ja ponsi oli tavallisesti vielä täynnä rautanauvoja, kärjet ulospäin. Niillä saattoi siis kyllä paiskata, niin että

"veri parskui paidan päälle, suolet sinkoili sisältä huoveista hosutetuista."

Näiden nuijien mukaan, jotka olivat suuren joukon aseina, sanottiinkin luultavasti tätä talonpoikaista nostoväkeä *nuijamieliksi*, ja on koko heidän kapinansa saanut nimen *nuijasota*.

8. Ilkkaisen sota.

Eteläänpäin mennessänsä pohjalaiset jakaantuivat kolmeen joukkoon. Läntinen parvi, Martti Tommolan johdolla, kulki pitkin merenrantaa Poriin päin. Pouttukin oli tämän joukon seurassa, vaikka, kummallisesti kyllä, ei päämiehenä, jonka vuoksi hänen kerrotaankin olleen kovin nyreissään. Itäinen parvi, joka oli sangen vähäinen, läksi Martti Vilpunojan päällikkyydessä Rautalammin ja Savon miehiä nostattamaan. Päävoima marssi keskitietä yliseen Satakuntaan. Sen lukumäärä oli noin 7-800 miestä ja ylimäisenä päällikkönä oli *Jaakko Ilkka eli Ilkkainen* Ilmajoelta. Tämäkin mies oli kerran käynyt valitusretkellä Ruotsissa ja sen johdosta saanut istua Turun linnassa vankeudessa. Mutta hän oli silloin vapauttanut itsensä sukkelalla keinolla, oli nimittäin punonut köyden vaatteistansa, ja sen avulla pujottautunut muureja myöten alas. Epäilemättä oli tämä hänen neuvokkuutensa ja rohkeutensa ollutkin syynä siihen, että hänelle nyt oli uskottu vaarallinen, mutta kunniakas ylipäällikön virka. Hänen allansa oli sitten tietysti muitakin johtajia, niiden joukossa myös *Yrjänä Kontsas*, jonka tuvassa ensimmäistä voitonriemua oli pidetty.

Joulukuun keskipaikoilla läksi Ilkka joukkoinensa liikkeelle ja kulki tavallista talvitietä eteläänpäin Jalasjärven sekä Parkanon kautta. Pitkin matkaa eneni nuijamiesten luku enenemistensä; sillä joka pitäjistä, jonka kautta he kulkivat, seurasi heitä aina enin osa aseihin kykenevää väkeä. Tällä lailla heidän lukumääränsä viimeiseltä oli paisunut useammiksi tuhansiksi. Kaikki aateliskartanot ja huovien talot, jotka matkalla eteen sattuivat, ryöstettiin tyhjiksi ja poltettiin. Yksinään Liuksialan kartano, jossa Eerikki kuninkaan leski, Kaarina Maununtytär asui, jätettiin aivan vahingoittamatta. Lieneekö siihen ollut syynä se, että Kaarina itsekin oli rahvaan lapsi, vai ilmenikö tässäkin sama ritarillisuus heikompa sukupuolta kohtaan, jonka jo ennenkin olemme nähneet, näihin kysymyksiin ei sen ajan tiedot anna mitään vastausta. Muuten ei ollut kuri tässä talonpoikaisjoukossa kovin kiitettävä. Jokainen riisti ja raasti itsellensä, mitä vain tahtoi, ja aateliskartanoista saaduilla varoilla sitten mässättiin, mellastettiin hurjalla tavalla. Päälliköt olivat luultavasti siinä suhteessa samanlaiset kuin heidän väkensäkin, tai ainakaan he eivät huolineet, kenties eivät voineetkaan, pitää miehiänsä kurissa. Näin kuvaa vanha runokin nuijamiesten elämää tällä retkellä:

"Ilkka, ilkeä isäntä, pää kero, sininen lakki, ei konna tapella tainnut, eikä sammakko sotia, että joi joka kylässä, joka knaapin kartanossa."

Yhdessä suhteessa tämä runo kuitenkin on väärin panetellut nuijamiehiä. Tapella he kyllä urhoollisesti osasivat. Heidän ensimmäinen kahakkansa huovien kanssa tuotti heille voiton. Knuutti Kurki ja Iivari Tavast parin sadan ratsumiehen kanssa tulivat Tapaninpäivänä heitä vastaan *Nokian kartanon* luona, ja koettivat sulkea heiltä tietä. Mutta talonpoikien ylivoimaa ei sotamiesten vähäinen joukko jaksanut kauan vastustaa. Pienen taistelun perästä huovit pakenivat, minkä kaviot kerkesivät, Turun tietä myöten. Talonpojat puolestaan asettausivat leiriin Nokian ympärille ja joivat sitten kartanon hyvää olutta tynnyrittäin ensimmäisen voittonsa kunniaksi.

Muutamia päiviä myöhemmin he samaten hyvällä onnella kestivät toisenkin, vielä monta vertaa ankaramman taistelun. Pakenevat huovit olivat näet jo Karkussa tavanneet *Klaus Flemingin*, joka melkoisen sotavoiman kanssa riensi kapinoitsijoita vastaan. Hänellä oli neljä lippukuntaa jalkaväkeä ja kaksi lippukuntaa huoveja; olipa myös useampia jokseenkin suuria tykkejä mukana. Pakenijat mukaan luettuina, jotka nyt hänen turvissansa palasivat, nousi hänen voimansa varmaan noin 3,000 mieheen. Vuoden viimeisenä päivänä tulivat nämät verekket viholliset nuijamiesten silmien eteen. He asettivat leirinsä Pirkkalan kirkon ympärille, jonka vain kapea salmi eroittaa Nokiasta; eikä aikaakaan, niin oli jo tappelu täydessä tuoksinassa. Mutta turhaan ryntäilivät Flemingin huovit ja jalkamiehet kerta kertansa perästä talonpoikien vahvaa asemaa vastaan; turhaan myös hänen tykkinsä paukuttelivat, viskaellen surmapallojansa. Talonpojat pitivät paikkansa järkähtämättä, ja ilta pimeni ilman että sotaväki vielä oli kyynäränkään vertaa maata valloittanut.

Tämän päivän taistelussa ei ollut siis onni ratkaisevasti kallistunut puolelle eikä toiselle; mutta sittenkin saattoivat talonpojat lukea sen paljoa tärkeämmäksi voitoksi, kuin mitä äskeinen Kurjen ja Tavastin karkoitus oli ollut. Heillä oli ollut voimaa itseä Flemingiä ja hänen suurilukuista, hyvin varustettua ja harjoitettua sotajoukkoaan vastustaa. Vielä muutamia päiviä piti kestää samalla tavalla, sitten saapuisi jo hämäläisten nostoväki kaakkoisesta. Silloin oli Fleming joutuva ahdinkoon kahden vihollisarmeijan välille, ja voitosta ei voinut olla epäilystäkään. Mutta kaikki nämät edut, kaikki nämät toivot talonpojat nyt melkein käsittämättömässä mielenvillityksessään päästivät käsistään ja tahrasivat kunniansa iäti kulumattomalla häpeällä. Nuijajoukolta puuttui kuria ja päällikköjen kunnioitusta, joita vailla ei mikään yhteinen yritys voi menestyä; tämä puute saattoi heidät juuri parhaan menestyksen hetkellä häviöön.

Asia näet kävi tällä lailla. Fleming, joka ei voinut olla huomaamatta vaarallista asemaansa, lähetti yöllä Knuutti Kurjen ja Pohjanmaan vouden Aaprahami Melkiorinpojan nuijamiesten puheille. Hän tarjosi heille täyden vapauden linnaleiristä, kunnes kuninkaallinen majesteetti olisi asiasta itse päättänyt. Sitä vastoin hän vaati, että talonpoikien piti hiljaisuudessa palata kotiin ja antaa kapinan alkajat sekä johtajat, erittäinkin Jaakko Ilkka, hänen käsiinsä. Jumala tiesi millä makeilla, viekkailta sanoilla lähettiläät osasivat talonpoikia viekoitella, mutta saivatpa he kuin saivatkin nuijamiehet suostumaan näihin ehtoihin. Epävakavan lupauksen hinnalla talonpojat möivät innokkaimpien, urhoollisimpien veljiensä veren!

Rangaistus tästä kurjasta, epäkunniallisesta teosta ei kuitenkaan viipynyt kauaa. Ilkka, joka — senaikuisen kertomuksen sanoja käyttääksemme — "huomasi nahkaansa kaupittavan", otti salaa ryöstetyn hevosen ja pötki yön pimeyden suojassa pakoon. Täten eivät nuijamiehet voineetkaan täyttää sovinnon pääehtoa. He pelkäsivät nyt, että voitaisiin luulla Ilkan paenneen heidän tiedollansa, luvallansa, ja että Klaus herra nyt oli rankaiseva heitä kaikkia. Vastarinnasta ei kauemmin voinut olla puhettakaan; petollisuus päälliköitä kohtaan oli hävittänyt kaiken järjestyksen, rikkonut kaiken keskinäisen luottamuksen. Koko talonpoikaisarmeija alkoi siis nyt hajota. Suurin laumoin pakenivat nuijamiehet vielä samana yönä leiristänsä, kukin vain koettaen pelastaa oman päänsä.

Lähtiessään muutamia pakenijoista, Jumala ties mistä syystä, sytyttivät erään ladon tuleen. Sen palo herätti Flemingin etuvartijoiden huomiota, jotka pian saivatkin asian laidasta selvän. Tykin pamahdus herätti kohta koko leirin, eikä aikaakaan, niin jo ajaa karauttivat huovit villiä vauhtiansa talonpoikien jäljessä. Parin peninkulman päästä he jo ennättivät jälkijoukon kintereelle. Tästäpä nyt vasta nuijamiehille oikein hätä ja kiire tuli! He alkoivat viskata pois reistänsä ne saaliit, jotka he retkellään olivat aateliskartanoista ryöstäneet. Viljat sirotettiin säkeistä pitkin tietä, höyhenet karistettiin tyynyistä ja polstareista tuulen viedä, hopeiset astiat lennätettiin hangen loukeroihin. Näin keventyneinä enin osa talonpojista pääsi pakoon, poiketen metsiin, jonne huovit raskaissa varustimissaan eivät voineet seurata syvän lumen vuoksi. Mutta paljon talonpoikia sentään sinä surkeana yönä tapettiin tai otettiin vangiksi. Takaa-ajajat eivät seisahuneet ennenkuin puolitiessä sitä kahdentoista peninkulman levyistä kangasta, joka eroittaa Satakunnan Pohjanmaasta.

Itse Pohjanmaalle ei Fleming herra kuitenkaan tällä erää vielä mennyt. Hän tahtoi ensin kukistaa ja rangaista kapinan eteläisissä maakunnissa. Hän lähetti vaan *Aaprahami Melkiorinpojan* ottamaan

pohjalaisten päämiehet kiinni. Tämä toimi kävikin aivan helposti, vaikka voudilla vain oli pieni huoviparvi muassansa. Pohjan miehet olivat äskeisestä teloituksesta vielä niin pelästyksissään ja masennuksissaan, ettei kukaan tohtinut panna vastaan. Ja kehuipa Aaprahami Melkiorinpoika saaneensa vielä apuakin monelta talonpojalta. Ilkka mestattiin nyt Ilmajoen kylässä, ja hänen kanssansa myös viisi hänen kumppaneistaan, joista Pentti Piri ja Yrjänä Kontsas jo ovat meille ennestään tutut. Kaikkien näiden miesten kuolema oli kauhea, sillä ensiksi heiltä sen ajan tavan mukaan muserrettiin sääret ja käsivarret rikki, sitten vasta kaula pantiin poikki. Viimeiseksi ripustettiin raajat pitkien riukujen nenään, että olisivat siinä aina kansan silmien edessä varoituksena ja peloituksena. Pentti Pouttu ei ollut näiden mestattujen joukossa; mutta hänen kohtalonsa oli vieläkin surkeampi. Hän oli luultavasti jo läntisen joukon retkellä joutunut vangiksi ja kuoli sitten Turun linnassa; vankeuskomeron siivottomuudessa kihisevät syöpäläiset söivät hänet siellä elävältä.

9. Savon kapina.

Ennen vielä kuin edellisessä luvussa kerrotut seikat tapahtuivat, oli jo läntinen nuijajoukko tullut hajoitetuksi. *Akseli Kurki* huovinensa sen kukisti, luultavasti *Ulvilan* tienoilla kohta joulun jälkeen. Keskipaikoilla tammikuuta teloitti *Iivari Tavast* niinikään hämäläisten päälauman *Nyystölässä*, likellä *Padasjoen* kirkkoa, jossa tilaisuudessa 400 talonpoikaa kuuluu surmatun. Eikä aikaakaan, niin saatiin jo Savossakin kapinan liekki sammuksiin.

Savonlinnan lääniä hallitsi tähän aikaan lempeä, oikeamielinen *Götrik Fincke*, joka aina voimiansa myöten oli koettanut helpottaa talonpoikien raskuuksia, ja jota rahvas suuresti kunnioitti ja rakasti. Tästä syystä ei Götrik herra millään muotoa uskonut kapinan voivan levitä hänen alueellensa; päinvastoin aikoi hän nostattaa kaikki Savon miehensä suksineen, jousineen ja tuoda ne sotaväelle avuksi "noita nuijavarkaita" vastaan. Näin kehui hän vielä, kun hän riensi takaisin virkapaikallensa Hämeestä, missä hän oli ollut joulua viettämässä.

Mutta eipä hän ollut vielä monta päivää Savonlinnassa ollut, kun tulikin jo tieto, että suuri parvi Rautalammin miehiä oli saapunut Suur-Savoon eli Mikkeliin, ja että kaikki sen puolinen rahvas oli heidän avukseen noussut. Eikä aikaakaan, niin saapui toinenkin sanoma pohjoisesta, että Pieksämäen ja Joroisten miehet myöskin olivat tulossa, parin pohjalaisen johdon alla. "Perkele varmaan on riivannut koko kansan", kirjoitti luottamuksessaan pettynyt Fincke Flemingille, "muuten eivät Savon miehet suinkaan olisi tämmöisiin vehkeisiin ruvenneet." Pianpa tuotiin linnaan merkillinen, ruotsiksi kirjoitettu kirje; jossa "hurskasta herraa" Götrik Finckeä "Herttuallisen Armon nimessä" kehoitettiin osalliseksi tähän sotaan Klaus Flemingiä ja hänen sortavaa sotaväkeänsä vastaan. Kirjeen lopussa seisovivat nimien sijasta sanat: "Se on yhteisen kansan tahto." Savon rahvas nähtävästi samoin kuin heidän maaherransakin oli liiaksi luottanut siihen hyvään ystävyYTEEN, joka aina oli vallinnut heidän välillään. Mutta heidänkin toivonsa petti yhtä paljon kuin Fincken luottamus. Sillä Götrik herra piti tätä julkista kehoitusta kapinaan suurena häväistykseksi itseään kohtaan. Hän tahtoi olla "kansan ystävä", vaan ei sentään "kapinoitsijain kumppani".

Pahassa pulassa olisi nyt Fincke ollut, sillä Savonlinna oli Käkisalmen valloituksen jälkeen joutunut rappiolle, ja varsin vähän hänellä oli sotaväkeä. Talonpojista ainoastaan linnaa likeisimmät, Säamingin ja Haapalan miehet, tottelivat hänen nostokäskyänsä. Mutta nuijamiesten hankkeet Savossa hänen onnensa olivat kovin hajallisia ja yhteistä johtoa vailla. Täten onnistui Fincken jo heti omin voimin hajottaa muutamia pienempiä joukkoja. Mutta kapinan tukahuttaminen tuli vasta silloin mahdolliseksi, kun Viipurista ja Käkisalmeista oli kerinnyt lisäväkeä. Ilmaiseksi eivät sentään talonpojat nytkään antaneet kukistaa itseänsä. Niinpä kerran sotaväki, 120 miestä luvultansa, turhaan yritti valloittaa Leskisen taloa Koikkalan neljäskunnassa, johon eräs nuijajoukko oli turvannut. Näillä rajaseuduilla näet olivat talot, niinkuin nytkin vielä joskus, rakennetut aivan umpeen vahvoilla hirsiaitauksilla. Pihaan ei päässyt muuten kuin kapean, helposti teljetyn portin läpi, ja pienet lautaikkunat olivat valmiita ampumareikiä. Monen miehen kaaduttua täytyi sotamiesten peräytyä tyhjin toimin. Itse päällikkökin oli saanut nuolenhaavan otsaansa. Pahemmin sitä vastoin kävi nuijamiehille toisella kerralla samallaisessa tilaisuudessa Remojärvellä. Sotamiehet tällä kertaa eivät yrittäneetkään käydä rynnäköille, vaan sytyttivät talon nurkat palamaan. Sillä tavoin saivat talossa olevat nuijamiehet, 60 luvultaan, surmansa, osaksi tulen kautta, osaksi sotamiesten aseista, kun he hädissään pyrkivät ulos. Ainoastaan kolme otettiin vangiksi, joista yksi sitten hirtettiin Mikkelin kirkon viereen. Sotamiehistä kaatui ainoastaan kolme, vaikka useampia haavoitettiin; yhtä näistä oli veitsellä ammuttu käsivarteen.

Viimeinen ratkaiseva kahakka tapahtui tammikuun 23:nä päivänä 1597 Suur-Savon pappilassa. Tänne oli eräs nuijamesparvi asettunut ja piti lujasti puoltansa Pietari Juustenin, piispan pojan, johtamia sotamiehiä vastaan, vaikka niitä olikin enemmän. Mutta kun ruvettiin tässäkin, samoin kuin Remojärvellä, keräämään risuja talon seinä vasten ja aiottiin sytyttää ne tuleen, niin jopa masentui siitä

talonpoikien miehuullisuus. He antautuivat ilman enempää taistelua sillä ehdolla, että heidän henkensä säästettäisiin. Mutta tämä armon lupaus oli sotaväen puolelta vain pelkkää kavallusta. Sillä tuskin talonpojat olivat tulleet talosta ulos ja riisuneet aseensa, niin sotamiehet karkasivat onnettomien päälle ja surmasivat heidät siihen paikkaan. Ainoastaan päämies, *Tapani Hänninen*, säästettiin Fincken tutkittavaksi.

Tällä teloituksella oli Etelä-Savon kapina lopullisesti kukistettu, ja sen kuultuansa Pohjois-Savon nuijajoukot hajosivat aivan itsestään. Kaikkiansa oli noin 500 Savon talonpoikaa saanut näissä mete-leissä surmansa, ja koko maakunta oli julmasti hävitetty. Sillä sotamiehet ryöstivät armottomasti joka paikassa, ja vieläkin julmemmin olivat ne talonpojat menetelleet, jotka pysyivät uskollisina. Tämä kauhea hävitys ei olisi kapinan loputtuakaan vielä tauonnut, ellei vallanpitäjien oma etukin olisi pakoittanut armoon. Sillä mistä veroja sitten olisi saatu, jos talonpojat olisivat hävinneet aivan sukupuuttoon. Täten onnistui Fincken, joka jo taistelun aikana, joskin turhaan, oli kehoittanut väkeä säästämään, saada leppyisät tuumansa toteutetuksi. Kapinan päämiehet hän tosin otatti kiinni ja mestautti armotta. Mutta muulle joukolle hän jakoi suojeluskirjoja. Pärmiin sijasta, joita ei niin monelle voinut riittää, saivat useimmat *rauha-arpoja*, nimittäin pulikoita, joihin oli kolme C:tä ja niiden alapuolelle kruunu poltettu. Sotaväellensä hän niinikään helmik. 10 p:nä rummun löynnillä julistutti ankaran käskyn, että heidän piti henkensä uhalla jo lakata kaikista sortamisista.

10. Pohjoispohjalaisten kapina.

Pohjanmaan pohjoiset pitäjät eivät olleet totelleet suupohjalaisten kehoitusta, kun nämät Suomeen samotessaan käskivät heitä mukaansa. Heitä oli aiotun retken kaukaisuus peloittanut. Linnaleiri ei myöskään ollut koskaan ollut ylen rasittava näillä syrjäisillä seuduilla, mihin huovien oli liian pitkä matka tulla. Mutta sääli ja pelko alkoi nyt saattaa pohjoispohjalaistenkin mielet levottomiksi, koska he muutamilta säikähtyneiltä pakolaisilta saivat kuulla, mikä kauhea kohtalo oli tullut heidän maakuntalaistensa ja nuijapäällikköjen osaksi.

Juuri tähän aikaan saapui heidän luokseen Ruotsista *Israel Laurinpoika*, jonka herttua oli määrännyt ja lähettänyt Pohjanmaan voutiksi. Täten oli siis nyt Pohjanmaalla kaksi voutia, sillä Suu-Pohjassa hallitsi Flemingin asettama Aaprahami Melkiorinpoika. Tietysti ei kaksi tämmöistä mahtavaa herraa voinut mahtua rinnakkain yhteen maakuntaan, yhtä vähän kuin kaksi aurinkoa saattaa samalla taivaalla kiertää. Israel Laurinpoika alkoi heti ensi toimikseen yllyttää rahvasta sotaisiin hankkeisiin. Hänen käskystänsä kokoontuivat pohjoisten pitäjien talonpojat yhteisiin maakäräjiin *Pietarsaareen*. Siellä päätettiin, että yksi mies lähetettäisiin joka talosta, varustettuna kuuden kuukauden eväillä. Tämän nostoväen piti mennä vartioimaan Pohjanmaan eteläistä rajaa ja estää huoveja pahoja tekojansa tekemästä, varsinkin viemästä ja surmaamasta Pohjan miehiä, niinkuin oli nuijapäälliköille tapahtunut.

Näistä hankkeista sanoman saatuansa Aaprahami Melkiorinpoika lähetti pohjoisille pitäjille kirjeen. Hän varoitti heitä ystävällisin sanoin ja huomautti, mikä turmio oli tullut suupohjalaisten osaksi. Mutta tämän kirjeen viejät eivät päässeet edemmäksi kuin Kokkolan kirkonkylään. *Sven Olavinpoika*, voudin kirjuri, ja mahtava talonpoika Limingasta nimeltä *Hannu Krankka*, majailivat täällä melkoisen vartijajoukon kanssa. He ottivat kirjeen ja lukivat sen kokoontuneille talonpojille, selittäen sen suomeksi aivan väärällä tavalla. Aaprahami Melkiorinpoika, sanoivat he, uhkasi muka tulla kuudensadan huovin kanssa ja panna ne Perä-Pohjaan linnaleiriin. "Tahdotteko te, hyvät maamiehet", kysyivät kavaltajat lopuksi, "tyytyä siihen, niin tässä se nyt on. Vaan jollette tyydy, niin ilmoittakaa mielenne." Tietysti vastasivat talonpojat kieltämällä, kaikki yhteen ääneen huutaen: "Ennenkuin siihen suostumme, tahdomme heitä vastaan uskaltaa henkemme!" Vimmastuksissansa he sitten tarttuivat lähettiläsparkoja niskasta kiinni ja upottivat heidät elävinä avantoon.

Tämän hirmutyön jälkeen talonpojat valmistausivat vastaanottamaan itse voutia. He kävivät väijyksiin *Tarharannan* luhdalle, tienviereiseen viidakkoon. Kun Aaprahami Melkiorinpoika mitään aavistamatta joutui sinne, niin karkasivat nuijamiehet hänen kimppuunsa, kymmenen ja parikin kymmentä joka rekeä vastaan. Tämä rynnäkkö oli niin arvaamaton ja äkillinen, ettei saattoväkenä oleva pieni sotajoukko kerinnyt tarttuakaan aseisiinsa. Sittenkin pelasti naurettava sattumus voudin vielä vähäksi aikaa. Hannu Krankka, ottaessaan Aaprahami Melkiorinpojan kiinni, ryösti häneltä korean sudennahkaisen turkin ja puki tämän hyvän saaliin heti päälleen. Mutta muut nuijamiehet eivät olleet tätä vaihdosta huomanneet eivätkä iltahämärässä tunteneet omaa miestänsä. He alkoivat siis nyt löylyttää Krankkaa voimiansa myöten, niin että — sen aikuisen kertomuksen sanoilla puhuen — hänen kylkiänsä ei suinkaan syyhynnyt. Krankan onneksi tuli erehdys kuitenkin ilmi, ennenkuin hän oli peräti kuoliaaksi lyöty. Mutta kun sitten ruvettiin oikeata voutia etsimään, niin sitä ei löydettykään mistään; hän oli housusillaan, liivisillään pötkinyt tiehensä. Kovin kauas ei Aaprahami Melkiorinpoika sentään päässyt pakoon. Kahden penikulman päästä, Hästön talosta Kruunupyyn pitäjältä, saavutti hänet jo

seuraavana päivänä eräs Kokkolan mies ja toi takaisin. Hän lähetettiin Tukholmaan, jossa hän sitten tuomittiin ja mestattiin. Hänen seuralaisensa, joita oli neljäntäkymmentä, olivat melkein kaikki kaatuneet kahakassa ja jääneet, ilkiastomiksi ryöstettyinä, tappelutantereelle makaamaan. Yöllä sitten kymmenkunta heistä, jotka olivat vain haavoittuneet, konttasi Kokkolan lukkaritupaan piiloon. Sieltä heidät kuitenkin aamulla äkättiin, ja talonpojat aikoivat ensin upottaa heidät jään alle; mutta kirkkoherra Suursill sai varoituksillaan julmuuden estetyksi.

Seuraavina päivinä levisivät nyt nuijamiehet eteläsiinkin pitäjiin, nostattaen joka paikassa rahvaan ja tappaen harvat vastaansattuvat viholliset. Niinpä esim. olivat he Lapväärtin kylässä Närpiön pitäjässä saaneet muutamia huoveja kiinni. Ne vietiin nuijamiesten tavan mukaan kohta joelle ja alettiin pistää avantoon. Mutta vesi joessa oli kovin matala, niin ettei saatukaan onnettomien päitä umpiveteen. Silloin talonpoikaispedot ottivat seipäitä ja sysäsivät niillä uhrinsa syrjittäin jään alle. Tulivatpa kylän akatkin vielä avuksi, kolhien huoveja päähän korvoillaan ja sangoillansa. Kunnollisemman työn sitä vastoin tekivät talonpojat Ilmajoella. He ottivat näet siellä teilattujen nuijapäällikköjen jäsenet alas ja saattoivat ne kunnialliseen hautaan Ilmajoen kirkkotarhaan.

11. Santavuoren tappelu.

Innokkaasti Israel Laurinpoika sillä välin kartutti ja järjesti sotavoimaansa. Hän oli käskenyt miehen joka talosta tulemaan, uhaten vastahakoisille ryöstöä ja surmaa. Sillä keinoin oli hän saanut rannikkoruotsalaisetkin joukkonsa lisäksi, vaikka he eivät mielellään ruvenneet yksiin tuumiin vihattujen suomalaisten kanssa. Oli hänellä myös koko joukko varsinaisia sotamiehiä, jalkamiehiä Pohjanmaan molemmista lippukunnista. Olipa viimein vielä muutamia tykkejäkin, jotka hän oli tuottanut Oulusta, missä silloin oli pieni linna. Joka pitäjän väen hän oli eroittanut eri komppaniaksi ja pannut niille heidän omia tuttuja miehiänsä päälliköiksi. Toiset korkeammat päälliköt sitten johtivat useampien pitäjien miehiä. Niin esim. *Hannu Krankalla* oli Kemin, Iin ja Limingan joukot komennossansa; ylipäälliköitä oli myös *Palon Perttu*, joka jo Ilkan retkellä kuuluu olleen etevimpiä miehiä.

Pääleirinsä nuijamiehillä oli likellä Ison-Kyrön kirkkoa, josta he saattoivat kääntyä puolelle tai toiselle, sitä myöten kuin kuulisivat vihollisen tulevan merenrantaa myöten tai Yli-Satakunnasta päin Hämeenkankaan poikki. Pienempi leirikunta majaili etuvartijana Ilmajoella, ja molempien pitäjien väliselle metsäkankaalle oli tien poikki kaadettu suuri murros pitkistä hongista. Näin varustettuina nuijamiehet, joita lienee ollut 3,000 miehen paikoille, saattoivat uskaliain mielin odottaa ottelua.

Talonpoikien kovaksi onneksi ei kuitenkaan heidän ylimäinen johtajansa Israel Laurinpoika näytä olleen mikään uljas sotasankari. Hän olikin alkuaan oikeastaan ollut kauppiana Hernösandissa, vaan hävittyään saanut herttualta nykyisen tärkeän virkansa. Kohta näet, kun nyt sanoma saatiin Flemingin lähenemisestä 1,500 miehen kanssa, Israel riensi pohjoiseen päin. Hän tosin sanoi menevänsä kaikkia vielä poissaolevia lisäjoukkoja kiirehdyttämään; mutta hänen käytöksensä jälkeinpäin antaa syytä siihen luuloon, ettei hän tahtonut saattaa kalliita luitansa miekkojen alle. Sillä kohta, kun tieto hänen armeijansa häviöstä oli hänelle saapunut, pakeni Israel Laurinpoika aina Tornioon asti, vieläpä oli peloissaan sielläkin, vaikka oli jo kuudettakymmentä peninkulmaa hänen ja Flemingin välillä.

Jäätyään yksin ilman johtajaa ja neuvonantajaa talonpojat nyt tekivät sangen varomattoman, vaikka kyllä urhoollisen päätöksen. Heidän olisi pitänyt vahvassa asemassaan, murroksien takana odottaa vihollisen päällekkarkasta; silloin olisi Flemingin ollut vaikea päästä voitolle. Sillä hänellä oli ainoastaan ratsuväkeä parvessansa, josta metsäisellä, louhikkoisella seudulla ei olisi ollut paljon apua. Suuren kiiruunsa tähden hän ei ollut tuonut kanssansa yhtään ainoaa jalkamiestä. Vaan nyt nuijamiehille sattui se hurja tuuma päähän, että olisi parempi itse käydä rynnäköllä Flemingin leiriä vastaan. He aikoivat näet yöllä pimeässä äkkiarvaamatta karata parhaassa unessa olevien huovien päälle. Tämä tuuma ei olisi itsessään vielä ollut menestyksen mahdollisuutta vailla; mutta sille retkelle lähtiesssänsä talonpojat eivät edes pitäneet lukua kuljettavan matkan pituudesta. Kun he, kuljettuansa puolen kuudetta peninkulmaa, vihdoin saapuivat sotaväen leirille, joka sijaitsi hiukan pohjoispuolella nykyistä Kurikan kirkkoa, niin päivä oli jo valjennut, tuo iäti muistettava 24:s päivä helmikuuta 1597. Huovit olivat siis kaikki jo valveilla, varusteilla.

Fleming nyt kaikkein ensiksi koetti taas samaa keinoa, joka Nokiassa oli niin hyvin onnistunut. Hän tarjosi talonpojille sovintoa, jos he hiljaisuudessa eroisivat ja antaisivat päällikkönsä rangaistaviksi. Mutta tällä kertaa eivät nuijamiehet olleet yhtä petollisia johtajiansa kohtaan. He pauhasivat kovasti, vastaten röyhkeästi "Me emme huoli sovintoa, vaan tahdomme taistella Kaarle herttuan puolesta, niinkauan kuin veri meissä on lämpimänä!" Ja kun Fleming sitten vielä toisen kerran uudisti varoituksensa, vastasivat nuijamiehet siihen tykkien laukauksella, niin että viisi huovia kaatui maahan.

Täten alkoi nyt hirveä tappelu. Talonpojat olivat varomattomuudessaan tulleet suurelle lakeudelle, jossa ratsumiehet saattoivat esteettömästi liikkua ja jossa Flemingillä oli täysi tilaisuus käyttää sotataitonsa kaikkia temppuja. Saattoipa petturuus nuijamiesten vaarallisen tilan vieläkin vaarallisemmaksi. Ruotsalaiset talonpojat näet olivat jo alusta alkaen olleet salaisessa kirjeenvaihdossa ja liitossa Flemingin kanssa, ja nyt he julkisesti luopuivat säätyveljistään ja juoksivat sotaväen puolelle. Nuijajoukon ainoa pelastuskeino olisi nyt ollut päästä lakeudelta edullisempaan paikkaan. Semmoinen olikin heillä tiedossaan Kurikan ja Ilmajoen rajalla, jossa heidän etuvartijansa olivat *Santavuorelle* koonneet kivistä pieniä rintavarustuksia. Sinne alkoivat nyt talonpojat peräytyä; mutta oli jo liian myöhäistä. Silläaikaan kuin he, hitaasti edistyneen takaa-ajavien huovien tähden, kulkivat joen toista vartta, kiirehti Fleming toisen huoviparven kanssa toista rantaa myöten edelle ja sulki heiltä tien. Juuri Santavuoren juurella taisteltiin viimeinen, ratkaiseva tappelu, joka teloitti tai hajoitti koko talonpoikaisarmeijan. Toista tuhatta nuijamiestä makasi kaatuneena tantereella; viisisataa joutui elävältä voittajien käsiin. Nytkin vielä, melkein kolmen vuosisadan viertyä, nostelee kyntäjä toisinansa koko tältä avaralta tappelukentältä kalloja ynnä muita luita ja aseiden palasia. Ja kansan muistiin on tämä hirveä teloitus piirtäytynyt iäti kulumattomilla kirjaimilla.

Voittonsa jälkeen huovit, niinkuin arvata sopi, harjoittivat yltympärillä väkivaltaa ja ryöstöä. Pappajakaan he eivät säästäneet; sillä ne olivat joka paikassa olleet kapinoitsijain puolella tai eivät ainakaan olleet heitä estäneet. Ilmajoen kirkkoherra Mattias Stuu kolhittiin kuoliaaksi oman kirkkonsa avaimella; Kyrön kirkkoherralta Simo Nurkalta ryöstettiin koko pappila työpöyhjäksi, niin että hänen sitten täytyi kauan aikaa elää kerjuulla. Kuinka suuri ja yleinen hävitys muutenkin oli, sen voimme päättää siitä, että Suu-Pohjan pitäjät seuraavana vuonna eivät jaksaneet suorittaa paljon mitään veroja. Tämän kaiken salli Fleming estämättä tapahtua rangaistukseksi pohjalaisille; mutta ylimalkain oli hänen käytöksensä tässä tilaisuudessa paljoa lempeämpi kuin mitä näin kovasydämiseltä mieheltä olisi uskaltanut toivoa. Hän käski papit ynnä talonpoikien lähettiläitä kaikista Suu-Pohjan pitäjistä eteensä Kyrön pappilaan. Siellä hän ensiksi nuhteli ankarasti sielunpaimenia siitä, etteivät he olleet laumojansa paremmin neuvoneet. Sitten hän kääntyi talonpoikien puoleen ja käski heidän hampainensa repiä kivet irti tuvan kiukaasta. "Olettehan uhanneet", ivasi hän, kun raukat tuskissansa turhaan kiskoivat saamatta muruakaan irti, "olettehan te uhanneet repiä koko Turun linnan maahan hampaillanne, jollei muita aseita ole. Koettakaahan nyt, kuinka helppo on repiä muureja rikki paljain hampain." Mutta tämän pienen pilkan perästä hän päästi heidät vahingoittamatta kotiin menemään, ja samoin myös tappelussa saadut vankinsa. Ainoastaan päämiehet, esim. Hannu Krankka ja Palon Perttu, kuljetettiin Turkuun vankeuteen. Samoin osoitti myös Klaus herra vihaansa entisillekin nuijapäälliköille; hän näet kaivatti niiden ruumiit jälleen maasta ja ripusti jäsenet uudestaan teileihin. Pohjoiset pitäjät pääsivät vielä vähemmällä rangaistuksella; sillä Flemingin täytyi rientää pois Suomeen jälleen, eikä hänen huovinsa siis kerinneet käydä pohjoisempana hävittämässä. Ankarat kirjalliset nuhteet Klaus herra kuitenkin lähetti kaikkialle, ja talonpoikien niissä pitäjissä, jotka olivat kapinaan yhtyneet, täytyi tehdä uusi uskollisuudenvaala kuninkaalle ja nöyrä anteeksipyynnö, niin Pohjanmaalla kuin Savossakin.

Näin lausuttiin esimerkiksi Suursavon pitäjän anteeksipyynnössä: "Ja äthä me Perkelen yllytöxest ja pahaen inhimisten houkutoxest meitem vastoin meiden valam ja uskoin olemme vietelluxi tullud, ia meiden rikonedt olem sen vären ja pahan menon cansa, quin tänä talvena meiden surexi vahingoxem olem etten ottanedt... Mingä tähden me nytt nöyrestä armon alla langemma ja meiden armoiliselda Herraldam ja Kuningaldam ruckoilem ja anome armoia. Ethei tästä lehin pidä meiden jelken tulevaisest ikänäns tain kaldaisen Perkelen vietelluxen enämbi meithä saattaman. Niin totisest Jumala autakon meitä sielun ja rumim puolest."

12. Klaus Flemingin kuolema.

Samoihin aikoihin kuin Fleming kukisti talonpoikaiskapinan Suomessa, oli Kaarle herttua puolestaan voittanut vastustajansa, Ruotsin korkeat herrat. Hänen luopumuksensa valtionhoitajan virasta ei ollut pitkälinen ollut. Kaikilta haaroilta oli tullut hänelle kirjeitä, joissa anottiin ja rukoiltiin, ettei hän jättäisi Ruotsin kansaa tällä vaarallisella hetkellä. Erittäin kiihkeät olivat talonpojat. "Me emme tahdo monta hallitsijaa!" niin he puhuivat. "Ja koska kuningas ei ole maassa, niin emme tahdo uskoa valtionhoitoa kellekään muulle kuin herttua Kaarlelle." Arbogan valtiopäivillä, jotka pidettiin lopulla helmikuuta 1597, pauhasivat he tällä lailla, uhittelun kirveillänsä ja nuijillansa. Päätös tietysti tehtiin semmoinen, että herttua saisi vieläkin suuremman vallan kuin sitä ennen. Valtaneuvokset huomasivat, etteivät he nyt enää voisi mitään Kaarlea vastaan. Siitä syystä he läksivät kun läksivätkin pois koko maasta ja pakenivat kuninkaan luokse.

Herttuan valta oli kuitenkin yhä vielä puolinen, niin kauan kuin Fleming Suomessa niskoitteli. Tähän herraan oli nyt Kaarle julmemmin vimmastunut kuin koskaan ennen. Verisaunat Suomessa olivat lisänneet vanhaan vihaan uutta sytykettä. "Tuo verikoira! Tuo rahvaanteurastaja!" tämmöisillä

herjausnimillä herttua aina mainitsi Flemingiä. Samallaiseen vimmaan hän myös kaikilla keinoin yllytteli Ruotsin talonpoikia. Hänen lähettiläitönsä taalalaisiksi puettuina kulki pitäjistä pitäjään, kertoen Flemingin ja Suomen huovien sortamisista ja surmatöistä. Vieläpä lisäsivät he kaikellaisia valhejuttuja, ikäänkuin tosiseikat eivät olisi vielä olleet kyllin kauhistuttavia. Eräältä talonpojalta oli leikattu kieli suusta, näin kuului yksi näistä valhejutuista, sen vuoksi, että tuo raukka oli yrittänyt mennä herttuan puheille. "Mene nyt ja valita!" oli muka Fleming vielä ivailut. Talonpojan kerrottiin sitten kuitenkin päässeen Ruotsiin ja selittäneen asiansa Arbogan valtiopäivillä siten, että hän osoitteli kielen tynkkää sormellaan. Ruotsin talonpojat yltyivät näistä jutuista silmittömään vihaan. "Raavi pois heidät! Hakkaa kaula heiltä poikki!" niin he kerran huusivat Kaarle herttualle.

Klaus herra ei kuitenkaan ollut millänsäkään näistä uhkauksista. Päinvastoin aikoi hän itse mennä Ruotsiin, kuninkaansa vihollisia kukistamaan. Tälle retkelle hän nyt varustautui suurella kiireellä, sillä paljon kallista aikaa oli mennyt hukkaan nuijamiesten kanssa kinastellessa. Toinen mies olisi kuitenkin suuresti epäillyt, mistä hän voisi saada tarpeellisia varoja tämmöiseen yritykseen. Sillä nuijasota oli hävittänyt peräti monta seutua, ja joka paikassa olivat edellisen kesän sateet pilanneet kaiken viljan. Nälkä ja sen ainainen seurakumppani ruttotauti kulkivat paraikaa hirmukulkuansa ympäri poloista Suomennientä. Mutta Klaus Fleming ei ollutkaan niitä ihmisiä, joita sääli ja surkuttelu olisi voinut peräyttää tehdystä päätöksestä.

Huhtikuu oli näin alkanut, ja varustukset alkoivat jo valmistua. Väki ja muona jo saapui saapumistaan Turkuun. Sotalaivoihin, joita Fleming tavallisesti piti Pikkalan satamassa Siuntion pitäjässä, ruvettiin jo asettamaan tykkejä. Entisten alusten lisäksi keräiltiin talonpoikaisia haaksia, jopa suurempia veneitäkin. Uteliaisuudella ja levottomuudella odottivat kaikki ihmiset jäiden lähtöä, kesän tuloa, jolloin noiden "kahden kovan piti kokea, meidän pojan ja herttuan". Mutta toisin ihminen päättää, toisin monesti säätää Kaikkivaltias.

Kaksi viikkoa pääsiäisen jälkeen matkusti Klaus herra vielä kerran Pikkalaan. Hän tahtoi jouduttaa laivastonsa varustamista. Mutta muutamia päiviä siellä oltuansa sairastui hän yht'äkkiä kovasti heti päivällisen jälkeen. Yli 60-vuotisen vanhuksen ruumis ei kestänyt tuota lakkaamatonta, väsymätöntä puuhaa. Taudistaan huolimatta läksi Fleming sittenkin taas matkalle, aikoen Perniön kuninkaankartanoon, johon hän oli käskenyt Ebba rouvan vastaansa. Mutta kesken tietä raukenivat hänen viimeisetkin voimansa. Hän kannettiin reestä talonpoikaiseen tupaan Pohjan kirkon vieressä. Vaivoja tai kipuja ei sairas sentään tuntenut, ainoastaan suurta heikkoutta. Senvuoksi hän ei ensi alussa ollutkaan tilastansa kovin huolissaan. Mutta voimien nopea riutuminen ilmoitti pian hänelle, että hänen loppunsa oli jo lähellä. Silloin Fleming käski väliskärin, joka hoiti häntä, lukea jotakin lohduttavaa kirjaa. Rauhallisena, ainoastaan huolissansa sen johdosta, ettei saanut vielä kerran puhutella puolisoaan, nukkui Klaus herra kuolemaan yöllä huhtik. 13:tta päivää vasten v. 1597. Ruumis kuljetettiin ensi aluksi Turun linnaan.

Tämmöisen miehen kuolema nosti tietysti sangen erilaisia tunteita. "Jumala", virkkoi herttua sen kuultuansa, "on rangaissut Klaus herran pahat rikokset, antaessaan hänen kaatua näin äkkiä, kesken julmuuttansa." Mitä Suomen talonpojat arvelivat, kun sanoma levisi heidän sortajansa kuolemasta, siitä ei ole meillä mitään tietoa. Mutta arvattavasti hengähti nyt rahvaankin rinta huokeammin. Kuninkaan puoluelaiset sitä vastoin olivat synkässä surussa, melkein epätoivossa. "Pää on poissa", kirjoitti yksi heistä, "ja kaikki jäsenet nyt horjuvat, hajoovat!" Monipa, sekä ystävä että vihollinen, ei tahtonut uskoa marskin kuoleman olleen aivan luonnollisen. Niin äkkiä, niin arvaamatta oli se tapahtunut, juuri ratkaisevalla hetkellä. Mitkä syyttivät herttuata arvellen, että hän varmaan oli syöttänyt veriviholliselleen myrkyä. Mitkä sitä vastoin luulivat Klaus herran taudin "panemataudiksi", jonka joku Pohjanmaan noita oli nostattanut ampumalla taikanuolen.

13. Klaus Fleming.

Klaus Fleming oli vanhaa, mahtavaa Suomen aatelissukua. Hänen isänsä oli *Eerikki Fleming*, Kustaa Vaasan uskollinen ja taitava sotakumppani, josta jo on ollut useasti puhe näissä kertomuksissa. Äiti, *Hebla Sparre*, oli ruotsalainen; hänenkin isänsä oli ollut mainio Kustaa Vaasan sotakumppani, Sigge Sparre. Klaus Flemingin syntymävuodesta ja -paikasta ei ole meillä mitään tietoa. Arviolta vaan voimme päättää, että hän syntyi noin 1535 vuoden seuduilla jossakin isänsä maakartanossa. Luultavasti vietti hän lapsuutensa ajan enimmäkseen Kuitian kartanossa Paraisten pitäjässä, likellä Turkuu. Siellä hän näkyy saaneen kasvaa jokseenkin kuritonna, koulutonna, niinkuin karhunpentu korvessa. Tällä lailla hänestä tuli vahva ja uljas urho, taitava kaikissa ruumiin harjoituksissa. Erittäinkin kehuttiin häntä kelpo suksimieheksi. Mutta kirjaoppi sitä vastoin jäi aivan vähiin, ja sivistyneen seuraelämän tavoista ei hänellä ollut paljon tietoa. Perätöntä valhetta kuitenkin on eräs juttu hänen oppimattomuudestaan, jonka vihamiehet panivat liikkeelle. He sanoivat Flemingin saaneen niin peräti vähän oppia vieraita

kieliä, että muiden oli vaikea ymmärtää hänen ruotsin puhettansa. Mutta Klaus herran monet ruotsinkieliset kirjeet todistavat aivan päinvastoin, sillä ne ovat aivan selvää ruotsia. Kumma olisikin ollut, jollei hän olisi osannut ruotsia. Sillä hänen synnyinseutunsa oli aivan ruotsinkielinen, ja olihan hänen äitinsäkin Ruotsista kotoisin. Paitsi sitä näyttävät Suomen korkeammat aatelisherrat jo silloin käyttäneen enimmäkseen ruotsia keskinäisissä puheissaan.

Klaus herran veljet ja sisaret kuolivat kaikki nuorina; siten jäivät vanhempien kuoltua kaikki suvun talot ja tavarat yksistään hänen omaksensa. Kuinka suuri rikkaus hänelle tämän perinnön kautta karttui, sen voimme päätellä siitä, mitä mainitaan tulleen Hebla rouvan leskenosaksi (kolmas osa pesästä). Hän oli, paitsi kaikellaista irtainta tavaraa, saanut yhden kivitalon Turussa ynnä maatiluksia yhdessätoista eri paikassa, joiden vuositulot yhteensä tekivät 160 viljatynnyriä. Olipa Kuitian kartano tykeilläkin varustettu, niinkuin kuninkaallinen linna ainakin. Klaus herra kuitenkin asuskeli tavallisesti Syrjän l. Svidjan kartanossa, Siuntion pitäjässä, jonka johdosta Suomen talonpojat mainitsivat häntä "Kaski-Klauksi" (svidja = kaski). Vielä suuremmaksi eneni Flemingin rikkaus, kun hän v. 1573 nai neiti Ebban, joka oli mahtavaa *Stenbock*-sukua. Tämän naimisen kautta hän luultavasti sai ne maatilukset, jotka hänellä mainitaan olleen Ruotsissa; sillä hänen rouvansa oli ruotsalainen samoin kuin hänen äitinsäkin.

Nuori junkkari, jonka vanhemmat olivat niin mahtavat ja paitsi sitä kumpikin kuninkaan hyvässä suosiossa, pääsi tietysti aikaisin tärkeihin toimiin ja valtaviin virkoihin. Semmoista luottamusta ansaitsi hän muuten omienkin hengenavujensa vuoksi. Sillä hänen älynsä, joskin sitä ei ollut opilla harjoitettu, oli luonnostaan tarkka ja terävä, ja aikainen kokemus elämän koulussa täytti monessa suhteessa tieteellisen opetuksen vajavuudet. Ensi kertaa on nuori Klaus Fleming päällikkönä Kustaa Vaasan aikuisessa sodassa. Hänelle uskottiin silloin Savon suksimiehet johdettaviksi, kun tiedettiin hänen olevan hyvän hiihtäjän. Eerikki kuninkaan ja Juhana herttuan riidassa piti hän edellisen puolta suurella taidolla ja hyvällä menestyksellä. Vähemmin myötäinen sitä vastoin oli hänelle onni Tanskan sodassa, jossa hän ajoittain johti laivastoa. Tätä vastoinkäymistä rupesi epäluuloinen Eerikki luulemaan tahalliseksi petokseksi, ja uhkasi Flemingille rangaistusta, jopa kuolemaakin. Nytpä Klaus herra todenteolla tuli uskottomaksi ja luopui herttuain puolelle, kun he nostivat kapinan. Mutta tämä olikin aivan ainoa kerta, jolloin Fleming seisoi kruunupään kuninkaan vastustajien riveissä. Siitä lähtien hän aina palveli hallitsijoitansa järkähtämättömällä kuuliaisuudella. Niin esim. hän Räävelissä v. 1589 oli ainoa valtaneuvoksista, joka ei kirjoittanut Juhanalle ja Sigismundille lähetettävän varoitus- ja nuhdekirjeen alle. Molemmat kuninkaat palkitsivatkin uskollista palvelijaansa rajattomalla luottamuksella ja mahdollisimman suurilla suosiosoituksilla. Juhanan kruunausjuhlassa koroitettiin Fleming jo vapaaherran arvoon, ja vapaaherrakunnaksensa hän oli saanut Viikin kartanon Siuntion pitäjässä ynnä kahdeksan sen alle kuuluvaa kylää. Vuonna 1582 hän piti jo ylimiraalina koko Ruotsin valtakunnan laivaston hallussansa; ja kuusi vuotta myöhemmin muutti Juhana tähän virkaan kuuluvan arvonimen vielä komeammaksi, nimittäen Flemingin valta-amiraaliksi. Vuonna 1590 pääsi Klaus herra Uplannin ja samassa koko pohjoisen Ruotsin laamanniksi, sitä paitsi oli hänellä jo ennestään tuomarinvalta Suomessa koko Pohjanmaan yli. Heinäkuussa 1591 hän viimein asettui koko loppuikänsä synnyinmaahansa. Silloin näet määrättiin hän Suomen ja Viron ylimaaherraksi ynnä myös kaikkien niiden sotajoukkojen ylipäälliköksi, jotka näissä molemmissa maakunnissa majailivat. Tätä jälkimäistä virkaa seurasi myös pian *valtamarskin* arvonimi, palkinnoksi Venäjän sodassa osoitetusta johtajataidosta. Kuinka Fleming sitten Sigismundin antaman rajattoman valtuuskirjan nojalla hallitsi Suomenmaata itsenäisenä, itsevaltiaana kuninkaana, ainoastaan sitä nimeä vailla, siitä ovat edelliset luvut jo kylliksi kertoneet.

"Nuorna on vitsa väännettävä", niin sanoo vanha sananlasku. Se kävi myös Flemingin suhteen toteen. Ne raa'at tavat ja törkeät puheet, jotka hän nuoruudessaan oli oppinut isänsä tallirenkien ja huovien seurassa, ne pysyivät hänessä hänen elämänsä loppuun asti. Klaus herra, vaikka hän olikin talonpoikien pahin polkija ja ylenkatsoja, oli itse käytökseltään törkeimmän talonpojan tapainen. Nenäänsä esim. hän pyyhki takin hihalla. Muutenkaan hän ei näytä olleen kovin suuri puhtauden harrastaja; siihen lienevät viitanneet nuo pilkkanimet Kaski-Klaus ja nokinenä, joilla Suomen talonpojat usein mainitsivat häntä. Pöydässä oli Fleming kovin ahnas; usein hän ahtoi yhdeksi ateriakseen vatsaansa kokonaisen sianreiden, muuta ruokaa lukuunottamatta. "Sika syöpi sian suuhunsa" oli Kaarle herttuan tavallinen pilkkalause, kun Flemingin tavaton ruokahalu tuli puheeksi. Kömpelön käytöksensä tähden joutui Klaus herra tietysti sivistyneissä seuroissa naurun ja pilkan alaiseksi. Puolassa, jossa hän kävi kuninkaaksi valitun Sigismundin saattomiehenä, väännettiin siitä syystä hänen arvonimensä sangen sukkelalla tavalla. Puolalaiset aatelisherrat näet eivät nimittäneet häntä keskenään Dominus Admiralis (amiraali herraksi), vaan Dominus Admirabilis (eriskummalliseksi herraksi). Samaten myös Kaarle ja valtaneuvokset Ruotsissa yhä ampuivat häneen kokkasanojansa.

Näitä pilkkaajiansa Fleming puolestaan vihasi tulisimmalla vimalla. Sillä hän oli yhtä leppymätön vihassansa kuin uskollinen ystävytydessään. Missä hänellä oli syytä kostaa, siinä hän ei pitänyt oikeudestakaan mitään lukua. Sen osoitti hän esim. silloin, kun hän istui tuomarina tutkimassa

vihamiestensä Kaarle Hornia Joananlinnan antautumisen vuoksi. Samoin nähtävästi paisui hänen sydämensä ilosta, kun hän nyt viimeisinä vuosinaan sai tehdä kiusaa Ruotsin valtaneuvoksille, jopa myös itse Kaarle herttualle.

Vaikutin, joka näinä viimeisinä vuosina ohjasi kaikkia Klaus herran tekoja, oli kuitenkin alkuansa parempaa laatua. Se oli uskollisuus laillista hallitsijaa kohtaan, jota Suomen miehet kaikkina aikoina ovat pitäneet jaloimpana kansallisavunansa. Mutta Flemingin uskollisuus meni yli kaiken määrän, se oli umpiuskollisuutta, joka tukehutti kaikki muut ihmistunteet. Sitä ei pidä kuitenkaan kovin kummeksia, että hän kuninkaansa edun vuoksi oli tyly talonpojille. Sillä se kuului Fleming-suvun perintövikoihin; sen Klaus herra oli oppinut jokapäiväisestä kokemuksesta isänsä, tuon mainion rahvaansortajan, kodissa. Mutta hän uhrasi kuninkaan tähden myös uskontonsa, jota hän kuitenkin lienee pitänyt pyhänä.

Klaus Flemingin muisto on säilynyt jälkimaailmalle tässä sangen mustassa muodossa. Muistettava on kohtuuden vuoksi kuitenkin, että hänen historiansa on yksistään vihamiesten kirjoittama. Moni hyvä avu, joka olisi varmaankin saattanut lievittää yleistä mustuutta, on tällä tavoin jäänyt kertomatta. Suoruutta, rehellisyyttä kuitenkin muutamat myöntävät hänessä olleen, vaikka tosin toiset sitä vastoin soimaavat häntä kavalaksi. Mutta hänen urhoutuksensa ja sotataitoonsa eivät ole pahimmatkaan pahansuovat uskaltaneet halventaa.

14. Arvi Stålarmin ja Kaarle herttuan ensimmäinen retki Suomeen.

Flemingin kuoltua asetti Sigismund *Arvi Eerikinpoika Stålarmin* ylimäiseksi käskynhaltijakseen Suomenmaahan. Stålarmin oli lempeä, iloinen herra, jota kaikki rakastivat; hän oli rehellinen, tarkkatuntoinen kaikissa asioissa. Mutta hänessä ei ollut sitä rautaista sydäntä, rautaista kättä, joka olisi voinut estää Sigismundin asiaa "horjumasta". Sillä oli hän itsekkin salaa sydämessään horjuvainen. Vannotun uskollisuusvalansa tähden hän katsoi velvollisuudekseen taistella kuninkaan puolesta; mutta sittenkin hän monesti epäili, oliko siitä hyötyä isänmaalle. Erittäinkin pelkäsi hän puhdistetun opin sortamista, jos Sigismund kokonaan pääsisi voitolle. Tämä puolinaisuus tuumissa synnytti tietysti myös puolinaisuutta toimissa. Retkestä Ruotsiin ei ollut enää puhuttakaan; eikä enää jaksettu omaakaan maata täydesti suojella. Hannu Hannunpoika, Monikkalan herra, valloitti herttuan omaksi koko Pohjanmaan. Suomen herrat eivät siihen tehneet muuta kuin että asettivat vartijaparven maakunnan rajalle.

Sotaväkikin rupesi epäilemään puolustettavan asian oikeutta. Sitä paitsi soturit myös epäilivät; tokko he voisivat saavuttaa voittoa uuden, oudon päällikön johdolla, ja alkoivat pelätä herttuan kosta, jos he jäisivät tappiolle. Kaiken sen lisäksi he vihastuivat vielä nykyiseen laivaston päällikköön ja Turun linnan isäntään, *Pentti Severinpoika Juusteniin*. Tämä herra oli näet niin kitsas, ettei hän antanut heille palkkaa eikä ruokaa, ja pisti säästöt omaan taskuunsa. Meriväki teki viimein salaisen liiton; he aikoivat viedä koko laivaston herttuan käsiin. Tämä vehje tuli kuitenkin päällikköjen tietoon, ennenkuin sitä oli keritty panna toimeen. Stålarmin tuotti laivat Aurajoen suuhun, linnan suojaan. Sitten hän vielä kuljetti kaikki tykit aluksista maalle ja asetti ne linnansa muureille. Täten oli tosin nyt laivasto täydessä turvassa; mutta ei siitä sentään ollut enää herttuallekaan mitään vahinkoa.

Kohta tämän jälkeen kutsui Arvi herra koko linnanväenkin kokoon, sekä tykki- että jalkamiehet. Hän pelkäsi näet täydellä syyllä, että petturuus voisi heihinkin levitä. "Tahdotteko," kysyi hän heiltä, "puolustaa tätä linnaa urhoollisesti, niinkuin kuninkaan uskollisten miesten sopii?" Yksi joukosta astui silloin rohkeasti esiin ja ilmoitti; "Ei voi olla oikein, että tappelemme Kaarle herttuata vastaan; sitä minä en milloinkaan uskalla tehdä." Mutta hänet kopattiin kiinni ja mestattiin paikalla. Tietysti olivat sitten muut ääneti; mutta he eivät kuitenkaan tulleet siitä sen luotettavammiksi.

Sillä välin näin laulaa vanha senaikuinen runo:

Hyvä herra, herttu Kaarle, Ruotsin kultainen kuningas, hangitseepi haaksiansa, laitteleepi laivojansa, tuli Turun vierahaksi, Suomen suureksi hyväksi, linnan liiaks vierahaksi.

Lähelle tultuansa herttua lähetti kirjeen Turkuun. Hän tarjosi vielä sovintoa ja käski Suomen herrat puheillensa. Mutta Stålarmin vastasi, että kuningas oli kieltänyt kaikki keskustelut, joiden johdosta hänen valtansa voisi vähentyä. Muutamat muista Suomen herroista laskivat vielä pilkkasanoja lisäksi ja käskivät herttuan rukoilla Jumalalta koillistuulta, jotta hän pääsisi kiireesti takaisin Ruotsin rannoille. Runo kertoo vastauksen kuuluneen täten:

Linnan ilkeät isännät, purit huulta, väänsit päätä; kovasti kovat puhelit, valjut vastasit valjusti: "heidät heitämme merehen, haahdet hakkaamme haloiksi, venheet särjemme

vesille!"

Tätä uhkausta he koettivatkin todella täyttää voimiansa myöten, kun Ruotsin laivasto tuli näkyviin Ruissalon ja Hirvisalon välisessä salmessa. Linnasta lentävä luoti taittoi maston itse herttuan aluksesta. Silloin herttua kääntyi pois ja kiersi laivastoineen Hirvisalon ympäri. Näin hän 7 p. syysk. 1597 pääsi Nummen pitäjän rantaan, *Ruskeakallion* niemen kohdalle, joka jo oli mannermaata ja ainoastaan parin virstan päässä Turusta. Tänne hän laski sotaväkinsä maalle. Stålbarm kohta riensi estämään; mutta hänen huovinsa hevosineen eivät voineet rantalouhikossa tehdä suurta haittaa.

Täten saatuansa jalansijan Suomen rannalla, Kaarle herttua uudisti sovintotarjoumuksensa ja käski taas Suomen herrat puheilleensa. Tälläpä kertaa tulikin myöntävä vastaus; onnistunut maallenusu oli nähtävästi masentanut heidän uhkarohkeuttansa. Keskustelu määrättiin pidettäväksi *Kupitsan* (nyk. Kupittaa) lähteen partaalla, aivan Turun kaupungin vieressä. Kummallakaan puolella ei rauhan hierojilla saanut olla enempää kuin viisikymmentä huovia seurassansa. Syysk. 9 p:nä 1597 aamulla saapuivat siis Kaarle herttua ja Arvi Stålbarm määräpaikalle. Mutta kummallakin oli, vasten tehtyä sopimusta, koko sotavoima tykkineen päivineen takanansa. Siitä huolimatta ruvettiin kuitenkin vaihtamaan panttimiehiä. Vaan ennenkuin se toimi oli päätynyt, tuli taas toinen seikka ilmi, joka ei millään muotoa sopinut rauhantuumiin. Yksi osa herttuan väkeä oli kaikessa hiljaisuudessa tehnyt kierroksen; nyt se seisoj keskiteillä suomalaisten leirin ja linnan välillä. Tätä sanoi Arvi herra täydellä syyllä kavaluudeksi, ja vaati että herttuan väki jälleen vetäytyisi paikoilleensa. Mutta Kaarle ei suostunut. Silloin aikoi Stålbarm muuttaa asemaansa, päästäkseen jälleen likemmäksi linnaa. Mutta herttua oli luulevinaan, että suomalaisten liikkeellelähtö tarkoitti päällekkarkausta. Hän huusi siis väelleen, käskien heidän olla varoillansa. Amiraali Scheel ei tyytynyt siihenkään. Hän päästi suustansa pahan kirouksen suomalaisten muka petoksen johdosta, ja käski alapäällikkönsä Pietari Stolpen hyökätä merimiehiin, peitsineen heidän kimppuunsa. Tämä arvaamaton rynnäkö hämmästytti Suomen sotureita; osa kääntyi kohta pakoon. Herttua vielä laukaisutti tykkinsä, jotka kaatoivat pari huovia; silloin hajosivat Stålbarmin väen tähteetkin. Herttua ei kuitenkaan lähtenyt heitä takaa ajamaan; hän muutti vain majansa Turun kaupunkiin. Arvi herra sai tällä tavoin aikaa seisahduttaa ja koota pakenevat miehensä, ja asettautui leiriin parin peninkulman päähän, josta he yhä häiritsivät vihollisia. Mutta puolentoista viikon kuluttua hän siirtyi äkkiä vieläkin syrjemmäksi ilman mitään ulkonaista pakkoa. Syynä oli luultavasti se, ettei hän saattanut täydesti luottaa omaan väkeensä, jota herttuan salaiset lähettiläät yhä kävivät viekoittelemassa. Yhden osan hän lähetti Hämeenlinnaan, toisen Savonlinnaan; itse hän vei tähteet Viipuriin.

15. Kaarle herttua valloittaa Turun linnan.

Kaarle herttua rupesi nyt vielä entistä kiivaammin ahdistamaan *Turun linnaa*. "Saarto"-vallit olivat rakennetut kolmeen kohtaan, nimittäin Myllyvuorelle[8], Vilkkilänmäelle ja Korpolaivuorelle. Niistä hän oli pannut

jalkajoutset jahkamahan, kaikki pyssyt pylvimähän, suuret nuolet lentämähän, vitjat pitkät vinkumahan. Ampui linnan lipin-lapin, kastarit[9] ylös-alaisin. Kovin parkui knihti[10] parat, parkui herrain palvelijat, linnoja rikottaessa, kastareita kaadettaissa.

Niin suurta menestystä, kuin mitä runo tässä kuvittelee, ei ollut sentään piirittäjien ampumisella toden teolla. Paljon kaatui herttualta väkeä, ennenkuin rintavarustukset saatiin niin korkeiksi, että oli suojaa niiden takana. Alinomaiset syyssateet tekivät kaivamistyön sangen vaikeaksi, ja he täyttivät yhä piiritysojia. Eipä ollutkaan muuten Kaarrella varsinaisia piiritystykkeitä. Hänellä oli vain tavalliset laivatykkinsä, jotka eivät tehneet kovin suurta vahinkoa.

Linnan päälliköt elivät siis hyvässä turvassa ja toivossa; antaumuksesta ei ollut puhettakaan. Kaarle oli heti kirjoittanut Flemingin leskelle ja tarjonnut vapaan pois pääsön linnassa oleville aatelisrouville ja neidoille. Mutta ei otettu tätäkään kohteliasta ehdoitusta vastaan eikä edes lähetetty sanaakaan vastaukseksi. Silloin herttua suuttui ja ammutti vitjaluoteja[11] ikkunoita vastaan. Kerrankin, kun par'aikaa pidettiin linnassa yhteistä rukousta, lentää viuhahti tällainen suikale sisään ja leikkasi miehen kahtia, aivan Ebba rouvan vierestä. Mutta marskin leski ei säikähtynyt siitäkään: hän vain edelleen niinkuin ennenkin kulki miehestä mieheen kehoittaen heitä urhoollisuuteen ja lujuteen.

Petos viimein kuitenkin sai aikaan, mihin herttuan tulikidat eivät olleet pystyneet. Linnanväki, niinkuin tiedämme, oli suuttunut ylipäällikkönsä, amiraali Juusteniin. Tämä heidän suuttumuksensa kiihtyi vielä yllytyksistä. Linnassa näet oli herttuaan salainen asianajaja, ruotsalainen ylioppilas, nimeltä *Daniel Hjort*, joka ennen oli ollut opettajana Klaus Flemingin vainajan perheessä. Hänen viekoitustensa seuraukset alkoivat pian teoissakin näkyä. Tykkimiesten havaittiin ojentelevan kanuuniansa sillä lailla, että luodit tekivät piirittäjille niin vähän vahinkoa kuin mahdollista. Täytyi siis asettaa joka tykkimiehen

viereen hovipalvelija viritetty pyssy kädessä valvomaan, että he rehellisesti tekisivät tehtävänsä. Sitä ei kuitenkaan saatu millään muotoa estetyksi, että kaikissa hyökkäyksissä aina karkasi suuria parvia herttuan puolelle. Pentti Juusten päätti sentähden vielä kerran julkisesti tutkia väkensä mieltä. "Sittenhän", arveli hän, "tiedämme kumminkin, keneenkä on luottamista."

Tykki- ja jalkamiehet kutsuttiin kaikki kokoon linnanpihalle, ja Juusten julisti, että kaikki, jotka niin tahtoivat, saivat vapaasti lähteä linnasta. Mutta niille, jotka pysyivät uskollisina, lupasi hän koroittaa palkkaa. Suuri joukko, paljoa useampia kuin mitä oli aavistettukaan, läksi silloin tiehensä. Ja kun jäljelle jääneet sitten kävivät ampumaan, ei se enää ollut mahdollista. Tykkien sisustat ja sankkireijät olivat ravalla tukitut. Sen kiusan olivat lähteneet kumppanit vielä tehneet heille muistiaisiksi.

Pakko oli nyt siis antautua. Mikonpäivänä syysk. 29 p:nä kello 7:n ja 8:n välillä torahti torvi linnan vallilta ja pyydettiin keskustelua. Herttua lupasi että, jos linna luovutettaisiin hänelle, niin ei tapahtuisi sen puolustajille mitään vahinkoa hengen, kunnian eikä omaisuuden puolesta, paitsi jos valtakunnan säädetyt laillisella tuomiolla määräsivät jonkun rangaistuksen. Linnalaiset sitä vastoin vaativat, että tutkinto ja tuomio jätettäisiin siksi, kunnes kuningas itse tulisi maahan. Sillä välin he pyysivät saada olla rauhassa kotonaan. Sovittelua kesti jo toista päivää ja näkyi venyvän pitkäksi. Silloin herttua sen taas joudutti uudella kavaluudella. Linnanportin edustalla oli vahva etuvarustus, jossa seisoi kaksi riviä järeitä tykkejä, "muurin-murtimia", ja vieläpä kahdeksan pienempää tykkiä takana kolmantena rivinä. Tämän etuvarustuksen valloitti herttua rynnäköllä, kesken aselepoa, kun parasta aikaa sovinnosta keskusteltiin. Yhdellä yrittämällä valloitettiin vielä lisäksi eräs pyöreä tornikin, jonka tuli oli tehnyt piirittäjille paljon vahinkoa. Nyt ei auttanut enää vastaanhangoitteleminen, täytyi kun täytyikin avata linnan portit. Juusten pyysi ja sai herttualta luvan lähteä linnasta syrjäportin kautta; sillä hän pelkäsi omia sotamiehiään. Alhainen sotaväki vannoi uskollisuusvalan herttualle ja meni hänen palvelukseensa; päälliköt sitä vastoin vietiin vangeiksi laivoihin.

Kaarle herttua oli joltakulta saanut sen tiedon, että muka linnassa oli salaisia ruutijuonia, joilla aiottiin räjäyttää hänet väkensä ilmaan, kun he marssisivat sisään. Siitä syystä hän, käydessään tarkastamassa linnan kaikkia huoneita, käski Ebba rouvan seurata mukana koko ajan. Linnan kappelissa seisoi Klaus herran arkku lattialla; sodan tähden ei oltu vielä keritty sitä saattaa hautaan. Kaarle nostatti kannen arkun päältä; sillä hänelle oli juteltu, että marski ei ollutkaan kuollut, vaan mennyt pakoon Puolan maalle. Arkku muka vain oli täynnä hänen kultiansa, hopeitansa. Nähdessään siinä nyt verivihollisensa vihatut kasvot, herttua ei saanutkaan vimmaansa hillityksi. Hän nykäisi ruumista parrasta ja lausui kovasti kiroillen: "Eipä nyt sinun pääsi pysyisi kauan lujana kaulassa, jos vielä eläisit!" Mutta Ebba rouva vastasi siihen ylpeästi: "Ette te, herttuallinen armo, olisikaan päässyt tänne, jos minun herravainajani vielä olisi elossa!" Samaa leppymätöntä kostonhimoa osoitti Kaarle sitten vähän myöhemminkin. Suomen aatelisherrat pyysivät saada juhlallisesti saattaa marskin ruumiin hautaan. Mutta sitä ei heille sallittu. Aivan hiljaisuudessa, ilman mitään komeutta ja koreutta, vietiin Klaus herra viimeiseen lepokammioonsa, Paraisten kirkkoon. Juuri samalla aikaa läksi toinen saattojoukko aivan toisella mielellä pohjoiseen päin. Flemingin pahimmat viholliset, nuijamies-päälliköt, olivat päässeet kahleistansa, ja lähetettiin nyt takaisin omaan kotiinsa. Vapautensa lisäksi oli Hannu Krankka, ja samoin luultavasti moni muukin, saanut vielä toisenkin lahjan herttualta. Hänelle oli näet suotu veronvapaus tilallaan.

Edemmäksi ei herttua mennytkään tällä retkellensä. Hän ei uskaltanut jäädä talveksi Suomenmaahan, etteivät hänen vihamiestensä Ruotsissa sillä aikaa saisi tilaisuutta tehdä häiriötä. Eikä myöskään ollut enää aikaa saada ennen meren jäätymistä muita Suomen linnoja valloitetuiksi. Tuskinpa saattoi herttua sitäkään toivoa, että Turun linna voisi kauan olla suomalaisten käsiin takaisin joutumatta. Siitä syystä hän päätti riistää sieltä kaikki paremmat puolustuskeinot, jotta hänen toisten olisi helpompi sitä valloittaa. Kaikki järeämmät tykit ja samoin myös Suomen laivasto oli vietävä Ruotsiin. Linnaväeksi jätettiin Juustenin entiset miehet, ja päälliköiksi asetettiin kolme suomalaista herraa, veljekset *Klaus ja Lauri Fleming*, Louhisaaren sukua, ja *Yrjö Horn*, jotka eivät olleet pitäneet yhtä marskivainajan kanssa.

Lokakuun 26 p:nä läksi herttua paluumatkalleen, vieden kaikki saaliit kanssansa. Paitsi sitä hän myös kuljetti Ruotsiin vangitut herrat ynnä Ebba rouvankin tyttäreineen, ja kaikki muut Turun linnassa olleet suomalaiset aatelisnaiset. Linnan juhlasalin oven yli oli hän ennen lähtöänsä piirtänyt latinaksi nämät uhkaavat ja varoittavat sanat:

Tänne Kaarle mä sain, hajotin kapinalliset, voitin; täältä mä lähden taas, en yhtään jälkeä jättäin. Mut takaisin tulen; peljätkööt mua pettäjät silloin, silloin armoa ei ykskään syyllinen saa.

Muutamien kuukausien kuluttua tulikin, niinkuin herttua avisti, Turun linna jälleen Stålarmin haltuun. Linnaväki, ne samat petturit, jotka olivat olleet syynä taannoiseen antautumiseen, osoittivat nytkin taas yhtä suurta uskottomuutta. Herttuan määräämä palkka ja elatus oli heidän mielestensä liian niukka. Väkensä epäluotettavuuden vuoksi eivät siis linnanisännät olisi voineet tehdä suurta vastarintaa. Mutta eivät he sitä yrittäneetkään; he sopivat Stålarmin kanssa ja rupesivat hänen kanssansa yksiin tuumiin. "Minä näen", sanoi siitä suuttunut Kaarle herttua, "ettei suomalaisissa yhdessäkään ole rehellisyyttä eikä kunniaa, ei enempää kuin sammakossa on höyheniä!"

Arvi herra rupesi nyt suuriin varustushankkeisiin. Sillä nytpä näytti tulevan täysi tosi Sigismundin yhä uhkaamasta retkestä Ruotsinmaalle. Kaarle herttuan voitollinen käynti Suomessa oli vihdoinkin viimeinkin saattanut "huomispäivä-kuninkaan"[12] tuumasta toimeen. Kevään tullessa hän oli muuttanut asuntonsa Preussiin, ja pestasi ahkerasti sotamiehiä. Hänen aikomuksensa oli mennä Etelä-Ruotsin kautta, koska hän tiesi siellä olevan paljon hänen ystäviänsä. Suomalaisten puolestaan piti valloittaa Tukholma ja sieltä marssia hänen avukseen.

Varustusten kuntoonsaaminen ei ollut Arvi herralle helppo tehtävä. Kuningas itse lähetti aivan pienen rahasumman; eikä Suomen talonpojiltakaan ollut ylen paljon saatavana, sillä tuo vihattu linnaleiri oli nyt juuri tullut lakkautetuksi Sigismundin käskystä. Stålarmin täytyi ottaa melkein kaikki kulungit omasta tahi muiden Suomen herrojen kukkarosta. Kaikki nämät uhraukset hän teki kuitenkin mielellänsä; sillä uskollisuus oli nyt hänen sydämessään voittanut kaikki epäilykset. "Parempi on kuolla", lausui hän, "kuin kuulla itsestään mainittavan, että mies on vannonut uskollisuusvalan kahdelle esivallalle!" Kultavitjatkin hän riisui kaulastansa ja riisti hopeamaljat pöydältään, pannen ne pantiksi kruunulle annetuista lainoista.

Tällä tavoin oli Arvi herra saanut 25 isompaa laivaa kuntoon, kussakin 4-6 tykkiä, ynnä vielä lisäksi suuren joukon pieniä haaksia. Väkeä hänellä oli neljättä tuhatta. Niissä oli, paitsi Suomen sotureita, jommoinkin joukko Vironkin aatelisherroja palvelijoineen, jotka kuninkaan käskystä olivat tulleet avuksi. Heinäkuun alussa vei Stålarmin sotavoimansa Ahvenanmaan saaristoon ollaksensa siellä likempänä, kun häntä tarvittaisiin. Heinäkuun 24 p:nä 1598 tuli viimein tuo kauan ikävöity sanoma, että kuningas oli Ruotsin rannalle saapunut. Suomalaiset heti nostivat riemuiten ankkurinsa ja joutuivat seuraavana päivänä Gröneborgin satamaan, joka oli vain kuuden peninkulman päässä Tukholmasta. Siellä Stålarmin vei sotamiehensä maalle ja rakensi itselleen vahvan leirin.

Suomalaisten tulo nosti Uplannin talonpoikien parissa hirmuisen kauhistuksen. Tässähän nyt olivat ne rahvaanteurastajat, jotka olivat panneet toimeen verilöylyjä ympäri koko Suomenmaan. Eipä tämä kauhistus masentanut sentään Ruotsin miesten rohkeaa mieltä. Urhoollisesti kokoontuivat talonpojat, monta tuhatta luvultaan, ja marssivat vihollisiansa vastaan. Päällikköinä oli kaksi Upsalan professoria, meidän vanha tuttavamme Nikolaus Bothniensis ynnä hänen virkaveljensä, Jaakko Schinnerus. Olisiko näiden syväoppisten herrojen latinassa ja talonpoikien nuijissa ollut tarpeeksi vastusta Suomen huovien terävälle teräkselle, sitä lienee lupa hiukkasen epäillä. Mutta he eivät saaneetkaan tilaisuutta mitellä voimiansa. Arvi herra sai Ruotsissa kohta tietää, että sanoma kuninkaan tulosta oli ollut vain perätöntä huhua. Samassa myös hänelle ilmoitettiin, että herttuan laivasto läheni ja aikoi sulkea häneltä kotitien. Tästä syystä hän purjehti jo heinäkuun 28 p:nä takaisin Suomeen. Upsalan professorit ja Uplannin talonpojat tapasivat leirin tyhjänä. Ainoastaan suomalaisten evässäkkejä, jotka olivat täynnä makkaroita, kuuluu joku määrä jääneen ruotsalaisille saaliiksi. Siitä pantiin sitten tälle suomalaisten turhalle yritykselle pilkkanimeksi *Makkararetki*. Herttuan laivasto, amiraali Scheelin johdolla, läksi suomalaisia takaa ajamaan ja tappoikin jonkun sadan, jotka Ahvenanmaan saaristossa vielä kuhnustelivat. Scheel jäi sitten näille vesille, estääksensä suomalaisia uudestaan yrittämästä.

Pari päivää Stålarmin lähdettyä kuningas saapui todella Ruotsiin, tuoden 5,000 sotamiestä kanssansa. Onni oli nyt ensi alussa hänelle sangen myötäinen. Vahva Kalmarin linna avasi hänelle kohta porttinsa. Maakunta maakunnan, kaupunki kaupungin perästä seurasi tätä esimerkkiä, taipuen hänen puolelleen. Jopa oli itse Tukholmakin sigismundilaisten käsissä. Ensimmäinen kahakka herttuan väen kanssa oli voitollinen. Jos nyt suomalaiset olisivat tehneet tehtävänsä, niin olisi Kaarle herttua ollut hukassa. Mutta meidän miesten laivasto ei päässyt liikkeelle moneen viikkoon. Alinomaiset tyynet tai vastatuulet olivat heitä pidätelleet. Paitsi sitä väijyeli Scheel yhä vielä Ahvenanmaalla.

Syyskuun keskipaikoilla viimein kääntyi tuuli, jolloin Scheelkin riensi etelään herttuan avuksi. Nyt toi Aksel Kurki yhden osan Suomen laivastoa Tukholmaan. Mutta Stålarmin ynnä hänen kanssansa toinen puoli väkeä viivytteli yhä vieläkin. Monikkalan herra pohjalaisineen näet hankki tullaksensa Turkuun vastaan, niinpian kuin Suomen huovit olisivat lähteneet. Vasta kun Monikkalan herra oli saatu vangiksi, uskalsi siis Stålarmin mennä Ruotsiin. Hän saapui sinne lokakuun ensi päivinä. Mutta silloin olikin otollinen hetki mennyt ohitse.

Kuninkaan väki oli syyskuun 25 p:nä tullut perinjuurin voitetuksi ratkaisevassa *Stångebron* tappelussa. Vähän aikaa sen perästä pakeni Sigismund Puolanmaalle. Synkällä mielellä ja pahaa

aavistaen purjehtivat Suomen herrat jälleen kotiinsa.

17. Suomalaisten hankkeet.

Sillä aikaa kuin herttuan laivasto vastatuulen tähden viivyskeli Ahvenanmaan vesillä, panivat sigismundilaiset kaikellaisia keinoja liikkeelle, saadakseen sen käsiinsä. Ensin he koettivat viekoitella itse ylipäällikköä. Sigismund lupasi Scheelille 600 Puolan tukaattia jokaisesta laivasta; sen lisäksi vielä elinkautisen eläkkeen ynnä suuren suosionsa ja armonsa. Mutta Scheel lähetti kaikki tällaiset kirjeet herttuan luettavaksi.

Silloin viritettiin sen sijaan toinen salavehje. Flemingin leskeä tyttärinensä pidettiin Tukholmassa vankina rahapajamestari Van Wijkin talossa. Siellä tuli Van Wijkin poika, kaunis, innokas nuorukainen tutuksi nuorten neitien kanssa ja rakastui tulisesti yhteen heistä. Ebba rouva lupasi nyt Van Wijkille tyttärensä puolisosksi, jos hänen, joka oli sotalaivan kapteenina, onnistuisi saada Scheelin laivasto kuninkaan puolelle. Van Wijk rakkaudeninnossansa suostui hänelle ehdotettuun vaaralliseen ansiotyöhön. Hän läksi takaisin laivaansa vieden kanssaan salaisia kirjeitä sekä Ebba rouvalta että muiltakin kuninkaan ystäviltä. Ahvenanmaalla hän rupesi sitten puhelemaan milloin tämän, milloin toisen virkaveljensä kanssa, osoittaen heille, miten tarpeellista olisi, että he hyvissä ajoin turvautuisivat kuninkaan armoihin. Olivathan nyt jo melkein kaikki korkeimmat ja mahtavimmat herrat luopuneet herttuasta. Asia tuli viimein ala-amiraali Stolpen korviin, vaan ei ollut tällä kuitenkaan täysiä todistuksia kavaltajaa vastaan. Stolpe pani silloin toimeen laivassansa suuret juomingit, joihin hän kutsui kaikki kapteeninsa. Ilon noustua korkeimmilleen ehdoitti hän, ikäänkuin vallattomuudesta, että joka maljaa juotaessa aina yksi vaatekappale riisuttaisiin päältä. Itse hän sen teki ensiksi, ja muiden tietysti täytyi seurata hänen esimerkkiänsä. Ensin riisuttiin nutut, sitten housut, kengät j.n.e., kunnes viimein herrat istuivat kaikki aivan paitasillaan. Mutta pois riisutut vaatteet, jotka olivat viskatut kajuutasta ulos, tutki oven takana muuan Stolpen palvelijoista. Van Wijkin taskusta löydettiin yllämainitut salaiset kirjeet. Nuori kapteeni koki kuitenkin puolustaa itseänsä, väittäen kirjeiden hänen tietämättänsä tulleen sinne. Mutta Scheel luki silloin kirjeen, jonka tämä oli saanut Laskilta, eräältä Sigismundin seurassa tulleelta puolalaiselta herralta. Siinä koetettiin uudestaan viekoitella Scheeliä ja oli sanottu, että hän saisi tarkemmin Van Wijkin kanssa sopia ehdoista. Useammat laivankapteenit myös todistivat, että syytetty oli yrittänyt houkutellessa heitä pettureiksi. Kieltämisestä ei siis enää ollut apua. Van Wijk tuomittiin kuolemaan. Hän vietiin erääseen saareen, sidottiin puuhun ja ammuttiin. Sanotaanpa itse tylyn herttuankin säälineen, että oli täytynyt tappa tuota kaunis nuorukainen.

Puolasta kirjoitti Sigismund Suomen herroille ja käski heidän taas valmistautua tulevaksi kesäksi. Silloin muka aikoi hän uudestaan käydä Ruotsissa, suuremmalla sotavoimalla. Herkkäuskoiset Suomen miehet taas antoivat pettää itsensä. He vastasivat siis kieltävästi kaikkiin herttuan sovintotarjouksiin, ja ryhtyivät täydellä toimella sotahankkeihin. Kulungit täytyi nytkin niinkuin ennen ottaa omasta kukkarosta; sillä kuninkaan lähettämä summa oli aivan vähäinen.

Kerkesi näin kevät, saapui suvi, vaan ei Sigismundin aiotusta retkestä kuulunutkaan sen enempää. Sitä vastoin saapui sängen huolestuttavia sanomia Ruotsista, miten herttua siellä kaikin voimin hankkieli uutta retkeä Suomeen. Tuskissansa lähettivät Suomen herrat lähettilään kuninkaan puheille. Mutta Sigismund ei ilmaissut hänelle tuumiansa, lausui vain mahtavasti rintaansa lyöden: "Tässä on meillä salaisuus, jota ei tällä kertaa vielä saa tietää!" Lähettiläs ei kuitenkaan tyytynyt siihen vastaukseen, vaan rukoili hartaasti edes jotakin apua. Silloin kuningas sanoi lähettäneensä rahaa Liivinmaalle, eversti Fahrensbachille; niillä piti pestattaman 1,700 ratsumiestä Suomeen vietäviksi. Tämän tiedon saatuansa lähetti Stålarin kohta erään Stilchen nimisen palvelijansa Liivinmaalle jouduttamaan apuväen tuloa. Mutta Fahrensbach vastasi vasta saaneensa rahat; hän ei ollut siis vielä kerinnyt saada mitään väkeä. "Mihinkä keinoon sitten suomalaisten tulee ryhtyä?" kysyi hämmästynyt lähettiläs. — "Heidän täytyy", kuului Fahrensbachin vastaus, "kestää vaara omin päin kuninkaansa tähden. Ja vaikkapa Kaarle herttua nyt valloittaisikin koko Suomen ja kaataisi heidät kaikki, niin kyllä me sitten sentään karkoitamme hänet sekä Suomesta että myöskin Ruotsista." — "Herra Jumala armahtakoon!" huusi Stilchen. "Sittenhän meidän miesparat ovat petetyt ja hukassa!"

18. Herttua Kaarlen toinen retki Suomeen.

Elokuun alkupäivinä 1599 ilmaantui Scheel herttuan etujoukon kanssa Kastelholman edustalle. Sen linnan olivat näet suomalaiset talven aikana ottaneet omaksensa. Sitten olivat ruotsalaiset useamman kerran käyneet sitä takaisin valloittamassa; mutta heidät oli aina tulisella kyydillä lähetetty kotiin.

Linnan isäntä, *Salomon Ille*, ei ollut siis nytkään huolissansa. Ampumisen alkaessa pani hän ikäänkuin uhallaan suuret juomingit toimeen linnan toisella kulmalla, mihin eivät luodit käyneet. Mutta kesken mässäämistä tulla tuprahti yht'äkkiä iso tykinkuula pitosaliin sisään. Vihollinen näet oli saanut uuden patterin rakennetuksi sillekin puolelle. Tämä yksi ainoa luoti pani Ille paran pään kokonaan pyörälle. Kohta paikalla hän avasi porttinsa ja antautui ilman mitään ehtoja voittajien armoille. Alhainen linnaväki päästettiin vahingoittamatta kotiin menemään; mutta päälliköt tuomittiin kuolemaan sen johdosta "että he olivat kantaneet nurjaa kilpeä isänmaata vastaan". Jonkun aikaa saivat tuomitut kuitenkin vielä pitää henkensä, sillä Scheelillä ei sattunut olemaan mestausmiestä joukossansa.

Ahvenanmaalta lähetettiin vielä kerta, Ruotsin säätyjen nimessä, sovintotarjous Turkuun. Nytpä Stålarmin neuvoi taipumaan. Hän taisi epäillä vastarinnan mahdollisuudesta, ja sitä paitsi oli hänen omatuntonsa taas rauhaton, sillä Virosta oli hänelle saapunut pahoja tietoja kuninkaan salatuudesta puhdistettua oppia vastaan. Mutta muut Suomen herrat puhuivat ankarasti vastaan, soimaten Stålarimia uskottomuudesta. Vastaus oli siis nytkin sama kuin aina ennenkin: kuningas on kieltänyt meitä rupeamasta keskusteluihin.

Scheel purjehti nyt sotalaivaston kanssa suoraan Turkua kohti, ja herttuakin saapui pian jäljestä, tuoden maaväkensä sinne pienillä haaksilla. *Aksel Kurki* poltti silloin leirinsä, joka oli ollut likellä Turkua, ja vei Suomen armeijan Hämeeseen päin. Hän näet arveli herttualla olevan liian suuren ylivoiman. Sentähden hän aikoi vetäytyä idemmäksi, odotellen Virosta ehkä joutuvan väkeä. Sitten vasta hän tahtoi käydä ratkaisevaan tappeluun.

Herttua puolestansa läksi Kurkea ajamaan takaa, jättäen Scheelin pienemmän joukon kanssa Turkua saarroksissa pitämään. "Kunhan ensin", kirjoitti hän lähtiesssänsä Arvi Stålarimille, joka oli Turun linnassa, "olen tuon toisen parven lahkokuntalaisiasi saattanut majaan, silloin pitää sinunkin vuorostasi saada kaalisi kypsytyksi!"

Likellä *Marttilan kirkkoa* saavutti Kaarle herttua suomalaiset elokuun 29 p:nä 1599. Väärä sanoma oli pettänyt Kurjen, niin ettei hän vetänyt itseänsä hyvissä ajoin syrjemmäksi. Hän oli näet lähettänyt pari huoviansa vihollisen leiriin vakoilemaan. He olivat olevinansa karkureita, jotka tahtoivat luopua herttuan puolelle. Tällä keinoin saivat he kaikki katsastetuiksi, kuulustelluiksi ja toivat päällikönsä sen tiedon, että muka herttua seuraavana päivänä aikoi lähettää suurenlaisen joukon partiolle. Sitä joukkoa päättivät suomalaiset koettaa hävittää.

Ruotsalaisten tultua saapuville ryntäsivät siis Suomen huovit rohkeasti esiin ja ajoivat koko vihollisparven hajalleen. Useimmat miehet tapettiin, ja itse päällikkökin, ratsumestari Schade, sai pahan haavan. Mutta voitettu väki ei ollutkaan mikään erilleen lähetetty partioparvi; se oli herttuan lähenevän armeijan etujoukko. Pian saapui päävoimakin jäljestä, ja silloin tuli taas meidän miesten vuoro peräytyä. Yhden kerran he kuitenkin vielä seisahtuivat ja yrittivät vastarintaa. Ruotsalaisten oli kulkeminen metsätaipaleen kautta, josta he tien ahtauden tähden ainoastaan hitaasti lappoivat esille. Ensimmäisen metsästä ulos tulleen lippukunnan kimppuun karkasi nyt koko Suomen voima. Tietysti oli ruotsalaisilla siinä kohta tuho tarjona. Hannu Buck, heidän ratsumestarinsa, suomalaista Pukkilan sukua, sai surmansa, samoin myös luutnantti ja suuri osa miehiä. Mutta muu Ruotsin väki saapui viimein avuksi, etunenässä herttuan omat hovipalvelijat, Antti Niilonpojan johtamina. Silloin pakenivat suomalaiset lyhyen kahakan perästä, jättäen tykkinsä ja kuormastonsa voittajain saaliiksi. Herttua itse ratsuväkensä kanssa ajoi heitä takaa pitkät matkat. Mieshukka oli ollut yhtä suuri molemmin puolin; 100-200 miestä kummallakin. Mutta Kurjen joukko oli suureksi osaksi hajonnut eri haaroille.

Läksi suohon Suomen herrat, alho'on isot isännät, läksi Kurki kuusistohon, Harteviki[13] haavistohon, Steeni Fincke tien ohe'en; kovin hyppäs koukku-huovi, tomu suitsi, tuhka tuoksui.

Näillä runoilla lauloi kansa ilmi riemunsa vihattujen huovien perikadon johdosta. Eivätkä pilkkalaulut olleet ainoa kosto, jolla talonpojat koettivat tasoittaa vanhaa velkaansa. Joka paikassa Hämeessä pyydysteltiin ja surmattiin Kurjen onnettomia sotamiehiä, kun he kaksittain, kolmittain pyrkivät pakoon Itä-Suomen puolelle.

Voittonsa jälkeen Kaarle herttua riensi Helsinkiin. Siellä näet oli suomalaisten laivasto, jonka hän toivoi äkkiarvaamattomalla tulollaan saavansa valtaansa. Mutta Sipoon kirkkoherra Anterus, jonka pappilassa Kaarle hiukan levähti, lähetti salaa tiedon uhkaavasta vaarasta amiraali Vildemanille. Sillä keinoin pelastui enin osa Suomen laivastoa Rääveliin. Herttua ei saanut käsiinsä muuta kuin erään aluksen, jota ei oltu keritty valmistaa lähtöön, sekä myös Helsingissä olevat ampuma- ja muonavarat. Herra Anterus parka sai sitten maksaa hengellään hyväntahtoisen neuvonsa. Vildeman oli näet kiireissään unohtanut papin kirjeen pöydällensä, josta sen herttuan väki sitten löysi. Helsingissä muutenkin mestattiin useampia miehiä, melkein kaikki aatelittomia, alhaista säätyä. Yhdellä heistä, tullimies Pärtyyli Greekillä, ei ollut sen suurempaa vikaa ollut, kuin että hän joskus oli sattunut lausumaan pari pahaa sanaa herttuasta. Tästä jo oli arvattavissa, mikä kohtalo odotti Kaarlen

suurempia vihollisia.

19. Viipurin valloitus.

Helsingistä herttua vielä jatkoi matkaansa itään päin; itse hän purjehti jalkaväen kanssa meritse; ratsumiehet Aksel Ryningin johdolla saivat kiertää rantatietä myöten. Syyskuun 21:nä päivänä astui Kaarle onnellisesti maalle, "alle Viipurin vihaisen". Kohta ensi yrittämällä valloitettiin Siikaniemi (nyk. Tervaniemi). Turhaan koettivat suomalaiset peräytyessään saada edes tätä etukaupunkia poltetuksi, ettei se jäisi suojaksi Ruotsin väelle. Seuraavana päivänä meni Pietari Stolpe muutamien lippukuntien kanssa Pantsarlahdelle, ja kolmas osa asetettiin Karjaportin kohdalle.

Viipurissa oli nyt Aksel Kurki sekä hänen armeijansa tähteet, joita yhdessä linnaväen kanssa oli noin 1,200-1,400 miestä. Näiden lisäksi oli vielä noin viikkokautta ennen herttuan tuloa saapunut 3-400 huovia Virosta. Fahrensbach oli vihdoin viimeinkin saanut pestattavat miehet kokoon; mutta nytpä oli taas se este tullut eteen, ettei hän saanut tarpeeksi aluksia koko väkeänsä kuljettamaan. Viipurin vallit olivat paksut ja vahvat, niin että niistä kyllä olisi ollut hyvä suoja Suomen huoveille. Mutta pahaksi onneksi heille oli kaupungin ympärys liian avara; 5-6,000 miestä olisi tarvittu vallien tarpeenmukaiseksi puolustukseksi. Tästä syystä tahtoi Kurki pakoittaa porvareitakin apuunsa; mutta he hangoittelivat vastaan väittäen, ettei olisi sittenkään mahdollista tehdä vastarintaa. Sotamiehet rupesivat silloin kohtelemaan kaupunkilaisia pahasti, uhkaellen ryöstöä ja surmaa. Siitäpä vasta kääntyi porvarien mieli aivan nurjaksi. Samana päivänä jo, jona Stolpe oli asettunut Pantsarlahteen, tuli hänen luokseen muutamia porvareita kaupungista. He olivat sotamiesten huomaamatta pujahtaneet alas muurilta. Sanoma, jonka he toivat, oli semmoinen, että heidän pormestarinsa *Herman Bröijer* tahtoi avata ruotsalaisille *vesiportin*, jos vain herttua lupaisi suojella kaupunkilaisia ja heidän perheitänsä ja tavaroitansa. Stolpe ilmoitti heti asian herttualle, ja vei sitten illan suussa joukon miehiänsä vesiportille, joka on nykyisen kalarannan puolella. Kurjen huovit osoittivat tässäkin tilaisuudessa samaa huolimattomuutta, jota me olemme heissä koko ajan nähneet. Heidän huomaamattansa sai Stolpe kulkea koko tuon pitkän matkan muurin alustaa myöten. Heidän huomaamattansa myös avattiin portti tulijoille, ja ruotsalaiset valloittivat sillä kulmalla olevan "uuden vallituksen". Samassa lähetti myös herttua Siikaniemeltä väkensä salmen yli ja käski heidän rynnätä sitä puolta vastaan. Suomalaiset olivat tästä äkillisestä hyökkäyksestä niin ällistyksissään, että he tuskin yrittivätkään vastarintaa. He koettivat päästä linnaan pakoon. Mutta salmessa soutelevat herttuan venheet estivät heidät siitä. Enin osa, niiden joukossa myös Aksel Kurki itse, joutui siis vangiksi; paljon myös tapettiin. Viron ratsumiehistä kuitenkin noin 60-70 miestä, Jaakkima Greven johdolla, riensi Karjaportille. He hakkasivat portin auki, raivasivat itsellensä tien siellä seisovan herttuan jalkaväen läpi ja pääsivät onnellisesti kotimaahansa Inkerin kautta. Kaarle ei ollut menettänyt muuta kuin yhden veneellisen jalkaväkeä, jonka linnasta lentänyt luoti oli ampunut upoksiin.

Kaupungin valloituksen jälkeen tuli sitten linnan vuoro. Se ei vienytäkään Kaarlelta pitkää aikaa. Tuskin oli pari kolme kertaa laukaistu sitä suurta tulikitaa, jonka herttua asetti kaupungin muurille linnaa vastaan, kun jo valkoinen lippu kohosikin tornin huipulle. Antautumisehdot olivat sangen ankarat. Muukalaisen sotaväen vain sallittiin lähteä, minne sen mieli teki. Mutta Ruotsin kruunun alamaisten piti vastata lain edessä teoistansa. Se merkitsi toisin sanoen, että kaikille heille oli maanpetturin palkka tarjona.

Vanha *Arvi Tavast*, Viipurin linnan isäntä, koetti alamaisimmalla nöyryydellä lepyttää herttuaa. Hän otti hänet polvillaan vastaan linnanportilla. Mutta armon ja anteeksiannon hetket olivat jo kuluneet vihoviimeiseen asti. Kaarle herttuan sydämässä ei tätä nykyä saanut mikään muu tunne sijaa paitsi kosto, leppymätön kosto.

Syyskuun 27 p:nä mestattiin *Arvi Tavast*, joka kolmekymmentäkuusi vuotta oli vuodattanut vertansa Ruotsin kruunun palveluksessa. Yhdessä ukon kanssa sai myös hänen poikansa, hurja ratsumestari *Iivari Tavast*, laskea päänsä pölkylle. Samoin vielä 60-vuotias *Niilo Olavinpoika*, Meltolan herra, ja ratsuväen luutnantti *Jaakko Olavinpoika*, Bolstadin herra. Tämän viimeksimainitun rohkeutta ei voinut silmien edessä välkkyvä mestauskirveskään masentaa. "Tahtoisinpa tietää", sanoi hän korkealla äänellä, "aikooko todella herttua tappaa kaikki, jotka ovat hänen vihamiehiänsä. Kylläpä hän sitten saa kyllin tekemistä!" Kolme päivää myöhemmin hakattiin myös *Lauri Creutziltä*, Sarvilahden herralta, kaula poikki. Hän oli ensin saanut armon, kun hän niin ylen nöyrästi rukoili, eikä ollut tietävästi ottanut suurempaa osaa sotatoimiin. Mutta sitten tuli kuitenkin ilmi, että hän se oli polttanut Ykspään kuninkaankartanon likellä Viipuria, jotta piirittäjät eivät sieltä saisi elatusta. Tämän johdosta suuttunut herttua peruutti jälleen armonlupauksensa. Paitsi näitä korkeita herroja mestattiin samalla vielä kuusi alhaisempisäätyistä miestä. Kaikkien päät asetettiin rautakankiin Karjaportin viereen. Aatelittomien muutkin jäsenet pantiin teiliin.

Piiat itki Joanassa, vaimot Narvassa valitti, koska miehet mestattiin.

Näillä sanoilla lopettaa usein mainittu vanha runo kertomuksensa näistä hirmutapauksista. Luultavasti olivat muutamat mestatuista herroista lähettäneet vaimonsa Narvaan, missä he arvelivat heidän olevan paremmassa turvassa.

20. Kaarle herttua Turun linnassa.

Sillä aikaa oli amiraali Scheel saanut myös tehtävänsä päätetyksi. Turun linna ei ollut tällä kertaa likimaillekaan niin vahvasti varustettu kuin kaksi vuotta ennen. Kurki ei ollut marssiessaan pois jättänyt sinne enempää kuin 500 miestä. Stålarmin ainoa toivo oli siinä, että Suomen armeija, saatuaan apua virolaisilta, voitvaisi herttuan ja joutuisi sitten linnalle avuksi. Scheel, joka tämän asian laidan hyvin tiesi, toimitti siis tiedon Marttilan tappelusta linnalaisille. Sillä hän luuli voitvaisen taivuttaa heidät antautumaan. Mutta Stålarmin ei ottanutkaan tuota tietoa uskoaksensa; hän luuli sitä vihollisten keksimäksi kavalaksi valheeksi. Silloin mestautti Scheel syyskuun 5:nä päivänä Turun torilla Salomon Illen ynnä muut Kastelholmasta saadut vangit ja panetti päät pitkiin salkoihin Korpolaivuorelle. Se piti olla varoituksena linnalaisille sekä merkinä siitä kohtalosta, joka heitä odotti, jolleivät ajoissa antautuisi. Mutta tämä julma näky vaikutti aivan päinvastoin, kuin mitä oli tarkoitettu. Stålarmin rakennutti linnan muurin sisäpuolelle vahvan hakulaidan, jonka takana hän aikoi vielä pitää puoliansa sittenkin, jos vallit joutuisivat vihollisen valtaan. Samassa hän otti myös väeltänsä sen juhllallisen valan, etteivät he rupeaisi mihinkään antaumukseen. Jos piirittäjät pääsisivät rynnäköllä sisään, piti linna räjäytettämän ilmaan puolustajineen, vihollisineen.

Tässä hurjassa urhoollisessa päätöksessä ei Stålarminkaan sentään pysynyt kovin kauan. Eräänä pimeänä yönä onnistui erään Kurjen palvelijan pujahtaa linnaan piirittäjien vartijoiden välitse; hän vahvasti sanoman herransa perinjuurisesta tappiosta. Tästä masentui peräti linnalaisten miehuus. He kirjoittivat herttualle ja lupasivat avata porttinsa, jos kaikki heidän tekonsa suotaisiin heille anteeksi. Scheel niinkään lähetti kirjeen herttualle, omassa ja koko sotajoukkonsa nimessä pyytäen anteeksi suomalaisten puolesta. Mutta herttua vastasi, että heidän piti vastata teoistansa oikeuden edessä. Ainoa myönnytyks, jonka hän antoi, oli se, että vangit saisivat itse valtakunnan säädetyt tuomareikseen. Näillä ehdoilla antautui Turun linna juuri samaan aikaan kuin myös Viipuri. Scheel kirjoitti nyt vielä kerran herttualle rukoillen, että suomalaiset saisivat *armon oikeuden sijasta*. Hän näet kyllä tiesi, mitä sana "oikeus" Kaarlen mielessä merkitsi. Mutta ei Kaarlelta tullutkaan siihen mitään kirjallista vastausta; hän toi sen itse suullisesti, Viipurista palatessaan.

Siellä vuodatettu veri näytti vielä kiihoittaneen Kaarlen verenhimoa. Nyt hän ei tahtonut pitää sitäkään lupaustaan, että vankien asia jätettäisiin säätyjen tuomittavaksi. Sillä siinä tapauksessa olisi arvattavasti monen miehen rangaistus tullut helpommaksi. Turkuun tultuansa Kaarle kohta asetti tuomiokunnan. Jäseniksi hän pani kolmekymmentä seitsemän sotapäällikköänsä ynnä vielä lisäksi Turun kaupungin neljä pormestaria ja kaksitoista raatimiestä. Marraskuun 7 p:nä kävi tämä tuomiokunta toimeensa, ja vangit tuotiin sen eteen. Neljä lippukuntaa jalkaväkeä rumpujen ja huilujen kanssa seisoi torilla kujana kahden puolen sitä tietä, jota vankien piti astua. Herttuan kanteet olivat järjestetyt kymmeneen pykälään, joista kuusi koski yksistään Stålarminia. Tärkeimmät syytökset olivat seuraavat: Arvi Eerikinpoika ja hänen seuralaisensa olivat ylenkatsooneet sekä herttuan että säätyjen monet kehoitukset ja varoitukset; he olivat niinkään ylenkatsooneet ja rikkoneet valtiopäivien päätökset, erittäinkin Söderköpingsin päätöksen; he olivat viimein kantaneet nurjaa kilpeä isänmaata vastaan. Stålarmin puolusti itseään sillä loppulauseella, jonka Ruotsin laki liitti säännökseensä viimeisimmästä rikoksesta: paitsi, jos rikkoja seuraa oikeata kuningastansa. "Tosin", sanoi Arvi herra, "ei ollut kuningas itse meidän seurassamme, mutta meillä oli kuitenkin hänen kirjeensä ja käskynsä sinetteineen, allekirjoituksineen. Ja jos semmoiset kuninkaan käskyt voidaan selittää voimattomiksi, niin silloin olemmekin syyllä menettäneet henkemme ja tavaramme." — Tuomarit vastasivat tähän kuninkaan tekojen olleen vastoin hänen valaansa ja valtakunnan etua. Häntä ei siis olisi pitänyt totella, vaan olisi kuninkankaaren käskyn mukaan pitänyt neuvoa hänelle, mikä Jumalalle, hänelle ja maalle hyödyllistä oli. Tätä lakia vastaan eivät voineet kuninkaan käskyt eivätkä kirjeet mitään. Arvi herra oli siis itse jo lausunut tuomionsa. — Samaten tehtiin tyhjäksi muidenkin pykälän puolustus. Arvi herra astui nyt esiin ja pyysi jalomielisesti, että hän saisi yksin kuolla kaikkien seurakumppaniensa puolesta. "Minä olin ylin käskynhaltija", lausui hän, "muiden täytyi totella minun käskyjäni. Paitsi sitä on tässä kiireisessä tutkinnossa ainoastaan minun tekojani kuulusteltu eikä heidän." — Mutta kreivi Mauri Leijonhufvud, yksi tuomareista, vastasi: "Kaikki suomalaiset ovat kuningasvalaa vastaan rikkoneet; siinä ei tarvita sen enempää tutkintoa." Tuomio määräsi kaikki syytetyt kuolemaan. Tuomarit lisäsivät kuitenkin päätökseensä sen pyynnön, että asia vielä lykättäisiin valtakunnan säätyjen tarkastettavaksi ja vahvistettavaksi. Mutta herttua ei sallinut mitään viivytystä.

Seuraavana päivänä julistettiin tuomio linnan edustalla. Sotaväki seiso i piirissä vankien ympärillä, ja paljon kansaa, pappeja, porvareita sekä talonpoikia oli kutsuttu saapuville. Kreivi Mauri Lejonhufvud astui piiriin ja luetti kansliankirjurilla päätöksen. Sitten hän meni noutamaan herttuata, jolle nyt kaikki kansa vannoi uskollisuusvalansa luvaten kuuliaisuutta vastaiseksi.

Perjantaina marraskuun 9 p:nä ilmoitettiin tuomituille, että mestaus oli määrätty seuraavaksi päiväksi. *Arvi Stålar*m ja *Aksel Kurki* olivat kuitenkin vielä säästettävät ja vietävät Ruotsiin. Lauvantaina marraskuun 10 p:nä vietiin sitten kaikki muut vangit kaupungin torille, jossa heidät äärettömän katsojajoukon nähden mestattiin. Heitä oli kaksitoista henkeä. Mainittavimmat olivat: *Juhana Fleming*, Klaus herra-vainajan poika, *Olavi Klaunpoika*, saman herran avioton poika, *Sten Fincke*, Peipotin herra, *Hartikka Henrikinpoika*, Vuolteen herra, *Krister Björnram*, *Mikael Munck*, Nuhjalan herra, ja *Niilo Iivarinpoika* (Särkilahti). Nämät kaikki olivat aatelista säätyä. Muut olivat alhaisempia, sotaväen päälliköitä, esim. Sipri Siprinpoika, Jaakko Møl, Hannu Jänis j.n.e. Kaikkien päät, paitsi Flemingin, asetettiin Turun raastuvan katolle.

21. Juhana Fleming.

Suurta sääliä ja surkuttelua herätti varsinkin nuoren Flemingin kuolema. Sillä hän oli jokseenkin syytön ja olisi epäilemättä päässyt vähemmällä rangaistuksella, jollei hän olisi kovaksi onnekseen ollut sen miehen poika, jota herttua tulisimmin oli vihannut. Isänsä kuoltua oli näet nuori Juhana junkkari Sigismundin käskystä mennyt Puolaan ja siellä saanut kuninkaallisen kamariherran viran. Hän oli nyt vain käynnillä Suomessa, maatiluksiaan tarkastamassa. Kun tieto Kaarle herttuan retkestä saapui, oli hän aikonut matkustaa takaisin Puolaan. Mutta Stålar m oli rientänyt hänen luoksensa Svidjaan ja epuuttanut: "Ei sovi", sanoi hän, "että näin korkeasäätyinen mies ja kuninkaan hoviherra nyt lähtee pois Suomesta tällä tärkeällä hetkellä. Sen johdosta heräisi kansassa se luulo, että kuningas ei tahdo eikä taida antaa meille mitään apua. Se olisi petos, joka voisi saattaa kuninkaan linnat ja maat vihollisen käsiin." Siihen vastasi Fleming: "Minun petokseni kautta ei pidä edes kuninkaan koiran, sitä vähemmän hänen linnojensa ja maittensa joutua vihollisen käsiin. Jos minun läsnäolonni voi olla joksikin avuksi, niin jään mielelläni tänne ja tahdon suomalaisten kanssa kestää kaikki vaarat, jotka heitä uhannevat herttuan puolelta."

Kun vankeja tutkittiin, väitti nuori Fleming, ettei hän ollut ottanut osaa sotaan herttuaa vastaan, vaan oli ainoastaan yksityisten asioiden tähden tullut Suomeen. Senvuoksi hänen pitäisi päästä vapaaksi. Stålar m niinikään ilmoitti, että Fleming ainoastaan hänen kehoituksestaan oli jäänyt Suomeen. Kaarle tuotti nyt nuorukaisen puheilleen. Tämä koetti nöyriillä sanoilla puhdistaa itseänsä ja anoi armoa. Näkyipä pieni säälin säde silloin pujahtaneen tylyn Kaarlenkin sydämeen. Hän tarjosi Flemingille armoa sillä ehdolla, että tämä antautuisi hänen palvelukseensa. Mutta siihen kunniantunto ei sallinut nuoren junkkarin suostua. "Minulla ei ole mitään laillista syytä", sanoi Fleming, "rikkoa sitä uskollisuusvalaa, jonka olen kuninkaalleni vannonut. Mutta", lisäsi hän laskeutuen toiselle polvellaan, "kuitenkin anon nöyrimmästi, että te, herttuallinen armo, säästäisitte henkeni." — "Miksi", kysyi herttua, "et kunnioita minua laskeutumalla molemmille polvillesi?" — "Sitä kunniaa", vastasi Fleming, "osoitan ainoastaan Jumalalleni ja kuninkaalleni." — Kaarlen muoto musteni: "Sinä näytät kyllyksi", lausui hän, "perineesi isäsi rohkeuden ja uhkaylpeyden. Siitä huomaan, mitä sinulta voisin vasta odottaa, jos saisit elää. Valmistaudu sentähden vastaamaan oikeuden edessä muiden suomalaisten kanssa. Lupasithan sinä heidän seurassaan kestää kaikki vaarat, jotka uhkaisivat heitä minun puoleltani."

Tutkinrossa Fleming samaten väitti, ettei hän ollut ottanut juuri mitään osaa sotaan. "Tuskinpa", sanoi hän, "olen kertaakaan laukaissut pyssyä herttuan väkeä vastaan." Mutta tuomarit vastasivat: "Te jätitte tänne *yllyttämään* suomalaisia vastarintaan; siinä on syytää kyllin." Kun sitten seuraavana päivänä tuomio oli julistettu ja Kaarle herttua aikoi lähteä torilta, korotti Fleming äänensä ja rukoili: "Suokaa, herttuallinen korkeus, minulle armo oikeuden asemasta!" Mutta Kaarle vastasi: "Sinä olet hyljännyt armon ja anteeksiannon, kun niitä tarjosin. Nyt on armon hetki ollut ja mennyt. Tuomio on julistettu; ei ole nyt minulla eikä säädyilläkään valtaa sitä peruuttaa."

Kuolemaan oli siis nyt nuoren herran valmistautuminen. Hän kirjoitti "äiti-kullallensa" ja pyysi muunmuassa, että hänen velipuolensa, Olavi Klaunpojan, jota hän hellästi rakasti, sallittaisiin periä Fleming-suvun nimi ja vaakuna. Sillä hän ei ottanut uskoaksensa, että herttua todella vaatisi Olavi Klaunpojankin kuolemaa. Itsellensä hän myös vielä yritti saada armoa kreivi Mauri Lejonhufvudin välityksellä. Ainakin hän pyysi viivytystä maanantaihin asti, jotta hän kerkiäisi teettää ruumisarkun, säätää perinnöstään y.m. Mutta Kaarle ei suostunut. Siihen vain saatiin hänet vielä uudistetuilla rukouksilla myöntymään, että Flemingin vaatteita ei jätettäisi mestausmiehen omaisuudeksi eikä ruumista pantaisi teiliin. Tämä myönnytys suotiin vasta lauvantaiaamuna, ja kohta sen jälkeen vietiin vangit mestauspaikalle.

Matkalla antoi Fleming eräälle palvelijalleen testamenttinsa ynnä sormuksensa. "Se on ainoa", sanoi hän, "mitä minulla nyt on lähettää äiti-kullalleni. Hän lohduttakoon kuitenkin sydäntänsä ja tietäköön, että minä hyvillä mielin astun tätä tietä. Sillä minä tiedän, että kuolema on kaiken surun sekä vaivan loppu ja ovi oikeaan iloon, jossa toivon kerran jälleen kohtaavani äiti-kultani. Siihen asti Jumala kaikkivaltias olkoon hänelle lohdutuksena ja suojana!" Pitkin tietä hän tervehti lempeästi lausuen jäähyväisiä tuttavillensa. Eräs pappi astui hänen rinnallansa lohdutellen häntä; mutta Fleming ei näyttänyt juuri lohdutusta tarvitsevaankaan, päinvastoin hän itse lohdutti muita. Ainoastaan silloin, kun he olivat astuneet sotamiespiirin keskelle, ilmeni Flemingissä kauhistuksen liikutusta. Hän katsahti mestauskojeihin ja tempasi sitten nutun niin kovalla nytkähdyksellä päältään, että kaikki napit singahtivat irti. Silloin pappi puhui hänelle: "Herra, herra, älkää näin kiivastuko! Älkää näin kiivastuko! Rukoilkaa Herraa kaikkivaltiasta!" — "Sen teen mielelläni!" vastasi Fleming, laskeutui sitten polvillensa ja rukoili yhdessä papin kanssa. Noustuansa jälleen seisoalleen hän katsahti ympärilleen viitaten jäähyväisiä tuttavillensa. Tämän nähdessään kaikki ikkunoissa istuvat rouvat ja neidet hyrskähtivät kovaan itkuun. Sitten lausui Fleming kansalle seuraavat sanat: "Minä tunnustan tässä teidän kaikkien kuullen, että minä hengellisessä suhteessa olen täydesti ansainnut tämän kuolemanrangaistuksen, vieläpä iankaikkisenkin kuoleman, jos Jumala ankaralla oikeudellaan tahtoo rangaista minua. Mutta maallisessa suhteessa tiedän olevani viaton, enkä tiedä muuta syytä kuolemaani, kuin että herttua Kaarle aina on uhannut hävittää isäni suvun perin juurin, joka toive tässä nyt käykin toteen." — Tämän johdosta rupesi herttuan väki vastustamaan: "Se ei ole totta! Sen te valehtelette niinkuin epäkunniallinen mies!" Kaarlen hovipalvelijoiden päällikkö, Antti Niilonpoika, sanoi: "Te olette aikonut paha herttualliselle armolle, mutta Jumala on kääntänyt sen teidän omaksi turmioksenne!" Fleming huusi silloin korkealla äänellä: "Missä on minun tuomioni? Milloin on minut tutkittu ja milloin on syyllisyyteni tullut toteennäytetyksi? Konnat ja petturit ovat valheellisesti syyttäneet minua!" Kaarle herttuan väki vaati nyt, että hän vietäisiin takaisin linnaan saadaksensa kovempaa tuomiota. Mutta Fleming lausui: "Ei! Koska kerran olen tullut tänne omin jaloin, ei minua muuten kuin väkisen saada linnaan takaisin. Minä lykkään asiani kaikkietävän taivaallisen tuomarin eteen!" Sitten hän kääntyi mestausmiehen puoleen, antoi hänelle rahaa vaatteittensa lunnaiksi ja sanoi: "Tee tehtäväsi!" Itse hän paljasti kaulansa, laskeutui sitten polvilleen, kumartui pölkylle, ja samassa hänen päänsä vierähti maahan. Flemingin velipuoli, Olavi Klaunpoika, riensi heti esille ja kallisti itsensä pölkylle, jotta hänen verensä saisi sekaantua rakkaan Juhanan vereen. Mutta Antti Niilonpoika käski hänet pois, sillä ei ollut vielä hänen vuoronsa. Neljänneksi vasta laskettiin Olavi Klaunpoika pölkylle. Hän huusi silloin korkealla äänellä: "Kyllä Jumala kerran on vaativa syyttömän Juhana Flemingin veret tuolta verikoiralta, herttua Kaarlelta!" Sotamiesten vihainen melu esti häntä enempää puhumasta, ja hänen kaulansa hakattiin poikki. Kaikkien ruumiit, paitsi Flemingin, pantiin teiliin, ja päät asetettiin raastuvan katon harjalle.

Nuori Juhana junkkari oli marski vainajan ainoa poika; häneen siis Suitian Flemingin suku sammui iäksi päiväksi.

22. Arvi Stålarmin ja Aksel Kurjen lopullinen kohtalo.

Moni lienee varmaan kummastellut, miksi juuri Stålarmin ja Kurki Turussa säästettiin. Nehän ne olivat olleet pääjohtajina, muut mestatut ainoastaan heidän käskyläisiensä. Mutta Kaarle herttualla näin säätäessään oli omat tarkoituksensa. Hän oli Stångebron tappelun jälkeen saanut pahimmat vihollisensa, Ruotsin valtaneuvokset, käsiinsä. Näitä hävittääkseen tahtoi hän nyt panna kaikki mahdolliset keinot liikkeelle. Stålarmin ja Kurjelta hän toivoi saavansa tärkeitä todistuksia; siitä syystä olivat nuo herrat säästettävät. Mutta kun heitä sitten ruvettiin Tukholmassa tarkemmin tutkimaan, niin ei heiltä saatukaan mitään tietoja. Herttua käski nyt siis panna heidän tuomionsa toimeen. Molemmat olivat jo viedyt torille ja seisoivat sotamiespiirin keskellä, kun Stålarmin pyysi vielä saada puhutella valtaneuvos Sten Banéria. Tämä herra tuotettiin kohta paikalle, ja Stålarmin rupesi nyt moittimaan häntä katkerin sanoin, väittäen, että hän se oli aina kuninkaan nimessä yllytellyt Suomen herroja vastarintaan ja siten saattanut heidät turmioon. Vangit vietiin takaisin linnaan; sillä heiltä toivottiin vielä enemmän tällaisia todistuksia. Mutta he eivät tietäneet tai kenties eivät tahtoneet virkkää mitään. Sentähden vietiin heidät vähän ajan kuluttua uudestaan mestauspaikalle. Arvi myös tällä matkallansa, niinkuin muulloinkin aina, lasketteli leikkipuheita. Hän nosti lakkiansa ja kumarsi torin varrella istuville naisille. "Minä olen aina", sanoi hän, "koettanut olla naisten mieliksi. — Ja jos te nyt rukoilisitte herttua minun puolestani ja päästäisitte minut tästä pulasta, niin lupaisin vasta kaiken ikäni olla teidän nöyrin palvelijanne!" Mestauksesta ei tälläkään kertaa tullut sen enempää kuin edelliselläkään. Vankien astuttua surmapiirin sisäpuolelle julisti Kaarle Gyllenhjelm herttuan nimessä, että he olivat vielä vastaiseksi säästettävät.

Lopussa helmikuuta 1600 kokoontuivat säädyt Linköpingiin valtaneuvoksia tuomitsemaan. Tutkinnossa saivat nyt Stålarmin ja Kurki kertoa sen, minkä jo ennen olivat todistaneet Sten Banéria vastaan. Kanteenalaiset herrat tuomittiin kuolemaan ja mestattiin sitten maaliskuun 20 p:nä. Heidän

kanssansa vietiin myös meidän molemmat suomalaiset kolmannen kerran ulos. Jo oli tullut Stålarmin vuoro, ja hän valmistautui juuri laskeakseen päänsä punaiselle vaatteelle. Silloin astui taas Eerikki Tegel, herttuan sihteeri esiin ja luki herraltansa tulleen kirjeen. Stålarmille ja Kurjelle luvattiin armo, jos säädyt siihen suostuivat. Ympärillä seisova kansakin, joka jo alkoi tuntea sääliä, huusi yhtä suuta: "Jo on kylläksi verta! Jo on kylläksi verta! Armoa! Armoa!" Stålarm ja Kurki kumarsivat kansalle, antoivat mestaajalle kymmenen talaria kumpikin, ja vetäytyivät syrjään. Paluumatkalla vankihuoneeseen sukaisi sitten Arvi herra taas leikkipuheen suustansa. "Tottapa", sanoi hän, "herrat valtaneuvokset nyt kummastelevat, mihinkä minä lienen joutunut, kun eivät näe minun tulevan taivaaseen heidän jäljessään!"

Linköpingissä säädyt muuten myös vahvistivat Suomessa tehdyt kuolemantuomiot. Sen lisäksi he määräsivät kaikille mestaamatta jääneille kapinoitsijoille sen rangaistuksen, että heidän piti menettää läänityksensä sekä kolmas osa omaisuuttaan.

Muutaman ajan kuluttua alkoi kuitenkin Kaarle herran ankaruus lauhtua; hänenkin kostonhimonsa oli jo tyydytetty. Sakot vähennettiin tai annettiin kokonaan anteeksi, ja monelle aatelisherralle, samoin kuin mestattujen leskillekin, suotiin enin osa heidän tiluksiansa takaisin. Vangit niinkään päästettiin vapaaksi. Tällä lailla sai vanha amiraali Juusten vapautensa, samoin myös vähän myöhemmin Stålarm ja Kurki. Arvi Stålarmia ei kova onni kuitenkaan pitkäksi aikaa hyljännyt. Hänen johtaminaan kärsivät Ruotsin voimat Vironmaalla useamman kerran tappioita; siitä Kaarlen epäluulo häntä vastaan heti taas heräsi. Stålarm tuotettiin Tukholmaan ja tuomittiin viidennen kerran kuolemaan. Nyt oli viimein häneltäkin jo leikin lähde ehtynyt.

Hänen ainoa pyyntönsä oli se, että hänet ammuttaisiin, niin kuin soturille sopi, että hänen ruumiinsa silpomatta haudattaisiin ja että hänen velkansa maksettaisiin hänen perintötiloillaan. Kuolema ei kuitenkaan tälläkään kertaa tullut hänen osakseen; häntä pidettiin tästä lähtien vankeudessa kuolemaansa asti. Alussa toukokuuta 1620 lopetti tämä Sigismund ja Kaarle IX merkillinen mies noin 70-vuotisena monivaiheisen, mutta aina kunniallisen elämänretkensä.

Onnellisempi oli Aksel Kurjen kohtalo. Hyvällä menestyksellä palveltuansa Kaarlen ja Kustaa Aadolfin sodissa hän kuoli 75 vuoden iässä maakartanossaan toukok. 30 p:nä 1630, ja haudattiin Ulvilan kirkkoon, missä komea hautapatsas, kuvaava Kurkea itseänsä makaavana, täysissä sotatamineissaan osoittaa hänen hautapaikkaansa.

23. Liivinmaan sota.

Kun Suomenmaa oli kukistettu, antautui Viro miekan lyönnittä. Siellä komentajina olevat Suomen herrat riensivät Kaarle herttuan luokse, pyytäen armoa.

Siitä huolimatta ilmaantui herttua seuraavana vuonna 1600 sotavoimineen Rääveliin. Hän näet tiesi, että rauha oli mahdoton, koska Sigismund ei suinkaan aikonut lopettaa vehkeilyänsä. Parastahan oli siis siirtää sota, jos sitä nyt piti olla, pois omilta rajoilta vihollisen alueelle. Eikä aikaakaan, niin oli koko Liivinmaa valloitettu aina Väinäjokeen asti; ainoastaan vahva Riian kaupunki teki vielä vastarintaa. Puolalaiset olivat olleet aivan valmistautumattomat; Kaarlella sitä vastoin oli suuri, hyvin varustettu sotajoukko. Paljon seurasi häntä suomalaisiakin, jotka erinomaisella innolla taistelivat; sillä herttua oli lausunut: "Tässä on teillä tilaisuus saattaa entiset tapaukset unohduksiin ja ansaita minun suosioni."

Sigismund kuningas suuttui yhtä kovasti kuin hämmästyikin arvaamattomasta rynnäköstä. "Etkö siihen tyydy", kirjoitti hän herttualle, "että olet jo perintökruunun anastanut; vieläkö tahdot ryöstää senkin valtakunnan minulta, jonka olen saanut vaalin kautta?" Puolan kansa myös vimmastui; he nostivat suurilukuisen sotavoiman ja asettivat taitavan Zamoiskin päälliköksi. Tämä ajoi pian Ruotsin väen takaisin Vironmaalle. Sotaa sitten jatkui monta vuotta vaihtelevalla onnella.

Vuonna 1605 Kaarle jälleen ponnisti kaikki voimansa. Hän tuli laivastolla Väinäjoen suulle ja rupesi Riikaa piirittämään. Voidakseen sitä täydessä turvassa tehdä piti hänen kuitenkin ensin hajoittaa likiseuduilla seisova puolalaisjoukko. Se toimi ei suinkaan näyttänyt kovin vaikealta; sillä Kaarlella oli 11,000 miestä (niiden joukossa 1,000 suomalaista), puolalaisella päälliköllä Chodkieviczillä ainoastaan 5,000. Lähdettiin siis kun lähdettiin vihollista tavoittamaan. Marssittiin koko yö, vaikka ilma oli myrskyinen ja sateinen. Aamulla saavuttiin *Kirkholman* mäille, joiden juurella puolalaisten leiri oli Väinäjoen rannalla. Kaarle käski heti tehdä rynnäkön. Turhaan varoitti taitava Antti Lennartinpoika huomauttaen, että väki oli yöllisestä, pitkästä matkasta aivan väsyksissä ja läpimärkänä ja että pyssytkin sekä ruutivarat olivat kastuneet. "Näytpä olevan aika pelkuri!" oli tylyn Kaarlen ainoa vastaus.

Taistelu alkoi siis, eikä aikaakaan, niin puolalaiset alkoivat pötkiä pakoon. Meidän miehet, voitosta varmana, hajosivat ja alkoivat ajaa takaa. Silloin yht'äkkiä puolalaiset kääntyivät. Heidän pakonsa olikin vain ollut juoni, jolla he tahtivat viekoittaa vihollisensa alas lakeudelle. Hämmästynyt ja väsynyt Ruotsin väki ei jaksanut kauan vastustaa. "He rupesivat", niin kertoi sitten Kaarle itse, "juoksemaan hujanhajan kuin päättömät kanat ja antoivat hakata itseänsä niskaan, niin että kyllä saivat kelpo merkit muistokseen." Koko 9,000 kaatunutta makasi maassa; viisisataa otettiin vangiksi; liput, tykit, leiri, kaikki jätettiin voittajille.

Paljonpa ei puuttunut, että Kaarle itsekin olisi joutunut vangiksi. Pakoa estääksensä oli hän rynnännyt tuimimpaan kahakkaan ja menettänyt ratsunsa. Viholliset hänet tunsivat ja alkoivat kahta kiivaammin ahdistella. Hän piti urhoollisesti puoliansa, vaan ei olisi kauan kestänyt ylivoimaa vastaan. Sen havaitsi *Henrik Wrede*, muuan aatelismies Virossa; hän riensi apuun ja antoi hevosensa, jolla Kaarle onnellisesti pääsi pulasta. Wrede sitä vastoin hakattiin palasiksi. Palkkioksi tästä jalosta teosta sai sitten kaatuneen leski läänityksen Elimäellä Suomenmaassa ja lapset vähän myöhemmin koroitettiin vapaaherran arvoon; heistä on nykyinen suomalainen Wredein haara saanut alkunsa.

24. Kaarle IX, "hyvä kuningas".

"Kun hullusti käy, niin käypi kuin Suomessa", oli yleisenä sananlaskuna siihen aikaan Ruotsissa. Ja valitettavasti se olikin aivan täyttä totta; sillä meidän maassa ei silloin pidetty laista eikä oikeudesta mitään lukua. Virossa sotiessaan olivat aatelisherrat perehtyneet sen maan tapoihin, ja sortivat nyt alustalaisiansa vielä pahemmin kuin ennen, melkein kuin perintöorjia. Eivätkä kruununtalonpojatkaan saaneet olla heiltä rauhassa. Herrat anastivat heiltä milloin peltoa, milloin niittyä, milloin koko talon; jolleivät viekkaat juonet auttaneet, niin ottivat he väkisen ja aivan julkisesti. "Ovathan suomalaisetkin", niin oli herroilla tapana sanoa, "miekalla voitettu kansa samoin kuin virolaiset; ei heillä voi olla samaa oikeutta ja vapautta kuin Ruotsin talonpojilla." Voudit sekä muut virkamiehet niinkään pettivät ja peijasivat, ryöstivät ja riistivät, minkä suinkin vain kerkesivät. Senpätähden anoivatkin Pohjanmaan talonpojat Linköpingin valtiopäivillä, "että heidän sallittaisiin tuoda veronsa suoraan Tukholmaan, ja ettei heille enää pantaisi oman maan herroja, vaan ainoastaan ruotsalaisia virkamiehiksi."

Kaarle herttuan valppaalta silmältä eivät nämät seikat voineet pysyä salassa. "Minä olen Suomessa", sanoi hän, "havainnut enemmän häiriötä kuin missään muualla Ruotsin valtakunnassa. Ja syynä siihen ei ole mikään muu, kuin että kuninkaat niin harvoin ovat käyneet näitä merentakaisia maita tarkastamassa." Syksyllä 1601, niinpian kuin sota Liivinmaalla oli siltä vuodelta tauonnut, tuli hän sentähden Suomeen, ja viipyi täällä useampia kuukausia. Tällä tavoin otettuaan perinpohjin selkoa maan ja kansan tilasta, hän piti alussa vuotta 1602 suuret tutkintokäräjät Turussa. Niihin täytyi kaikkien aatelisherrojen ynnä myös muiden virkamiesten, sotapäällikköjen, voutien, lainlukijain, vieläpä halvimpien kirjureiden ja voudinpalvelijoidenkin saapua.

Ensiksi herttua otti aateliston puheilleen ja neuvotteli sen kanssa vakavasti, joskin kohteliaasti. Herrojen täytyi tuoda pärmäkirjansa tutkittaviksi ja todistaa omistusoikeutensa. Kaikki tilukset, jotka olivat laittomasti anastetut, otettiin nyt jälleen pois ja annettiin kruunun talonpojille takaisin. Sitten kysyi herttua vielä, millä oikeudella Suomen herrat olivat vapauttaneet alustalaisensa kyydinteosta ynnä monesta muustakin verosta, joten kruunun talonpoikien taakka oli tullut kohtuuttoman raskaaksi. Herrat kokivat puolustaa itseänsä, väittivät asian laidan olevan toisen Ruotsissa, toisen Suomessa. Täällä muka ei aatelin alustalaisilla ollut mitään omaisuutta; härät ja hevoset, kalut ja kylvösiemenet olivat herrojen lainaa. Vero olisi siis lähtevä herrojen omasta aatelisesta kukkarosta, ja sehän ei suinkaan voinut käydä laatuun. Mutta herttua ei näistä verukkeista pitänyt mitään lukua. "En voi", sanoi hän, "sallia Suomen aatelistolle suurempaa valtaa kuin mikä on ruotsalaisella. Te olette yhdenvertaisia veljeksiä, sentähden pitää myös teillä molemmilla olla samat oikeudet. Tai tuokaa esiin pärmäkirjoja, joissa Suomen aatelistolle olisi erinäiset edut suotu!" Asia, niinkuin aina, päättyi herttuan tahdon mukaan.

Sittenpä tuli aatelittomien virkamiesten vuoro, eikä siinä tarvittu pitkiä puheita. Heidät pantiin koko lauma kerrassaan laivoihin ja vietiin Tukholmaan tutkittaviksi, jossa sitten sangen moni heistä sai ansaitun koroituksen hirsipuuhun. Mutta toisille heidän sijaansa asetetuille herttua sääti tarkan ja ankan ohjesäännön ja valvoi vastakin aina heidän käytöstään. "Kyllä minä teille", uhkasi hän kerta, "semmoisen tutkinnon pidän, että te tilistä joudutte teiliin!" Suomessa ollessansa Kaarle vielä julisti ankan kiellon väkinäistä kyytiä ja kestitsemistä vastaan. Hengen rikos se oli, jos joku matkustavainen väkisin ja maksutta otti talonpojilta ruokaa tai hevosen.

Alussa oli herttua Suomen papeillekin kovin vihainen. Hän sanoi heitä oppimattomiksi, laiskoiksi, ahneiksi ja paavilaiseen hapatukseen takertuneiksi, uhkasipa panna heidät kaikki tyyni pois viralta ja

lähettää ruotsalaisia pappeja sijaan. Tämä uhkaus ei kuitenkaan tainnut olla muuta kuin hetkellisen vimman puuskaa; sillä Kaarle käsitti hyvin, ettei kansan kieltä taitamattomista olisi mitään apua. Piispankin virkaan, aikoessaan ensin eroittaa Eerikki Sorolaisen, tahtoi hän nimittää "taitavimman niistä, jotka osaavat suomenkieltä."

Talven vuoksi ei Kaarle päässyt Ahvenanmaan yli Ruotsiin palaamaan; hänen täytyi kiertää rantaa myöten Pohjanlahden ympäri. Mutta tämä pitkä ja vaivalloinen matka ei ollut kuitenkaan hänelle vastenmielinen; olihan siinä hyvä tilaisuus omin silmin tutkia kansan tilaa tuolla merkillisellä Pohjanmaalla. Kaksi puutetta varsinkin näkyy silloin pistäneen hänen silmiinsä: toinen oli kaupunkien puute, toinen itäisen rajan suojattomuus. Siitä syystä perustettiin *Oulu* v. 1605, *Vaasa* 1606, ja esteeksi vienalaisten ryöstöretkille rakennettiin v. 1607 Kajaanin linna tavallisen veneväylän partaalle.

Tällä samalla matkalla sai herttua merkillisen lahjan Kalajoen kirkkoherralta *Ljungi Tuomaanpojalta*. Se oli Ruotsin valtakunnan lain suomennos. "Minä olen tehnyt tämän työn", selitti kirkkoherra, "monen suomalaisen, sekä aatelittoman että myös aatelisten kehoituksesta. Sillä usein on meillä tuomarinviroissa semmoisia, jotka eivät ymmärrä ruotsia, saatikka lakikirjan vanhaa kieltä; onpa myös joskus ruotsalaisia, jotka suomea huonosti taitavat." Kaaralle oli tämä teos hyvin mieleen, sillä hän tahtoi pitää lain kaikelle kansalle avoinna. Ruotsinkielellä oli hän jo painattanut lakikirjan; nyt määräsi hän tämän suomennoksenkin painettavaksi. Saman huolen hän myös piti Jumalan lakikirjan, raamatun, levittämisestä. Ruotsiksi oli hänen toimestansa jo ilmestynyt uusi painos, ja Suomessa asetettiin komitea, jonka piti lopettaa Agricolan työ ja suomentaa raamatun tähteetkin. Valitettavasti nielivät monet sodat Kaarlen loppuvuosina valtion varat niin peräti, ettei liennytkään mainittujen suomennosten painatukseen. Molemmat jäivät vielä toistaiseksi. Samoin ei Kaarlen ankarista asetuksistakaan ollut sitä hyötyä, kuin oli tarkoitettu; ne eivät voineet kokonaan hävittää virkamiesten juurtuneita, pahoja tapoja. Sittenkin ymmärsi Suomen rahvas hänen hyvät, rehelliset aikomuksensa, jonka vuoksi se häntä rakasti koko sydämestänsä ja nimitti häntä "hyväksi kuninkaaksi".

Kuninkaaksi olikin Kaarle nyt tullut täydellä todella. Paon jälkeen v. 1598 olivat säädyt jo julistaneet Sigismundin menettäneen kruununsa; mutta he olivat silloin vielä tarjonneet sitä hänen pojalleen Vladislaukselle sillä ehdolla, että tämä tulisi Ruotsiin ja kääntyisi Lutherin uskoon. Kun se ei tapahtunut, suostui Kaarle vihdoon viimein Norrköpingin valtiopäivillä v. 1604 säätyjen pyyntöön ja otti itsellensä kuninkaan nimen sekä arvon.

25. Sigfrid Aaroninpoika Forsius.

Helsinki oli alkuansa aiottu suureksi kauppakaupungiksi; silloin ei kukaan voinut aavistaa, että siitä kerta oli tuleva Suomen oppineitten pesäpaikka. Sittenkin — lieneekö ollut aavistusta — oli aivan ensimmäisten Helsingissä syntyneiden lasten parissa Suomen ensimmäinen tieteenharjoittaja. *Sigfrid Aaroninpoika* oli hänen nimensä, johon hän sen ajan tavan mukaan liitti syntymäpaikkansa mukaan otetun latinaisen liikanimen *Forsius* s.o. Helsinkiläinen. Alkuoppinsa hän sai, samoin kuin muut meidän maamme etevimmät oppineet tähän aikaan, Turun koulussa. Sitten hän oleskeli useampia vuosia Pohjois-Saksan yliopistoissa, tutkien varsinkin luonnontieteitä, matematiikkaa sekä tähtitiedettä. Kotimaahan palattuansa vihitti hän itsensä papiksi. Vähän sen jälkeen teki Kaarle herttua toisen retkensä Suomen herroja vastaan. Forsius asettui hänen puolelleen, ruveten erään Ruotsin ratsuväen lippukunnan sotapapiksi. Semmoisena seurasi hän sitten myös sotaväkeä Liivinmaalle.

Tällä tavoin Kaarle herttua oppi tuntemaan Forsiuksen, ja huomattuaan miehen tavattoman matemaattisen opin hän päätti käyttää sitä valtakunnan hyödyksi. Maita ja mantereita oli jo 16:nneellä vuosisadalla täälläkin yritetty mitata ja karttojakin kyhätä; mutta kun mittauksista ei oltu osattu tieteellisellä tavalla tehdä, niin olivat kartat tulleet aika hullunkurisiksi. Suomenlahti niissä käypi aina melkein suoraan pohjoiseen rinnan Pohjanlahden kanssa. Suikaleessa niiden välillä, joka on Suomenmaa olevinansa, on tällä tavoin Viipurin kaupunki yhtä korkealla pohjoisessa kuin nykyinen Vaasa. Onpa eräessä kartassa Uusimaa pohjoisempana kuin Häme ja sitten Karjala niiden ja Pohjanmaan välillä! Laajat Lapinmaat olivat vielä aivan mittaamatta. Tähän viimeksimainittuun seutuun lähetettiin nyt Forsius v. 1602 yhdessä erään asessori Birckholzin ja Turun piirityksestä tunnetun Daniel Hjortin kanssa. He kulkivat ja tutkivat koko sen kulman, niin pitkältä kuin mannerta ulottui, aina *Norkumin* (Nordkynin) niemelle asti. Nykyinen Ruija oli näet silloin vielä riidanalainen, ja Ruotsi arveli itsellään olevan yhtä suuren oikeuden siihen kuin Tanskalla. Matkaa kesti noin vuoden ajan. Hauskaa ja opettavaista on nähdä, kuinka vähillä varoilla siihen aikaan suuret ja tärkeät työt tulivat tehdyiksi. Mittaajat saivat jokainen 20 (sanoo: kaksikymmentä) talaria palkkaa; paitsi sitä vielä sudennahkaisen turkin ynnä eväikseen 2 tynnyriä rukiita leiväksi, 8 leiviskää lihaa, 3 leiviskää voita ja 3 leiviskää suoloja. Vähän anteliaammin oli sydämen karaistuksesta Pohjan pakkasia vastaan pidetty huoli; heille näet oli pantu mukaan 8 tynnyriä ohria "paloviinaksi".

Takaisin tultuansa käytti Forsius oppiansa toiseen yleishyödylliseen työhön. Vuodesta 1606 näet alkoi ilmestyä hänen toimittamiensa almanakkoja (kuitenkin ruotsinkielellä), jotka olivat ensimmäiset laatuansa Suomessa. Siihen asti oli meillä vain riimusauvat olleet ajan määrääjinä, taikka jos jollakulla olikin painettu almanakka ollut, oli se ulkomaalainen, eikä sopinut meidän pohjoisen maan oloihin. Senaikuinen tähtitiede oli suuresti taikauskon sekainen. Yhtä varmaan kuin nyt saattaa ennakolta määrätä kuun ja päivän pimenemisajan sekä pyrstötähtien tulon, yhtä varmaan silloin uskottiin voitavan tähtien keskinäisestä asemasta ynnä muista luonnonilmiöistä ennustaa tulevia tapauksia. Forsiuskin aina liitti almanakkaansa ennustuksia, ei ainoastaan ilmoista, vaan myös taudeista, katovuosista, jopa sodistakin ja hallitsijain kuolemasta. Tämän taitonsa hän sai kuitenkin pian kalliisti maksaa. Hän oli ennen Kirkholman tappelua ennustanut Liivinmaalla pahoin käyvän. Sen ottivat muutamat hoviherrat, jotka olivat hänelle suutuksissaan, syyksi ja nostivat häntä vastaan kanteen salavehkeistä Sigismund kuninkaan hyväksi. Forsius parka otettiin kiinni, kidutettiin ja pantiin kovaan vankeuteen Gripsholmaan. Siellä hän olisi kenties puutteeseen menehtynyt, jollei hän aina välistä olisi ansainnut rahaa ihmisiltä, jotka antoivat hänen ennustaa käsistä tulevaa kohtaloaan. Kävipä kerran itse kuninkaan rouva hovineitosineen siellä siinä asiassa ja toivat hänelle ruokaa sekä rahaa.

Vuoden perästä vihdoinkin Forsiuksen onnistui saada viattomuutensa toteen näytetyksi. Korvaukseksi kärsitystä vääryydestä nimitti kuningas hänet nyt astrologian s.o. tähtiennustustieteen professoriksi Upsalaan. Mutta siinä paikassa ei Sigfrid Aaroninpoika kauan viihtynyt. Uusi aika oli jo Upsalassa alkanut koittaa. Forsius valittaa katkerasti, että hänen "jaloa tiedettänsä haukutaan" tyhjäksi loruksi. Suuttuneena hän jätti parin vuoden perästä virkansa ja muutti Tukholmaan, jossa hän sai kuninkaallisen hovitähtitutkijan arvonimen ynnä yksinoikeuden almanakkojen painattamiseen Ruotsin valtakunnassa. Vaan eipä aikaakaan, niin kohtasi häntä taas kova vastoinkäyminen. Papisto oli jo kauan aikaa katsonut karsain silmin hänen ennustuksiansa, noita muka pirun avulla tehtyjä konsteja. Kerran Forsius, varomattomasti kyllä, oli kirjallisesti puolustanut erästä talonpoikaa, joka profeettana kulki ympäri, ja silloin myrsky häntä vastaan rehahti ilmi. Kanne nostettiin, Forsius menetti hovivirkansa ja samalla myös kirkkoherranpaikkansa Riddarholman seurakunnassa, ja häntä kiellettiin ankarasti koskaan enää ennustamasta.

Mies parka oli nyt virkaheittona, leivätönnä. Hyväksi onneksi armahti häntä kreivi Leijonhufvud ja soi hänelle kirkkoherranviran Tammisaaren kaupungissa, joka kuului Raaseporin kreivikuntaan. Siellä vietti sitten Forsius loppuikänsä rauhassa, joutoaikoinaan yhä vielä tutkien rakkaita tähtiänsä. Monasti makasi hän kirkkaina talviöinä kaupungin ulkopuolella hangella selällään, paksuun Lapin peskiin (turkkiin) puettuna, suuri kirja rinnallaan. Kerta näki hänet siellä sivutsekulkeva matkustaja ja säikähtyi pahasti. Pelloissaan hän laukaisi pyssynsä tuota outoa otusta vastaan nähdäkseen, oliko se kummitus vai elävä olento. Kaikeksi onneksi ei kuitenkaan luoti sattunut. Almanakkojakin Forsius toimitti yhä edelleen melkein kuolemaansa asti. Vaan ennustuksia ei niissä nyt enää ollut muusta kuin ilmoista. Tämmöisiä ilman vaihteitten ennustuksia kuultiin häneltä muuten usein suullisestikin. Kerta esim. piti Tammisaaren asukasten mennä lahden poikki häihin. Aamu oli tyyni ja ihana; mutta Forsius kielsi vesille lähtemästä, sanoi rajuilman olevan tulossa. Hääväki ei ottanut varoitusta korviinsa ja joka henki hukkui, kun ukkosilman mukana tullut tuuliaispää kaatoi veneen kumoon. Kirkkoherra, joka oli kiertänyt maata myöten, pääsi onnellisesti perille. Vuonna 1624 vaipui vanhus viimein levolle monista vaivoistansa. Vähää ennen sanotaan hänen käyneen erästä kipeää virkaveljeään katsomassa. Tämän kysyttyä ennusti hän sairaan kuolevan samana päivänä, johon vielä lisäsi; "ja kuuden viikon perästä tulee minunkin vuoroni". Sekin hänen viimeinen ennustuksensa kuuluu käyneen toteen.

Forsius on paitsi almanakkoja kirjoittanut myös Suomen aikakirjan sekä fysikan eli luonnontieteen ja kivennäisopin, jotka kuitenkin kaikki jäivät painamatta. Niissäkin näkyy kovasti paljon sen ajan taikauskoa ja tietämättömyyttä luonnon asioista. Kultaa esim. hän luulee syntyvän punaisen elohopean ja palamattoman rikin sekoituksesta. Kullalla, sanoo hän, on erinomainen voima vetämään puoleensa niiden mielen, jotka sen näkevät, niin että he sitä vain pyytävät, haluavat ja himoovat. Juoman sekaan pantu kultajauho parantaa sydämentuskaa ja surua. Tälle tämmöiselle nauraessamme on meidän kuitenkin muistettava, että luonnontiede vielä melkein 100 vuotta myöhemmin oli aika huonolla kannalla. Silloin näet kysyi kuningas Kaarle XI oppineiltaan, mistä syystä aurinko Torniossa ei Juhannuksena laske. Siihen he vastasivat, etteivät he tahtoneet epäillä asian todellisuutta, koska kuninkaallinen majesteetti itse oli sen muka nähnyt; mutta syytä semmoiseen ihmeeseen he eivät osanneet millään tavalla selittää.

26. Metelit Venäjällä ja Viipurin liitto.

Mahtava ja avara Venäjän valtakunta oli tähän aikaan aivan raukeamaisillaan. Tsaari Feodor oli kuollut v. 1598; hänen mukanaan oli Rurikin ikivanha suku sammunut. Oli hänellä tosin ollut nuorempi veli, Dimitri nimeltään; mutta sen olivat salamurhaajat surmanneet muutamia vuosia ennen tsaarin

kuolemaa. Yleisesti syytettiin tästä ilkityöstä Boris Godunovia, Feodorin vaimon veljeä. Tämäpä se nyt anastikin vallan käsiinsä, vaikka hän vain oli tavallinen pajari eli aatelismies. Suostuttaakseen muita herroja puolelensa oli hän tehnyt talonpoikien orjuuden entistänsä vielä kovemmaksi. Mutta tällä häijyllä asetuksella käänsi hän vain rahvaan mielen itseään vastaan, eikä saanut kuitenkaan ylimyksiä ystävikseen. Pajarit yhä edelleen kadehtivat ja vihasivat entistä vertaistansa.

Yleistä tyytymättömyyttä käytti viekas petturi, nimeltä *Grishka Otrepjev* hyväksensä. Hän oli aivan halpasukuinen munkki, mutta ihmeellisesti tuon murhatun Dimitrin näköinen. Siitä syntyi nyt hänelle uhkarohkea, kunnianhimoinen tuuma päähän. Hän karkasi luostaristaan ja meni Puolaan, joka paikassa sanoen itseänsä prinssi Dimitriksi. Murhaajat, niin hän väitti, olivat erehdyksestä tappaneet toisen pojan, hänen leikkikumppaninsa. Sangen moni ottikin näitä puheita uskoaksensa. Sandomirin voidoda (linnanisäntä) Mniszek kihlasi hänelle tyttärensä Marinan ja lupasi auttaa häntä huoveillansa. Saman lupauksen antoivat myös useammat muut mahtavat herrat. Puolan kuningaskin salaa suosi näitä hankkeita, vaikka hän Venäjän kanssa nykyään tehdyn rauhansovinnon tähden ei tahtonut itse ottaa osaa sotaan.

Melkein yhtä yleisen suosion saavutti Valhe-Dimitri Venäjällekin tultuansa. Niin pajarit kuin talonpojatkin luopuivat parvittain hänen puolelensa, eikä aikaakaan, niin hän seisoj jo suurilukuisen sotavoiman kanssa Moskovan edustalla. Godunov huomasi nyt tuhon hetkeen tulleen; hän myrkytti itsensä, ettei elävältä joutuisi vihollisen julmuuden alaiseksi.

Näin saatua valtaansa ei Valhe-Dimitri sentään osannutkaan kovin kauan pitää. Pian huomattiin, että tsaarin suosio yksinomaan kohdistui hänen kanssaan tulleeihin puolalaisiin. Venäläisiä sitä vastoin joka tilaisuudessa sysättiin syrjään ja ylenkatsottiin. He olivat liian raa'at tavoiltaan uuden hallitsijan mielestä. Eipä tälle myöskään Venäjän vanha uskonto sen paremmin kelvannut; siitäkin yhä tehtiin pilaa hovissa. Tästä kaikesta venäläiset tietysti viimein vimmastuivat. Kapina nousi, Valhe-Dimitri tapettiin ja hänen puolisonsa suljettiin luostariin. Se tapahtui vuonna 1606, juuri vuotta sen jälkeen kuin petturi oli voittajana pannut tsaarin hiipan päähänsä.

Mahtava pajari *Vasili Shuiski* valittiin nyt tsaariksi. Hän oli hyväntahtoinen, viisas mies, vaan eipä hänellekään ollut rauhallisempaa aikaa sallittu. Pian ilmaantui taas uusi Valhe-Dimitri, joka sanoi ikäänkuin ihmeellä pelastuneensa kapinoitsevien moskovalaisten käsistä. Moni uskoi häntä, useimmat olivat ensialussa uskomatta. Tuotiin siis Marina esiin; hänen piti päättää, oliko tämä todellinen tsaari vai ei. Ja tuo kunnianhimoinen nainen heittäytyikin heti oudon miehen kaulaan, suuteli, hyväili häntä, niinkuin puolisoansa ainakin; hän näet tahtoi jälleen saavuttaa menetetyn korkeutensa. Nyt menivät taas kaikki Valhe-Dimitrin entiset puoluelaiset, varsinkin kasakat, uuden petturin puolelle. Puolastakin saapui apua, ja Shuiski oli pian piiritetty Moskovaan.

Hädissänsä kääntyi tsaari Ruotsin kuninkaan puoleen, ja Kaarle IX olikin kohta apuun valmis. Sillä hän pelkäsi myös itselleen koituvan siitä vaaraa, jos Puolan liittomies tulisi Venäjän hallitsijaksi. Olipa jo ensimmäinenkin Valhe-Dimitri uhannut ylpeästi, vaatien Ruotsin kruunua takaisin Sigismundille. Helmik. 28 p. 1609 solmittiin siis Viipurissa liitto Shuiskin ja Kaarlen välillä. Ruotsin kuninkaan piti lähettää 2,000 huovia ja 3,000 jalkamiestä. Tsaari puolestaan lupasi tälle apujoukolle toimittaa palkan sekä tarpeellisen elatuksen. Sen lisäksi oli Käkisalmen linna lääninensä annettava Ruotsille ikuisiksi omaisuudeksi.

Tuumasta toimeen ei kulunut Kaarle kuninkaalta koskaan pitkää aikaa. Nytkin hän oli liiton hieromisen aikana varustanut kaikki valmiiksi, ja maaliskuun 11 p. hänen armeijansa marssi jo rajan yli. Siinä oli koko 12,000 miestä, siis kaksi sen vertaa kuin mitä oli luvattu. Ylipäälliköksi oli Kaarle asettanut *Jaakko De la Gardien*, vanhan, kuuluisan Pontus-herran pojan. Tämä tosin oli vasta 26 vuoden vanha, mutta kuitenkin jo tietty ja taattu ylen taitavaksi sotaherraksi. Palveltuansa useampia vuosia ulkomailla Oranian Mauritsin, sen ajan mainioimman soturin johdon alla, oli hän juuri nyt palannut kotimaahan, tuon suuren opettajansa ylistyskirjat mukanaan. De la Gardie oli ruotsalainen syntyään, mutta kasvatettu Suomessa, niin että me puoleksi voimme kehua häntä omaksemme. Alapäälliköistä olivat mainittavimmat kaikki suomalaisia, nimittäin vanha *Aksel Kurki*, *Antti Boije*, *Krister Some* ynnä nuori sankari *Eevert Horn*, kuuluisan Kaarle Hornin poika. Samoin oli myös suuri osa sotamiehiä Suomen poikia; muut olivat muukalaisia palkkasotureita Ranskasta, Saksasta ja Englannista.

Maaliskuun lopulla saavuttiin Suuren Novgorodin edustalle, joka oli Shuiskille uskollinen. Sotamiehiä ei viety kaupunkiin siitä pelosta, että he ehkä rupeaisivat vallattomuutta harjoittamaan. Mutta De la Gardie alapäällikköinensä ratsasti Novgorodiin ja otettiin suurella juhlallisuudella vastaan. Tykit paukuivat ja kirkkojen kellot helisivät vieraitten kunniaksi. Portilla kohtasi heidät läänin maaherra, tsaarin likeinen sukulainen, nuori ruhtinas Mikael Shuiski. Hän tervehti De la Gardieta veljellisellä syleilyllä. Molemmat nuoret herrat suuresti mieltyivät toisiinsa ja heidän välillään syntyi tässä luja ystävyys, jonka vain Shuiskin aikainen kuolema saattoi rikkoa.

Vähemmän tyydyttävä kuin vastaanotto oli kuitenkin luvattun palkan laita; tsaari ei ollut siitä mitään

huolta pitänyt. Sotamiehet rupesivat siis nurisemaan, ja De la Gardiekin uhkasi palata takaisin kotiinsa, kun ei sovinnon ehtoja täytetty. Mutta Mikael ruhtinas rukoili hartaasti ja haali myös kaupungin porvareilta kokoon muutamia tuhansia ruplia osaksi soopelin nahkoina, osaksi kankaina, osaksi rahana, joilla sotaväki siksi kertaa tyydytettiin.

27. Eevert Born.

Novgorodin takana oli kaikki maa tsaarin vihollisten vallassa; tästä lähtien piti marssittaman etujoukko edellä, niinkuin sodassa ainakin. Päälliköksi tälle etujoukolle pantiin nuori *Eevert Horn*, joka niin muodoin sai tilaisuuden moneen uljaaseen urhotyöhön.

Ensi toimekseen hän läksi 200:n huovin ja 40:n pyssyllisen suksimiehen kanssa Staraja Rusan kaupunkia tiedustelemaan. Siellä näet sanottiin puolalaisen päällikön Karnasinskin majailevan jommoisinkin dimitriläisjoukon kanssa. Meidän miehet lähenivät varovasti, sillä heitä oli liian vähän niin suuren voiman kimppuun käydäkseen. Mutta kas kummaa ja ihmettä! Kaupunki olikin heidän tullessaan aivan autio, puoleksi poltettu. Elävää vihollista ei yhtään näkyvissä; sitä vastoin olivat tiet ja joet täynnä surmattuja. "Ohoh", nauroivat Hornin miehet, "näinkö mukavaa onkin täällä sodankäynti! Viholliset tappavat itsensä valmiiksi, ei jää meille huoleksi muu kuin raatojen kuoppaan multaaminen!" Dimitriläisten kesken oli näet sanoma De la Gardien tulosta synnyttänyt riidan. Puolalaiset olisivat tahtoneet peräytyä oman maansa rajalle, viedäkseen suuret saaliinsa talteen. Kasakat puolestaan eivät olleet sitä sallineet. Riidasta oli viimein tullut verinen tappelu. Nyt he seisoivat muutamia peninkulmia etempänä Moskovan ja Smolenskin teiden haarassa.

Seuraavana päivänä kajahti toiselta puolen jokea julma karjunta. Sinne oli saapunut 300 kasakkaa, jotka tahtoivat peloittaa meidän miehet pakoon. Mutta näille oli vihollisen ääni vain kiihoitukseksi; he riensivät joelle ja rupesivat kahlaamaan yli. Tuskinpa olivat ensimmäiset kuusi huovia päässeet toiseen rantaan, niin jo kasakat pyörähtivät ympäri ja pötkivät tiehensä. Hornin huovit jäljestä, eikä aikaakaan, niin he ilmestyivät takaisin, kukin taluttaen yhtä vankia perässänsä.

Pari päivää myöhemmin joutui De la Gardie päävoiman kanssa Staraja Rusaan; Hornin sopi siis jälleen rientää edeltäpäin. Tällä kertaa sai hän vielä 500 huovia ynnä 200 venäläistä pyssymiestä joukkonsa lisäksi, sillä nyt aikoi hän täydellä todella käydä voittosille Karnasinskin kanssa. Dimitriläiset yhä vielä seisoivat yllämainitussa tienhaarassa Kamenkin kylän luona. Siellä oli heillä vahva asema vesien, soiden takana, ja luottaen sekä siihen että suurempaan lukuunsa he alussa yrittivät lujaa vastarintaa. Mutta Hornin väki kahlasi pelkäämättä veden poikki ja ryntäsi päälle kerta toisensa perästä, ja viimeinpä kääntyivät viholliset pakoon, Karnasinski itse ensimmäisenä. Koko hänen joukkonsa surmattiin, vangittiin tai hajoitettiin. Liput, ampumavarat, tykit ynnä suuri lauma kelpo hevosia jäi voittajien käsiin. Olisipa ollut saalista paljon enemmänkin saatavana, sillä leiri oli täynnä rahaa, kulta- ja hopea-astioita ynnä silkkivaatteita. Mutta Hornin joukon lisänä olevat venäläiset olivat jo kesken tappelua ruvenneet ryöstämään ja ahneessa puuhassansa päästäneet valkean irti, niin että leiri aarteinensa paloi tuhaksi. Tulipalosta kuitenkin saatiin pelastetuksi suuri parvi venäläisiä rouvia sekä neitosia, jotka dimitriläiset luultavasti olivat antaneet pantiksi lähiseutujen pajarien uskollisuudesta. Horn otti ne kohta suojelukseensa ja lähetti sitten ilman mitään lunnaita sukulaisille takaisin.

Siitä ritarillisesta teostansa sai hän sitten suuren maineen ja suosion venäläisten parissa. Kun sitten De la Gardie kerkesi paikalle, kiitti hän kaikkia miehiä heidän uljuudestansa; mutta kaikkein enimmin hän täydellä syyllä kiitti Eevert Hornia. Palkinnokseen sai tämä parhaan vangeista omakseen; se oli nuori puolalainen aatelisherra, Tapani Silaski, jonka äärettömän rikkaat vanhemmat sitten maksoivat Hornille kelpo lunnaat.

Vielä suuremman voiton saavutti Horn sitten jonkun aikaa myöhemmin Torshokin kaupungin luona, jossa toinen dimitriläisjoukko Zborovskin johdolla lyötiin hajalleen. Hänen nimensä tuli peljätyksi ja kuuluisaksi koko Venäjällä, mutta venäläiset, kun he eivät osanneet hänen nimeänsä oikein lausua, väänivät sen "Ivelgorodiksi" (gorod merkitsee venäjäksi kaupunkia, linnaa).

28. Sotaretki Venäjälle.

Hornin voittamat puolalaiset päälliköt yhdistivät nyt joukkojensa tähteet, niin että heille karttui taas jommoinkin voima. He asettuivat *Tverin* kaupunkiin, estääksensä Ruotsin apuarmeijaa pääsemästä Moskovan puolisolle Volgan rannalle. Täältä lähetti Zborovski kirjeen De la Gardielle ja kehoitti häntä luopumaan tsaari Shuiskista, joka muka ajoi väärää asiaa. De la Gardien vastaus oli aivan lyhyt.

"Miekkasille", kirjoitti hän, "olen tänne tullut, enkä väittelemään, kumpiko on oikeassa, Shuiski vai Dimitri!" Zborovskin kirjeen tuoja, joka oli yrittänyt houkutella sotamiehiä, pistettiin Venäjän tavan mukaan terävän seipään nenään.

Tverin valloittamista varten yhdistyivät nyt kaikki Ruotsin armeijan osastot. Myös oli ruhtinas Shuiski apuna useamman tuhannen venäläisen kanssa. Heinäk. 12 p. 1609 saavuttiin vihollisen eteen, joka jo seiso valmiissa sotarinnassa pari, kolme virstaa tällä puolen kaupunkia. De la Gardie järjesti heti myös väkensä, ja taistelu alkoi. Mutta samassa rupesi rankasti satamaan, niin että tykkien ja pyssyjen sankkireijät sekä sytyttimet[14] kastuivat kelvottomiksi. Sen havaittuansa ryntäsivät kasakat kahta vertaa suuremmalla kiivaudella vihollisen kimppuun. Heidän rynnäkkönsä hajottikin ranskalaisen ratsuväen, joka seiso vasemman kyljen päässä. Paon esimerkkiä seurasi pian venäläinen apuväkikin, tunkeutuen hädissään Ruotsin jalkaväen rivien läpi ja rikkoen järjestystä. Niin myös enin osa saksalaisia sekä muutamat suomalaisparvet läksivät samaa tietä. Kiireissänsä karkurit kuitenkin viivähtivät sen verran, että kerkesivät ryöstää oman armeijansa leirin sekä kuormaston tyhjäksi. Tällä puolella oli siis dimitriläisillä täysi voitto. Mutta samalla aikaa oli De la Gardien keskusta, kolme suomalaista lippukuntaa, itse ylipäällikkönsä johdolla kukistanut vastassa seisovat Zborovskin henkivartijat, ja ajanut heitä takaa kaupungin keskipaikoille asti. Molemmat voittajat palasivat nyt tappelukentälle ja alkoivat keskenään kiistellä lopullisesta voitosta. Mutta hirmuinen, lakkaamaton sade teki kaikki liikunnot mahdottomiksi. Koko seuraavankin päivän vielä kesti samaa vedentuloa. Kolmantena päivänä uudistettiin tappelu ja Zborovskin väki hajoitettiin peräti.

Yöllä tappelun jälkeen rynnättiin kaupunkia vastaan. Mutta yritys ei onnistunut syystä, että venäläinen nostoväki oli kovin taitamaton ja pelkurimainen. Ruotsin väki nyt vaati toista rynnäkköä päivän valossa. "Silloinhan", sanoivat he, "saadaan nähdä, kuka on urhoollinen, kuka pelkuri!" Mutta ei nytkään onnistunut paremmin. Shuiskin kehoituksesta jätti siis De la Gardie Tverin sikseen ja marssi suoraan eteenpäin Moskovaa kohti.

Sanoma Hornin ja De la Gardien voitoista levisi salaman nopeudella ympäri Venäjän, joka paikassa masentaen dimitriläisten rohkeutta ja taivuttaen kaksimielisiä Shuiskin puolelle. Yhäti saapui De la Gardien luo lähetyskuntia, jotka kaupunkiansa tai maakuntiensa puolesta pyysivät armoa ja tarjosivat liittoa. Jaroslav, Kostroma, Nishni-Novgorod, Vjatka, Valgetjärven seutu ynnä koko Jäämeren rannikko olivat jo luvanneet totella ainoastaan oikean tsaarinsa Vasilin käskyjä. Jo kokoontuivat myös Kasanin ja Astrakanin miehet ja marssivat Moskovon avuksi. De la Gardiekin lähenei puolestaan; hän jo seiso *Koljasinissa*, puolitiessä Tverin ja Moskovon välillä.

Mutta juuri tällä loistavimman menestyksen hetkellä teki oman väen vallattomuus jälleen kaikki saadut voitot tyhjiksi, kaikki nähdyt vaivat turhiksi.

Palkan saanti oli yhä vielä huonolla kannalla. Siitä olivat nyt erittäinkin suomalaiset nurjalla mielellä, joilta Tverin tappelussa olivat kaikki varat ryöstetyt. Viimein puhkesi heidän tyytymättömyytensä ilmikapinaksi. He jättivät päällikkönsä ja läksivät järjestetyin rivein, liehuvin lipuin marssimaan takaisinpäin. "Me emme tahdo", sanoivat he, "antaa kuljettaa itseämme edemmäksi tähän maahan, ikäänkuin karjaa teurastushuoneeseen. Meille ei makseta sitä palkkaa, jonka kuninkaallinen majesteetti lupasi. Eikä ole myöskään venäläisiin luottamista; sen me näimme Tverin edustalla, jossa he, meidän tapellessamme heidän puolestansa, ryöstivät meidän tavaramme." De la Gardie koetteli palauttaa heitä sekä lempeillä sanoilla että kovilla; mutta turhaa oli kaikki. Yhtä vähän apua oli myös Shuiskin suurista lupauksista. De la Gardie silloin alkoi marssia eteenpäin sen väen kanssa, joka oli pysynyt uskollisena. Hän arveli, etteivät kapinoitsijat uskaltaisikaan yksinään kulkea vihollisen maan lävitse. Mutta Suomen ukot olivat itsepäisiä; he vaan jatkoivat matkaansa täydellä toimella. Eikä aikaakaan, niin levisi kapinallinen henki myös muukalaiseen väkeen. He läksivät kun läksivätkin suomalaisten jäljessä. — De la Gardien ei nyt auttanut muu kuin kääntyä tieltä; eihän ollut mahdollista yksin muutamien upseerien kanssa mennä edemmäksi. Vasta neljän peninkulman päästä saavutettiin ensiksi lähteneet. Vielä kerran puhui De la Gardie nyt suomalaisille ankaria sanoja, tempasi liput heiltä pois ja sivalsi miekan lappealla niitä, jotka eivät tahtoneet rivissä pysyä.

Sillä tavoin kuljettiin nyt yhdessä Tveriin asti, joka sillä välin oli kääntynyt Shuiskin puolelle. Täällä onnistui Mikael ruhtinaan hankkia muutamia tuhansia ruplia kokoon, joiden avulla karkurit saatiin pysähtymään. Viivytettiin sitten Tverissä useampia viikkoja, jolla ajalla ylipäällikkö koetti saada väkeänsä jälleen kuuliaisuuteen. Mutta elokuun 5 p:nä alkoi taas kapina uudestaan. Sotamiehet huusivat kaikki yhteen suuhun uhaten lähtevänsä kotiin ja käskien päällikköjensä jäämään tänne yksikseen, jolleivät tahtoneet seurata heidän kanssaan. De la Gardiella ei ollut taas muuta keinoa kuin lähteä heitä seuraamaan; sillä tavoin hän kuitenkin toivoi voivansa estää heitä talonpojille väkivaltaa tekemästä. Torshokissa erosi kuitenkin suuri joukko hänen seurastansa ja kulki kotiin ryöstellen, riistellen pitkin tietä. Itse saapui De la Gardie ainoastaan 2,000 soturin kanssa Novgorodiin, jossa hän sitten vielä eroitti vastahakoisimmat ja lähetti ne Suomeen takaisin. Siellä heitä kuitenkin odotti kova tilinteko, sillä ankara Kaarle kuningas antoi Viipurin linnanisännälle käskyn heti toimittaa heidät takaisin ja hirttää

vastahakoiset lähimpään puuhun.

29. Moskovan vapautus.

Armeijansa pienen uskollisen tähteen kanssa palasi De la Gardie Koljasiniin. Keskipaikoilla tammikuuta 1610 saapui sinne taas tuoretta väkeä avuksi. Suurin osa heistä oli ulkomaalaisia; suomalaiset joukossa olivat enimmäkseen suksimiehiä. Shuiski oli myös syksyn kuluessa kerännyt kokoon jommoisenkin parven venäläistä nostoväkeä. Näin saatettiin siis jälleen hyvällä toivolla marssia eteenpäin tsaarin avuksi.

Jonkun matkan päässä Moskovasta on *Troitskin* luostari, mainioin ja rikkain Venäjän avaralla alustalla. Sitä piiritteli puolalainen päällikkö Sapieha jo monta kuukautta ja toivoi nyt piankin saavansa sen valtaansa. Mutta sen sijaan joutui hän itse ikäänkuin piirityksiin. Sillä De la Gardien sukkelat suksimiehet väijyivät kaikilla teillä ja näpistelivät pois muonakuormastoja. Täten pakoitettiin Sapieha miekan lyönnittä lähtemään. Meidän väen tullessa astui luostarista abotti heitä vastaan kuuden munkin kanssa; he olivat ainoat henkiin säilyneet 500:stä. He kestitsivät vapauttajiin voimiansa myöten ja lahjoittivat heille rikkaasta kassastansa useampia tuhansia ruplia.

Sapiehan peräytyvä joukko saavutettiin, ennenkuin se kerkesi Moskovan edustalle, ja hajoitettiin kaksipäiväisen, ankaran tappelun jälkeen. Saatuaan sanoman tästä tappiosta pakeni Valhe-Dimitri salaa leiristänsä. Hänen jäljellejääneet puoluelaisensa riitautuivat keskenänsä ja hajosivat kukin haaralleen. Leimu leiristä, jonka he lähtiessänsä polttivat, ilmaisi meidän miehille, että taas oli suuri voitto saatu veripisaraakaan vuodattamatta.

Maaliskuun 12 p. marssivat De la Gardie ja ruhtinas Mikael Shuiski väkinensä juhlallisesti pääkaupunkiin. Moskovan asukkaat, riemuiten siitä, että heidän kaksivuotinen vankeutensa nyt vihdoin oli loppunut, riensivät tuhansittain portille vastaan. He tarjosivat Venäjän tavan mukaan leipää ja suolaa tervetuliaisiksi ja nimittivät meidän miehiä isä-kultasiksensa sekä vapahtajikseen. De la Gardie itse saatettiin tsaarin eteen. Häntä vaadittiin sitä ennen riisumaan miekkansa, sillä Venäjän hallitsijan eteen ei saanut kukaan tulla aseellisena. Mutta uljas sankari kielsi: "Ei suinkaan tsaari voi kammoa miekkaani, joka on karkoittanut hänen vihollisensa!" Toivotettuansa onnea muistutti hän sitten tsaarille, että Käkisalmi nyt olisi Ruotsin kuninkaalle annettava lupauksen mukaan. Tsaari kiitti kyynelsilmin hyvästä avusta ja lupasi puolestaan rehellisesti täyttää kaikki liiton ehdot. Koko apujoukkoa nyt ravittiin komeasti kalleilla herkuilla, oluella sekä viineillä. Myös sai jokainen virka-arvonsa mukaan suurempia tai pienempiä lahjoja: mainioita ratsuja, hopeasilaisia satuloita ja suitsia, kultavitjoja, hopeamaljoja, kullalla koristettuja vaatteita, samettia, silkkiä, soopelin-, ketun- tai nädännahkoja. Ne olivat kaikki vain palkan lisäksi, joka muuten nyt myös tarkoin maksettiin.

30. Petos Kljushinossa.

Kolme kuukautta elettiin täten Moskovassa; sitten tuli käsky, että oli mentävä avuksi Smolenskin kaupungille, jota puolalaiset ahdistivat. De la Gardie totteli, vaikka olikin tsaarille suutuksissaan. Sillä tämä ei ollut vielääkään täyttänyt lupaustansa Käkisalmen suhteen ja oli kateuden ja epäluulon hetkenä myrkyttänyt De la Gardien ystävän, Mikael ruhtinaan.

Luultavasti liikkui sitä paitsi tälle uudelle retkelle lähtiessä paha aavistus jalon ylipäällikkömme sydämessä. Sillä pitkällinen joutenolo ja ylellisyys oli tehnyt hänen väkensä vielä entistään vallattomammaksi. Kohta Moskovan portilla tahtoivat jo englantilaiset repiä lipuistansa Ruotsin kolme kruunua ja panna oman kuninkaansa vaakunan sijaan. Matkalla alkoi sitten uudestaan tuo vanha riita palkasta.

Muukalaisen palkkaväen päälliköt vaativat täyden maksun lippukuntiensa alkuperäisen luettelon mukaan huolimatta siitä, että jo suuri osa miehistä oli kaatunut tai sairauteen kuollut. Näiden osan tahtoivat he pistää omaan taskuunsa. De la Gardie puolestaan ei ruvennut maksamaan useammista kuin todella rivissä tallella olevista.

Saavuttiin tällä lailla *Kljushinon*, josta oli enää vain kolme peninkulmaa vihollisen leirille. Suurinta varovaisuutta oli siis noudatettava. De la Gardie valitsi yösjakseen vahvan paikan, jossa hänellä oli toisella puolella puro ja sakea metsä, toisella korkea aita suojana. Venäläinen liittosotaväki, tsaarin veljen Dimitri Shuiskin johdolla, asettui erikseen vähän syrjempään. Sopimuksen mukaan piti heidän hakata koko leirin ympäri murroksia ja lähettää vakoojia ulos vihollisen aikomuksia tiedustelemaan.

Mutta he olivat päivän marssista väyksissään ja löivät molemmat toimet laimin.

Sydänyöllä — oli juhannusyö v. 1610 — herättiin Ruotsin leirissä yht'äkkiä vartijain hätähuutoon. Samassapa ryntäsikin jo vihollisen ratsuväki päälle, 10,000 luvultaan. He tulivat siltä puolelta, jossa aitauksen piti olla leirin suojana; mutta siitä ei nyt ollutkaan apua, sillä muutamat petturit olivat murtaneet sen monin kohdin maahan. Sittenkin saivat De la Gardie ja Horn miehensä kutakuinkin sotarintaan järjestetyiksi ja ajoivat vihollisen uljaalla rynnäköllä takaisin tantereelle. Mutta Dimitri ruhtinas venäläisineen seiso i liikumatta, avuksi rientämättä leirissään; niin myös osa De la Gardien muukalaisväkeä. Tämän johdosta pääsivät puolalaiset kuitenkin yhä enemmän voitolle. Viimein täytyi De la Gardien jälleen peräytyä leiriinsä, johon jalkaväki oli jäänyt. Mutta siellä häntä kohtasivat hurjat huudot ja ojennetut pyssyt sekä peitset. Muukalainen palkkaväki vaati, että ruvettaisiin antautumisehdoitteluun, koska muka ei ollut muuta pelastuskeinoa. Yhä villimmiksi vimmastuen rupesivat kapinoitsijat ryöstämään oman armeijansa kuormastoa ja jatkoivat sitten samaa työtä venäläistenkin leirissä, surmaten kaikki, jotka yrittivät estää. Pelästyneenä pakeni Dimitri ruhtinas, ja koko hänen sotavoimansa hajosi. De la Gardien täytyi nyt suostua sovitteluun vihollisen kanssa, mutta hänen nimellensä oli tässä tukalassakin tilassa vielä niin suuri maine, että suodut ehdot olivat sangen edulliset tai ainakin kunnialliset. Ruotsin väen piti saada vapaasti liehuvin lipuin, aseineen ja tavaroineen lähteä kotirajoilleensa; De la Gardie puolestaan antoi vain kunniasanansa, ettei hän eikä hänen väkensä enää auttaisi tsaari Shuiskia.

Sovintoa vielä hierottaessa luopui suuri osa muukalaisväkeä, 19 lippukuntaa huoveja, 12 lippukuntaa jalkamiehiä, ja marssi julkisesti puolalaisten puolelle. Jäljelle jääneetkin, kun De la Gardie oli palannut ehdoittelusta leiriin, haukkuivat ylipäällikköänsä ja ampuivat häntä kohti. Sitten he rupesivat uudestaan ryöstämään kuormastoa, ottaen kaikki, mitä edelliseltä kerralta vielä oli säilynyt. Mutta siinä toimessa syttyi heidän omassa keskuudessaan verinen riita. Saksalaiset ja englantilaiset alkoivat yhdessä hätyyttää ranskalaisia ja veivät heiltä melkein kaiken saaliin. Lopuksi sentään he sopivat jälleen ja marssivat miehissä kaikki puolalaisten puolelle. Ainoastaan neljäsataa miestä, suomalaisia sekä ruotsalaisia, pysyi uskollisina. Näiden kanssa läksivät De la Gardie ja Horn takaisin Ruotsin rajalle.

31. De la Gardie Novgorodissa.

Tämä onneton tapaus mursi jälleen maahan kaiken sen, minkä De la Gardien nero oli rakentanut. Vasili Shuiski luopui hallituksesta ja meni luostariin. Pajarit epätoivoissansa valitsivat Sigismundin pojan, Vladislauksen tsaarikseen. Näytti siltä kuin Venäjän valtakunnan olisi ollut pakko vaipua Puolan alusmaaksi. Kaarle kuningas puolestaan, jolta kaikki avuntuonnin palkinnot olivat luikahtaneet käsistä, päätti nyt anastaa ne itselleen väkisin. Hänen käskystänsä marssi De la Gardie kotiin palattuansa Käkisalmea vastaan ja valloitti sen jälleen 2 p. maalisk. 1611 kuusikuukautisen piirityksen ja urhoollisen vastarinnan jälkeen.

Pianpa näkyi Kaaralle vielä suurempi, loistavampi onni koittavan. Suuri Novgorod ei ollut taipunut puolalaisen ikeen alle. Muutamat sen pajarit olivat ilmoittaneet De la Gardielle haluavansa ottaa yhden Kaarlen pojista suuriruhtinaakseen, jos saisivat apua Ruotsista puolalaisia vastaan. "Venäjän kohtalo", lausui yksi heistä, "ei salli omamaalaista hallitsijaa; sillä suurten herrojen kateus semmoisen aina tuhoaa." Kaarle suostui heidän tarjoumukseensa, mutta vaati Joanaa sekä Pähkinälinnaa Inkerissä ynnä vielä Kuolansuuta Lapissa Ruotsin kruunun omaksi. Tämän ehdon venäläiset inholla hylkäsivät. "Niitä aiomme me", huusivat he, "viimeiseen vereen ja hengenvetoon asti puolustaa; sillä kunniallisempaa on kuitenkin kuolla omassa maassa kuin vieraan vallan alaisessa!"

Tästä lähtien alkoivat novgorodilaiset osoittaa julkista vihollisuutta. He polttelivat likitienoilla olevia luostareita ja kyliä, jotta niistä ei saataisi ravintoa meidän väelle; he tavoittelivat ja surmasivat pienempiä partiokuntia, jotka olivat muonaa hankkimassa. De la Gardie puolestaan alkoi nyt toteuttaa rohkeaa tuumaa; hän päätti 5-6,000:n miehensä kanssa yrittää valloittaa kaupunkia, jossa oli 100,000 henkeä. Mitä väkivalta ei koskaan olisi voinut saada aikaan, se onnistui hänelle sukkelalla neuvokkaisuudella. De la Gardie oli näet aikovinansa rynnäköä itäpuolelta. Yksi osa väkeä lähetettiin sinne ja aluksia tuotiin rantaan ikäänkuin koko armeijan olisi pitänyt mennä Olhavajoen yli. Novgorodilaiset siis kokosivat sille kulmalle kaikki voimansa. Mutta sydänyön aikana heinäkuun 16:ttä päivää vasten v. 1611 veikin De la Gardie väkensä salaa länsipuolelta rynnäkölle. "Käykää rohkeasti päälle", kehoitti hän miehiänsä, "suuresta Novgorodista ei ole enää mitään suurta jäljellä paitsi sen nimi!" Petardi (ruutipanos) räjähytti portin auki, jopa rikkoi samassa osan muuriakin. Aukon kautta ryntäsivät kohta everstit Popler ja Cobron jalkaväen etunenässä sisään; heidän kintereillään Evert Horn 1,000:n ratsumiehen kanssa. Sitten seurasi koko muu armeija, viimeiseksi De la Gardien henkivartijat, jotka sisääntultuansa rupesivat kovasti toittamaan torviansa ja pärisyttämään rumpujaan. Tästä vasta novgorodilaisparat älysivät asian. Hädissään, hämmästyksissään pakenivat he

joelle, pyrkien kaupungin toiseen osaan; mutta suuret parvet hukkuivat jokeen uideksensa yli. Harvat vain yrittivät vastarintaa ja saivat maksaa urhoollisuutensa hengellään. Erittäinkin osoitti Sofiankirkon protohierei eli pääpappi Amos ystäviensä kanssa oikein spartalaista urhoutta. Turhat olivat kauan aikaa kaikki rynnäköt sitä taloa vastaan, jota hän puolusti. Metropoliitta Isidor, joka sen näki linnasta, mihin hän itse oli paennut, seisoi vallilla veisaten virsiä, rukoillen sankarin puolesta ja rohkaisten häntä kaukaa siunaamalla. Mutta viimein saivat kuitenkin ryntääjät Amosin talon sytytetyksi ja siihen paloivat sen urhoolliset puolustajatkin kaikki tuhaksi.

Nyt taipuivat novgorodilaiset kaikkeen, mitä vaadittiin. Suuriruhtinaaksi valittiin Kaarle IX:n nuorempi poika Kaarle Filip; sillä vanhin, Kustaa Aadolf, jota ensin aiottiin valita, peri juuri tähän aikaan Ruotsin kruunun isänsä kuoltua. Novgorodilaisten vaaliin yhtyivät yhä useammat kaupungit Pohjois-Venäjällä; viimein huusi Moskovakin nuoren herttuan tsaariksensa. Mutta tämän tulo viipyi viipymistään. Uusi Ruotsin kuningas ei suonut mielellään Venäjän kruunua veljellensä; hän katsoi edullisemmaksi käyttää hyväksensä Venäjän silloista hajallisuutta ja riistää siltä niin monta rajamaakuntaa kuin mahdollista oman valtakuntansa lisäksi. Viimeinpä venäläiset puolestaan suuttuivat tuohon turhaan odottamiseen, ja kun Kaarle Filip v. 1613 vihdoinkin saapui Viipuriin, oli jo Moskovassa valittu toinen tsaari, nimittäin metropoliitan poika, pajari Mikael Romanov, nykyisen hallitsijasuvun esi-isä.

Novgorod yksin alustoieneen pysyi vielä rauhansovintoon asti entisessä liitossa. Se oli kokonaan De la Gardien ansio. Suomen talonpojat, jotka näkivät toivotun rauhan vuosi vuodelta viipyvän, luulivat De la Gardien toimettomuuden olevan siihen syynä. He keksivät siis hänelle liikanimen *Laiska-Jaakko* ja lauloivat pilkaton:

"Suvi lähtee, lähtee talvi, vaan ei lähde Laiska-Jaakko."

Mutta toimetton ei De la Gardie suinkaan ollut. Ilman hänen tointa ja taitoaan olisi kyllä Ruotsin väki ennen lähtenyt Novgorodista, vaan ei suinkaan kunnialla. Vastuksia oli hänellä siellä lukemattomia, kaikenmuotoisia, vaan hänessäpä oli mies ne voittamaan. Kotimaasta saatavat varat ja väki olivat sangen vähäiset; mutta hän käytti niitä taitavasti, että sittenkin tuli toimeen. Alapäällikköjen välillä synnytti kateus yhä riitoja; mutta hän kehoitti heitä ja taivutti jälleen sovintoon. "Vaikka munat pesässä rupeaisivat tyrkkimään toisiansa", niin oli hänen tapansa sanoa, "niin pitää rehellisten miesten kuitenkin olla toisiinsa suuttumatta." Hoviherrat Tukholmassa, jotka De la Gardien suurta arvoa ja mainetta kadehtivat, koettivat panetella häntä; mutta hänen käytöksensä oli aina niin suora, hänen uskollisuutensa aina niin ilmeinen, ettei siihen kateuden hammas pystynyt. Venäläiset tietysti eivät mielellään kärsineet vierasta valtaa; mutta Jaakko herra piti ohjaket lujassa, vaikka samalla lempeässä kädessään.

Täydesti ansaitsi hän siis kaikki palkinnot, jotka kuningas hänelle antoi. Hän otettiin nimittäin valtaneuvosten joukkoon ja koroitettiin rauhanpäättöksen jälkeen kreivinarvoon, jonka mukana seurasi kaunis aluskunta Ruotsissa.

32. Eevert Hornin kuolema.

Samoin kuin retkellä Moskovaa vastaan oli Horn yhä edelleenkin tässä sodassa ollut ylipäällikön oikeana kätenä. De la Gardie Novgorodissa johti ja järjesti asiat; Eevert herra pani sitten tuumat toimeen, ajaen vastaansattuvat viholliset hajalleen niinkuin tuuliaispää akanakekoa. Ihmeteltävä ja ylentävä tosiaan oli näiden molempien jalojen miesten välinen suhde. Ei ollut hituistakaan kateutta, ei kipinääkään eripuraisuutta; kumpikin teki tehtävänsä isänmaan hyväksi, kysymättä oliko hänen paikkansa korkeampi vai alhaisempi, oliko hänen oma hyötynsä siitä suurempi vai pienempi.

Eevert Horn valloitti vuonna 1612 koko Inkerinmaan. Pähkinälinna, jonka urhokas suomalainen *Klaus Slang* oli pitkällisellä piirityksellä kukistanut, avasi hänelle ensiksi porttinsa. Sieltä hän itse vei jouten jääneen väen edemmäksi. Eikä aikaakaan, niin oli Kaprio hänen hallussaan, kohta sen jälkeen Jaama, pian myös Audova, sitten Joananlinna. Pihkova oli ainoa Venäjän rajakaupungeista, jota ei Hornin onnistunut saada valtaansa hyvällä eikä pahalla. Kertakin olivat pihkovalaiset pitkällisten puheitten perästä suostuneet päästämään hänet sisään ja antautumaan herttua Kaarle Filipin alamaisiksi. Mutta kun Eevert herra sitten iloisesti lähenei porttia, paiskattiin se yht'äkkiä kiinni hänen nenänsä edessä; kaupunkilaisten mieli oli sillä välin jälleen muuttunut. Toisella kerralla oli eräänä yönä petardilla lyöty portti rikki. Mutta ryntäysväki, kuullessaan petardimestarin huutavan ennen ruudin sytyttämistä: "peräytykää!" oli luullut hänen havainneen joitakin salaisia vehkeitä ja paennut leiriin asti. Ennenkuin he pelostaan tointuivat ja jälleen lähenivät, oli kaupungissa kaikki jo hereillä ja varustuksissa.

Saman Pihkovan edustalla saavutti surmakin viimein meidän sankarimme. V. 1615 tehtiin tätä

kaupunkia vastaan taas suuri yritys. Itse nuori kuningas *Kustaa Aadolf* oli tullut Ruotsista suuren sotavoiman kanssa. Horn, niinkuin ainakin, oli etumaisena kaikissa kahakoissa. Niinpä hän myös riensi uljaasti eturiviin, kun vihollinen heinäkuun lopulla ryntäsi piirittäjien päälle. Tästä tappelusta ei hän enää palannut; tykinluoti oli musertanut hänet.

Syvä oli kuninkaan suru tästä pahasta sanomasta. Kerran ennenkin oli hän sanonut Hornista ja De la Gardiasta: "Kalliimpi minulle on teidän henkenne kuin koko Suuri Novgorod." Syvä oli myös kaikkien kansalaisten suru; sillä näin nuorelta mieheltä — hän kuoli 34 vuoden iässä — olisi vielä saattanut suuria töitä toivoa. Surivatpa häntä itse vihollisetkin, jotka monta kertaa olivat nähneet ja kokeneet hänen ritarillista, jaloa mieltänsä. Ruumis vietiin ensin Kankaisten kartanoon, sitten Turun tuomiokirkkoon, ja laskettiin levolle sankarin itsensä voittamien venäläisten lippujen varjoon. Kuningas itse oli hautajaisjuhlallisuuksissa läsnä.

Eevert herra, niinkuin ennenkin olemme nähneet olleen vanhana tapana Hornin suvussa, oli saanut huolellisen kasvatuksen. Hän osasi perin pohjin latinan, ranskan sekä saksan kieltä ja oli muutenkin tieteellisesti oppinut mies. Matkustaessaan ulkomailla oli hän hankkinut itselleen tietoa ihmisistä ja oloista ja samassa harjaantunut länsimaiden hienompiin tapoihin.

33. Rauhansovinto Stolbovassa.

Pihkovan piiritystä ei Hornin kuoleman jälkeen enää jatkettu kauan aikaa. Englanti ja Hollanti, joiden kaupalle tuo pitkällinen Ruotsin ja Venäjän välinen sota oli haitallinen, kokivat kaikin tavoin saada viholliset sopimaan. Heidän kehoituksistaan lakkautti Kustaa Aadolf piirityksen, jotta siitä ei olisi estettä rauhanhieromisen alottamiselle. Sovinnon aikaansaaminen ei kuitenkaan ollut helpoimpia toimia, sillä molemmin puolin olivat vaatimukset ensi alussa aivan kohtuuttomat. Ruotsi tahtoi pitää kaikki, mitä se oli valloittanut, nimittäin paitsi Käkisalmen lääniä ja Inkerinmaata, Audovan ja Porkhovan rajalinnat, Staraja Rusan kalliit suolakaivokset, vieläpä itse Novgorodinkin, Rurikin vallan pesäpaikan. Tsaari puolestaan ei olisi tahtonut luopua mistään, päinvastoin hän vaati Vironmaankin omakseen. Tuskinpa he lienevät sentään itsekään pitäneet näitä ehtojansa mahdollisina; suuresta osasta luovuttiin siis kohta, mutta kesti vielä enemmän kuin vuoden aikaa, ennenkuin lopullisesti sovittiin. Venäläiset myönsivät ruotsalaisille Käkisalmen läänin, tarjoten rahaa, muutamia satoja tuhansia ruplia muista linnoista. Mutta ruotsinpuoliset sovintomiehet eivät siihen suostuneet millään ehdolla, ei varsinkaan Pähkinälinnan takaisinantamiseen. "Omenoita ja päärynöitä", vastasivat he, "saattaa rahasta antaa, vaan ei tällaista pähkinää!" Samaa mieltä oli myös kuningas. Sillä Kustaa Aadolfin terävä äly ymmärsi sen, että Ruotsille olisi vaaraa siitä, jos Venäjä kauemmin saisi pitää jonkun sataman Itämeren rannalla, vaikkei se vielä ollut osannutkaan käyttää hyväkseen siitä johtuvia etuja. Vimmoissansa uhkasivat venäläiset sopia puolalaisten kanssa ja yhdistynein voimin käydä Ruotsin kimppuun. Mutta Sigismundin ehdot olivat vielä kovemmat. Täytyi siis kun täytyikin suostua Kustaa Aadolfin vaatimuksiin. Rauhansovinto päätettiin Stolbovassa Olhavajoen varrella helmik. 27 p. 1617. Ruotsi sai pitää Käkisalmen lääninensä ja linnat, lisäksi koko Inkerinmaan sekä siihen kuuluvat Pähkinän, Joanan ja Kaprion linnat. Munkkien, aatelismiesten ja porvarien näissä maakunnissa piti saada muuttaa tsaarin alueelle, jos niin tahtoivat. Vaan talonpojille sitä valinnanvaltaa ei suotu. Jäipä muuten usea venäläinen pajarikin maahan asumaan ja vannoi uskollisuudenvallansa Ruotsin kuninkaalle. Tällä lailla esim. on laaja Aminoffien suku muuttunut suomalaiseksi.

Suomi oli tässä sodassa suurimman rasituksen kantanut. Se oli varoillansa maksanut melkein kaikki kulungit, sillä Ruotsi ponnisteli silloin kaikin voimin Tanskaa vastaan; se oli myös säästämättä antanut parhaitten poikiensa veren vuotaa. Mutta Suomen osaksi tulikin suurin hyöty ja voitto. Uudet rajalinnat tekivät venäläisten ryöstöretket meidän maahan melkein mahdottomiksi. Vielä suurempi oli se etu, että erillään olleet karjalaiset Käkisalmen läänissä sekä Inkerissä nyt tulivat saman hallitsijan alle kuin heidän sukulaisensa. Aivan yhteen Suomen suuriruhtinaskunnan kanssa ei näitä voittomaita kuitenkaan yhdistetty. Ne pysyivät erinäisenä päämaaherrakuntana, eikä niiden asukkaat saaneet lähettää edusmiehiä Ruotsin valtiopäiville.

Suuri oli myös ilo Ruotsissa. "Nyt", lausui riemuiten Kustaa Aadolf, "on venäläinen niin suljettu pois Itämerestä, ettei hän voi työntää pientä venettäkään sen vesille. Suomenmaa, Ruotsin eteinen", niin hän jatkoi vielä, "on nyt saanut vahvan suojan Nevajoesta ja Laatokasta, ja sen ojan yli ei venäläinen aivan hopussa hypänne!"

Venäjällä sitä vastoin kaikui haikea valitus ja parku, kun oli täytynyt jättää niin suuri kappale vanhaa, pyhää perintömaata vääräuskoisten käsiin. Mutta keskeltä tätä valitusta jo kuului myös toisiakin, koston ja toivon ääniä. Kaksi vanhaa pyhää miestä, niin kävi yleinen huhu venäläisten parissa, oli noussut haudasta nuhtelemaan ja lohduttamaan. "Tämä nykyinen onnettomuus", olivat he sanoneet, "on

ansaittu rangaistus kansan suurista synneistä. Mutta se päivä on kuitenkin kerran koittava, jolloin Venäjän raja toisessa sodassa siirretään jälleen lännemmäksi, siirretään itse Turun taakse."

Viiteselitykset:

[1] "Tule Pyhä Henki Luoja".

[2] Malaspina merkitsee suomeksi "paha oka".

[3] Onko tässä kertomuksessa perää, siitä on lausuttu epäilyksiä.

[4] Luterilaisilla oli siihen aikaan yleisesti tapana säättää paavia Antikristukseksi.

[5] Tätä lausetta herttua muulloinkin usein käytti, sitoaksensa Ruotsin säädyt itseensä. Senvuoksi Sigismund sanoikin sitä "herttuan lintupaulaksi".

[6] Pohjanmaata siihen aikaan ei vielä luettukaan Suomeen, vaan pidettiin Maanselkää Suomen pohjoisrajana.

[7] Ikkunalaseja ei nähty silloin muiden kuin kaikkein rikkaimpien taloissa.

[8] Nykyinen Kakolanmäki.

[9] Sen ajan kielellä = ylimalkaan torni.

[10] Sotamiehet.

[11] Useampia pienempiä luoteja, jotka olivat vitjoilla kiinnitetyt toisiinsa.

[12] Sen pilkkanimen olivat puolalaiset keksineet Sigismundille siitä syystä, että hän oli veltto vetelys.

[13] Vuolteen herra.

[14] Siihen aikaan ei ollut vielä nalli- eikä piilukkojakaan pysyissä, vaan laukaistiin latinki sillä keinoin, että palava sytyke pistettiin sankkireikään.

End of Project Gutenberg's Kertomuksia Suomen historiasta IV, by Julius Krohn

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA IV ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation ("the Foundation" or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase "Project Gutenberg" appears, or with which the phrase "Project Gutenberg" is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase "Project Gutenberg" associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than

“Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement

violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.